

Tartalom

LXVIII. évfolyam, 11. szám / 2014. november

VASZILIJ BOGDANOV	Vigadjunk tehát	3
SZÁNTÓ T. GÁBOR	A pompeji katona	9
DÉKÁNY DÁVID	Passzív; #191970; Az antilop	19
KÁLECZ-SIMON ORSOLYA	Sugárút; Erőmű, télen	23
VÁRNAGY MÁRTA	Évelő (Szeged; A Csikágó; Szeged; A Csikágó); A keresőt igazítom	25
LANCZKOR GÁBOR	Az új naptár (regényrészlet)	27
MALÁRBURK JÓZSEF	Galambozó; Kartongép; Jól sikerült randevú	31
VIRÁGH SZABOLCS	Őzgerinc; Itthon; Honvágy; Kifli, mártani	33
TINKÓ MÁTÉ	Terápia-noteszok: Angyalföld még messze van	36
LUTERÁN LAJOS	A közhelyek margójára	39
LIPCSEY EMÓKE	hangokká izzik	42
SZTERMEN ANDRÁS	2116; Filmforgatás	43
TOKOS BIANKA	kivonat	45
BERTÓK ÉVA	Kívül-belül	46
NOVÁK VALENTIN	díj	47
TŐZSÉR ÁRPÁD	Thalasszális regresszió (Naplójegyzetek 2007-ből)	48
RÁCZ LAJOS	Alagsori történetek (Beszélgetések Konrád György-gyel)	61
TANDORI DEZSŐ	Szomorj-Mozaik (1976–1980 + A párizsi regény részlete)	73
MÓRO CZ GÁBOR	Antiintellektualista eszmei tendenciák Szomorj <i>A tudósok</i> című regényében	82
TARJÁN TAMÁS	Négyszögletes Hold (Karinthy Szomorjja)	93

mérlegen

SZABÓ ISTVÁN	A patkány és a nyúl (Bartók Imre: <i>A nyúl éve</i>) 103
SZABÓ ISTVÁN	A világ sárkányhátról (George R. R. Martin: <i>Sárkányok tánca</i>) 106
FÖRKÖLI GÁBOR	Az átjárhatóság könyve (Lanczkor Gábor: <i>Folyamisten</i>) 110
BARTÓK IMRE	Ezernyi ektópia (Jean-Luc Nancy: <i>Corpus</i>) 115
SZERBHORVÁTH GYÖRGY	A kor gyermekei avagy az (ön)gyilkos identitások (Székely Csaba: <i>Bányavidék</i>) 118
DERES KORNÉLIA	Színház: tágas tudomány (<i>Színház – Jelentés – Emlékezet</i>) 123
DANYI ZOLTÁN	Kődarab vagy jég, nagyjából akkora, amekkora a szív (Nagy József – Anne-Sophie Lancelin: <i>Megnevezhetetlen</i>) 126
ILLUSZTRÁCIÓK	Válogatás FEHÉR LÁSZLÓ – közel harmincévnyi alkotómunkáját felölelő – kiállításának (REÖK, Szeged, 2014. szeptember 11 – november 23.) anyagából a címlapon (<i>Matrac a vízben</i> , 2008. olaj, vászon, 160×220 cm) a belső (<i>Dávid vázával</i> , 1996. olaj, vászon, 180×170 cm) és a hátsó borítón (<i>Pihenő</i> , 1992. olaj, vászon, 180×250 cm).
	KONRÁD GYÖRGY a hetvenes években a csobánkai harangozóházban, amelyet Szelényi Ivánnal közösen béreltek, s ahol az <i>Értelmiség útja az osztályhatalomhoz</i> című nagyesszéjét írták. A képeken Konrád György mellett – többek között – Haraszti Miklós, Szentjóni Tamás, Láng Júlia láthatók a 8., 24., 41., 44., 105. és a 128. oldalon.
DIÁKMELLÉKLET	KENYERES ZOLTÁN: Szomory Dezső: Alice, a jó gyilkos

VASZILIJ BOGDANOV

Vigadjunk tehát

találkozások egy magyar költővel

1. Este a bárban

A fiatal, sovány magyar költővel
a bárban találkoztam, egy májusi estén.
Abszintot ivott és némán, félrehajtott fejjel
bámulva néhány nem létező pontot
az asztalon, hallgatta a jamaicai trombitást.
Asztalához kéredzkedtem, ebben az esti órában
általában tele van a bár, most a törzsasztalunknál is
idegenek ültek, kövér, harsogva beszélő,
spicces amerikai turisták. „Ne haragudj –
jött oda Pierre, az ismerős pincér –,
azt hittem ma már nem jösztek,
különben sem tudtuk volna tartani az asztalt,
nagyon vadak, követelőzők ezek az idióták...”
„Itt jól vagyok!” – nyugtattam meg –, s én is
abszintot rendeltem és egy korsó sört,
Léna is bármelyik pillanatban befuthatott.
Megvárom, gondoltam, s amikor kihozták
az italokat, poharam felemelve ránéztem
asztaltársamra és biccentettem. Ő is felemelte
poharát, tétován bemutatkozott, de nem értettem
jól a nevét. „Maga német?” – érdeklődtem.
„Nem, magyar vagyok – húzta el a száját
és kesernyésen vigyorgott – Maga pedig,
a nevéből ítélve orosz.” Igen, bólintottam
és néztük a danolászó amerikaiakat.
Kiderült, a város, ahol született és felnőtt
Trianon után Csehszlovákiához került,
ő pedig elindult a világba, Berlinben él,
német lapoknál újságíró... Itt tartottunk,
amikor egy vékony, karcsú nő állt meg

az asztalunknál és hunyorogva, ijedten nézett.
„A feleségem – mondotta az idegen, felugrott
és székkal kínálta a nőt, aztán Oroszországról
érdeklődött. „Tíz éve eljöttem!” – magyaráztam,
de nem folytathattam, mert megjött Léna.
Sört kért, ahogyan az idegen nő is és révülten
hallgattuk a virtuóz trombitaszólót,
Párizsba szakadt szomorú emigránsok.

2. Az ember kimegy a képből

a magyar költő monológja +

Én sokáig úgy jártam a világban, mintha a kezemet
akkor emelhetném fel, amikor akarom,
a napban akkor heverhetek el, ha fádom, s akkor nevetgetek,
amikor akarok, ha az élet tréfás képei ingerelnek.
Tévedtem. Mióta sokat vagyok a legüdébb,
gyerekcipős művészet, a mozi csinálás mesterei között,
rádöbbenhetem, a világ nem is tudja, milyen rosszul mozog.
A csillagok járása, de a nap világítása elhibázott,
merőben haszontalan. Az öregasszonyoknak
fogalmuk sincsen róla, milyen giccsesen halnak meg.
A szerelmesek jobban tennék, ha egymásra se néznének,
mert úgy sincs az a rendező, aki egyetlen mozdulatukat
is elfogadná, hitelesnek gondolná és egyáltalán
mindenkit figyelmeztetnek, hogy hamis az egész!
Az ember, majdnem mindig kimegy a képből.
Intim barátom egy nagy gyár mozi rendezője.
Ismeretségünk elején sokáig azt hittem róla,
hogy szabadon járó őrült. Gyakran ültünk együtt,
esténként, munka után, magánlakásokban
vagy nyilvános helyiségekben, s döbbenet
figyelhettem, ahogy időnként hunyorít,
egyik kezét szeme elé illeszti, hosszan néz egy bútor
darabra, idegesen int és morog valamit maga elé.
Egyszer egy vendéglőben ültünk, sok ember
egymás mellett az asztaloknál, tejuveglámpák
a fal mellett, zenekar. Barátom nyugtalanul evett,
időnként jobbra nézett, a szomszéd asztal felé,

ahol egy csinos svéd asszony vacsorázott valakivel,
aki biztosan nem volt a férje. A rendező végre
lecsapta a villát s kétségbeesve mondta
az odasiető pincérnek: „oltsák el azt a középső lámpát,
hát nem látja, hogy folt van a homlokán!”
Ezen akkor felháborodtam, mert a gyönyörű svéd nőnek
csak a múltjában lehetett folt, de homloka fehér volt,
s világos, mint a bárányok ártatlan húsa.
Haragosan utasítottam barátomat rendre,
figyelmesen hallgatott, félrehajtott fejjel nézett rám,
miközben becsületsértéseket mondtam neki,
csöndesen szólalt meg, „Jó, egészen jó, csak a
kezedre vigyázz, kérlek, inkább lassabban mozgasd.
A szemkifejezés különben maradhat!...”
Éjfélkor a lakásomon a végtelenről beszélgettünk,
konyak mellett békésen, az energiák harmonikus
körforgásáról, s a matéria latens gáncsairól.
„Igen – vetette hirtelen közbe –, az egészen jó
azzal a végtelennel, egyszer én is próbáltam,
rászántam harminc métert, tudod, egy nő áll
a móló végében és néz tíz méter tengert,
de aztán az igazgatóság kivágta, fárasztja a közönséget.”
Szomorúan állapítottuk meg, a tömeg csak a goromba
giccsekre reagál, nincs érzéke metafizikai kilengések iránt.
Felálltam, hogy szivarért menjek, s ahogy a dohányzó
asztalka felé tartottam, barátom szeme elé kapta a kezét
s kétségbeesve felkiáltott: „Vigyázz kérlek, mit csinálsz,
hiszen kimész a képből.” Zavartan álltam, nem mertem
egy lépést se tenni, kezem homlokomhoz kaptam.
„Túl gyors volt – szólt izgatottan –, ezt kérem még egyszer,
a megállást, aztán egy pillanatig nézz magad elé,
mintha eszedbe jutna valami, amit elfelejtettél,
s aztán kapd a halántékodhoz a kezedet. Különbben is –
tette rövid gondolkodás után hozzá, miközben szobám
pókhálós mennyezetére mutatott. – az a sarok felesleges,
oda blende jön, vagy egyszerűen le kell vágni.”
Fölemelt karokkal indultam feléje, hogy lesújtsak rá,
szétmorzsoljam, megtanítsam az élet igazi értelmére,
a hajam zilált volt, szemem szikrázott, mikor felugrott
s ragyogó arccal tapsolni kezdett. – „Kitűnő – ordította –,
most kitűnő, kicsit forgasd még a szemedet, s lóbáld

az öklödet, akkor jó lesz, csak erősebb világítás kell!”
S a falhoz ugrott és felcsavarta a nagy csillárt.
Akkor elkezdtem gondolkodni a dolgon,
s most már igazat adok neki. Azóta sokat szenvedek,
kellemetlen érzés emberek között lennem, a lokálokban
többnyire rossz a világítás, senki sem tud mozogni.
Barátomat egyszer láttam csak csöndesen,
amikor egy amerikai pénzemberrel vacsoráztunk,
aki dollárokat adott egy filmhez.
A bankár kétségbeesetten evett, félig sötétben ült,
rosszul volt megkötve a nyakkendője,
a barátom mégsem szólt semmit. „Naturtsen –
mondotta később, elnézően és diszkréten.
Itt kell maradni, de borzasztóan vigyázni kell magunkra,
ha jó felvételeket akarunk emlékébe hagyni.
Meghalni nem szabad, mert az giccs.
Meg kell várni szépen, amíg rendező int
s az ember – véglegesen – kimehet a képből.

+ Márai Sándor: *Az ember kimegy a képből.* 1923.

3. Az elfuserált mozifilm

Keserűen neveltünk a füstben és a fényben.
„Még soha nem hallotta férjét ennyit beszélni!” –
mosolygott felesége és kortyolt a söréből.
Szétnéztem, valóban szórt volt a világítás,
Részegen kornyikáló turistákat láthattam,
Kivehetetlen volt tört arcuk a félhomályban,
S a képből ki-kitűntek. Milyen film lehet ebből?
S egyáltalán lehet-e mozi a valóságból?
„Teljesen megzavart – mosolyodott el Léna,
s ivott az abszintomból. – Ő nem mozisínésznő,
de ha igaza van és egy befejezhetetlen
forgatás az életünk, alaposan elkúrtuk,
nem voltunk felkészülve, de mielőtt kitűnnénk
a képből, adhatna még legalább egy tanácsot,
mielőtt kimennénk a Szajna partra, egy hosszú
beállítás szenvedő alanyaiként nézni
a víz végtelen táncát és az elúszó holdat,

milyen legyen az arcunk? Magunkra koncentráljunk,
vagy mégis a világra? Azt hiszi mégsem mindegy...
Ő mindég spontánul élt, én is tanúsíthatom –
nézett futólag énrám, hátradobva vörös sörényét. –
S már késő elkezdni kamerákra figyelni,
főként ha nem is látjuk kik állanak mögötte.”
Felneveltünk. A magyar költő legyintett. Felsőhajtott.
„De hát pontosan ezért mesélte az egészét.
Mégse foghatjuk fel mozifilmnek az életünk!”
És hallgattuk tovább a trombitás virtuóz rögtönzéseit,
még két pohár abszintot, két korsó sört rendeltünk
és révülten meredtünk magunk elé. Dülöngélő
hajóként úszott el a bár. Részeg vendégek
elfuserált mozifilm dilettáns szereplői,
kerengtek körülöttünk. Nem tűntek ki a képből.
És a közös éjszakánk sem akart véget érni.

4. Nincs hová hazamenni...

Másnap is találkoztunk, a szinte üres bárban.
„Azért megvallaná – kortyolt a kávéjából. –
mielőtt kitűnne véglegesen a képből,
hogy a mi sorsunkban megdöbbenően sok
a közös vonás, rímelnék is egymásra
bizonyos események, mint hím, avagy nőrímek.
Mindketten átélhettük, hogy megszűnt ama ország,
amelyik a hazánk volt, legalábbis azt hittük...
Én győztesnek indultam, hittem minden sikerül.
Tévedtem. Becsapott a rohad, kurva élet.
Az örökös ismétlések elkoptatta emlékek,
makacsul visszatérnek, kísértnek, elkísérnek.
Sonkát eszik nagymama, cipszer polgárosszony
egy kassai hentesboltban. Látom elomlani
a rózsaszínű sonkát. Napi sétáján egy gyógyszerárat is
rendszeresen útba ejt, gyomorkeserűt iszik,
kicsi talpas pohárból. Társalog az idősebb,
cvikkeres gyógyszerésszel, de ez a város már nincs,
idegen lobogó leng a városházán,
hol polgármester volt nagyapám, még a tegnap,
de végleg kitűnt a képből, nem bírta elviselni

a dolyfös új urakat. és nagymama is elment,
fellegről nézelődik. Hangját is hallom néha.
Ha akarnék se tudnék oda már hazamenni.

+ A harmadik párizsi füzet keltezése szerint a versciklus három, egymástól elütő változatát – végül a második mellett döntöttem, ez szerepelt különben az Orosz ábrándokban is – 1924 februárjában írta. „Különös kísérlet – magyarázza Léna nagymama –, egyik része szó szerinti, versbe tördelt idézet a magyar költő egyik írásából, amely a Panoráma című osztrák lapban jelent meg. A lapot átadta neki, hogy láthassa, hogyan ír, de különben a velejét már elmondta, hosszú, elszánt, áradó monológjában azon a felejthetetlen estén, hogy láthassa nagyapád is, hogy ő hogyan ír. Nagy hatást tett ránk a monológ is, a cikk is, egy ideig mi is úgy néztünk mindent, az állandóan változó valóságot, a mozgó világot, mintha filmet akarnánk rendezni és nagyon jól szórakoztunk, mert valami természetesen állandón kitűnt a képből. Évtizedekkel később fordíthatta le néhány izgalmas, Párizsban írott versét, az Emlékkönyv című kötetéből, furcsa nyolc sorosokat, de érdekes módon benne vibrált párizsi éveink hangulata. S akkor olvastuk el németül néhány regényét, a San Gennaro vére című, Nápolyban játszódó regénye nagyon tetszett nekünk, de Márai emigrációban élt, ráadásul Amerikában, hiába fordította volna le, nem talált volna rá szovjet kiadót. – Tatjana Bogdanova

SZÁNTÓ T. GÁBOR

A pompeji katona

Jancsi elbizonytalanodva állt a fodrászüzlet előtt, és nézte a cégtáblát. Balra sréhen egy olló, jobbra egy fésű fogta közre két oldalról a barna alapon aranybetűkkel írt feliratot:

POTOCZKI KÁZMÉR FÉRIFODRÁSZAT

Kihúzta magát a férfi szó olvastán. Azért se megy a Bárdihoz, akihez anya vitte eddig, mert már nagyfiú, ő dönti el, hol nyíratkozzon. Bárdi üzlete a korzón volt, Potoczkié a körúton, de Bárdinál női fodrászat is működött, és sok gyereket vittek oda, Potoczkinál viszont csak férfiak nyíratkoztak.

Nem járt még az üzletben, legfeljebb a járda fölé kilógó kerek réztárcsát, a borbélyok jelképét próbálták erre járva, felugorva megütni a srácokkal, ami hosszan rezgett és pengő hangot adott, ha a nagyobbaknak sikerült elérni, de a kirakat mögött feltűnő magas ősz férfi látványára mindig elszeleltek.

Jancsi, minthogy első ízben kellett egyedül intézze a hajvágást, úgy döntött, másban is változtat, de ahogy ott állt a bejárattal szemben, kissé inába szállt a bátorsága. Ráadásul eszébe jutott, hogy ha a fodrászra szánt pénzt meg tudná spórolni, akkor kimehetne a mai meccsre is, amire különben nem volt pénze.

Hogy vágathatja le az ember ingyen a haját? – ez a kérdés tornyosult elé, és igyekeznie kellett a válasszal, mert négy elmúlt és a meccs hatkor kezdődött, ki is kellett még érnie a pályára.

Ha felhívna a Grószot vagy a Koltait, és megkérné őket, vajon levágnák? Igen, de akkor meg kellene nekik mondani azt is, miért szeretné, azt pedig nem akarja, mert nincs közük hozzá. Grószéknak pedig hajnyíró gépük is van, amivel nyárra az apja le szokta borotválni a fia fejét, merthogy az állítólag egészséges, serkenti a haj növekedését. Ha nekik lenne ilyen gépük, ő bizony mindig magának nyírná, így megspórolná a hajvágás árát. Egy hajnyírás egy meccs ára. Nekik viszont nincs is szükségük rá, hogy maguknak nyírják.

És ha nem nyíratná le, csak vizes fésűvel jól lefésülné? Aztán meg néhány napon belül valahogy megoldaná, hogy mégis le legyen vágva?

Ez nem jó ötlet, mert ha anya észrevenné, hogy becsapta, akkor jönne a pofon.

Nagyot sóhajtott, és elindult az üzlet felé. Az üvegben megpillantotta magát: kipirult kerek arcát, dús haját, aminek tincsei a homlokába lógtak, apró kockás ingét és bermuda sortját. A ruhájával elégedett volt, a fiúk is nagyjából ilyet hordtak, a frizurája azonban zavarta. Hosszú, mint egy lányé. Nincs mit tenni, le kell vágatni.

Nagy levegőt vett, határozottan lenyomta a kilincset, és belépett az üzletbe. Kis harang kondult az ajtó fölött, mire összerezzen.

– Jó napot! – köszönt felnőtteken, de halkán.

– Alászolgája! Mi tetszik? – mondta a fodrász, fel sem pillantva a munkából. Épp egy ősz férfi haját vágta, a tükörből látta csak az új vendéget.

– Egy hajnyírást szeretnék – nyelt nagyot Jancsi.

– És pénzed van-e?

– Van, persze – nyúlt a zsebébe.

– Nahát, nem kell megmutatnod, elhiszem én, ha azt mondd – nézett rá végre Potoczki. – Ül le, befejezem az urat, aztán te jössz.

Jancsi leült a fal mellé, a kopott barna székek egyikére, és az újságokat nézte a dohányzóasztalon. Ott volt a Népsport, a Szabad Nép és a Délmagyarország előző és aznapi száma. Bár a sport jobban érdekelte, férfiasabbnak találta a politikai lapot, ezért a Szabad Népet vette a kezébe. Több cikkbe is beleolvasott, de kissé unalmasnak találta, hogy mindegyikben emlegetik Sztálint és Rákosit, akikről az iskolában is sokat hallott. Tudta, hogy egy ország vezetőiről gyakran esik szó, de anya otthon azt tanította, hogy társaságban ne ő vigye a prímet, és ha beszél, ne mindig magáról. Ez jutott eszébe, s hogy akkor vajon Sztálin és Rákosi – akiket bölcs embernek képzelt –, örülnek-e annak, hogy ilyen sokat beszélnek róluk? Sztálinról ráadásul külföldön, elvégre internacionalizmus ide vagy oda, ha szovjet, akkor mégiscsak külföldi, nem magyar.

Újra megszólalt az ajtó fölötti harang, Jancsi megint összerezzen. Új vendég érkezett, körülnézett, és kérdezte, mikor kerülhet sorra.

– Egy jó félóra – mondta Potoczki. – A fiatalúr után. Foglaljon addig helyet.

Jancsi szerette volna kijavítani, hogy ő nem úr, mert nincsenek már urak, se szolgálkák, de nem mert megszólalni. Büszkeség fogta el azonban, hogy hiába felnőtt az új vendég, ha ő érkezett előbb, ő is kerül sorra hamarabb. Előfordult, hogy a boltban, ha sorba kellett állni és várni, mert akkor érkezett az áru, vagy a jegesnél, míg darabolták a tömböket, félrelökték őt, és befurakodtak elé. Igazságtalannak érezte, és védekezni próbált, amennyire jólneveltsége engedte, de nem tudott mit tenni, hiába szólt, ha meg mert szólalni egyáltalán: többen voltak és erősebbek. Most elégedetten várakozott, mert tudta, biztos a helye. Mielőtt az újonnan érkezett vendég megkaparinthatta volna, lecsapott a sportújságra. A férfi egy másik lapot emelt fel.

– Aztán melyik sport a kedvenced? – kérdezte a fodrász, látva, mit olvas, miközben hegyes ollójának apró mozdulataival hátul vágta körbe az ősz úr haját.

– A foci.

A foci és a vízilabda érdekelte leginkább, meg az evezés, mert apa és anya annakidején állítólag együtt eveztek a Maros torokban, úgy ismerkedtek meg. De erről nem akart beszélni. Az úszást is szerette, mert ő is úszott. Hetente háromszor volt edzése a SZUE-ban.

– Hányadikos vagy?

– Negyedikes.

– Aztán hova jársz?

– A Tömörkénybe.

– És azt tudod-e, mennyi ötször öt? – szólt közbe a férfi a forgószékből, akin a fodrász dolgozott.

Jancsi fintort vágott. – Huszonöt. De tudok én többet is! – tette hozzá, és rátartian várta, hogy kérdezzék. Jólesett neki a férfitársaság, s hogy szóba elegyednek vele. Az iskolában a többiek túlharsogták, nem tudott érvényesülni. Anya otthon gyakran fáradt és nem ér rá, az unokabátyjai meg nem játszanak vele, idősebb, gimnazista barátai vannak. A Grósz és a Koltai pedig állandóan együtt töltik az időt, egyiküknek sem ő a legjobb barátja.

– Aztán mi érdekel? A sport, vagy a lányok?

Milyen dolgokat kérdez már? – háborgott Jancsi magában, de jól akart válaszolni, hogy értelmesnek találják, és tovább folytassák vele a beszélgetést.

– Mindent a maga idejében – mondta komolyan.

– Nézzenek oda, a kis bölcs! – nevette el magát a férfi a székből hátrafordulva, s még a térdét is csapkodta. A fodrász elkapta a nyakától az ollót, mert belevágott volna.

– Lesz szíves!

– Bocsánat! Elnézést! – pillantott rá a férfi.

– Semmi baj, már csak néhány perc.

A férfi visszadőlt, s a továbbiakban úgy beszélt, hogy a tükörből figyelte Jancsit.

– Aztán mondd, politikával is foglalkozol? – Kacsintott egyet a tükör felé, de ez Potoczkinak szólt, aki nem reagált. Ahogy a férfi a másik várakozó vendégre nézett, elbizonytalanodott.

Jancsi nem tudta, mit feleljen. Anya azt mondta, senkivel ne beszéljen arról, amit otthon hall, mert bajuk lehet belőle, de ő sok mindenben nem értett vele egyet. Tudta, baja csak abból lehet, ha olyasmiket mond, amiket anya szokott mondani, meg Vera, anya testvére, vagy a nagypapa és a nagymama, akik kapitalisták, mert lámpaboltjuk van, és akik már nagyon öregek, ezért nem is értik az új világot.

– Én kommunista vagyok – jelentette ki határozottan.

– Ejha! – mondta a férfi. Mintha mosoly játszott volna az arcán.

Jancsi a tükörből a másik vendéget pásztázta, aki újságot olvasott. Mintha megrezdült volna kezében a lap, de nem látta az arcát, pedig az ő reakciójára is kíváncsi lett volna, azután megint Potoczki tekintetét kereste, de az az ollójára szegezte pillantását és dolgozott. Jancsi azonban élvezte, hogy komoly, férfias beszélgetés része, és ki akart tenni magáért.

– Úgy gondolom – folytatta választékosan, ahogy az unokabátyjaitól hallotta, akik már gimnazisták voltak, nagyon felnőttesen tudtak beszélgetni, és latinul is tudtak, meg németül is, és ha nem akarták, hogy értse, akkor németül beszéltek

előtte –, az az igazságos, hogy a gazdagoknak, akiknek van pénzük, adniuk kell azoknak, akiknek nincs. Mert a szegényeken segíteni kell, és igazságosan kell elosztani mindent. Ezért is van az államosítás – fűzte hozzá tudására büszkén.

– Nos, igen – köszörilte meg torkát a férfi, és ismét a másik vendéget figyelte. – A szegényeken tényleg segíteni kell – mondta, azután elhallgatott. A fodrász némán, szakavatott mozdulatokkal dolgozott tovább. Aprókat vágott már csak a fésű fogazatán átlógó egy-egy hosszabb hajszálból, azután távolabb lépett a klienstől, s előbb hátulról, majd előlről is megszemlélte művét. Fent néhányat borotváján a falra erősített bőrszíjon, és határozott húzással egyenlő hosszúságúra igazította a két pajesz végét. Hátralát, a férfi nyakából, kis seprűjével eltávolította az ottmaradt rövidebb hajszálakat, végül kiborotválta. Lesöpörte a fejét is, körbe a nyakát, kis hintőport szórt rá, végül hajszeszés masszázst következett. A vendégnek le-lecsukódott a szeme, mintha kissé elálmosodott volna a hajában turkáló ujjak bizsergető nyomkodásától.

– Készen volnánk – mondta a fodrász, elkapta a terítőt vendége öléből, és lesöpörte a ruhájáról is az odahullott hajszálakat. A férfi sóhajtott, mint aki sajnálja, hogy véget ért a kellemes művelet, és felállt.

– Mennyivel tartozom?

– Uram, mindennel együtt kettő ötven lesz.

– Köszöntem – nyúlt a zsebébe a vendég, elővéve tárcáját, s kiszámolt belőle két egyforintost és egy ötvenfillérest. – Alászolgája! – biccentett s azzal ki is lépett a boltból.

Jancsi sértetten nézett utána. Sajnálta a félbe maradt beszélgetést, ráadásul a férfi tőle el se köszönt, pedig szívesen be is mutatkozott volna.

– Te jössz, öcskös! – intett neki a fodrász, s még rá is mosolygott. Jancsi viszonozta a mosolyt. Míg Potoczki arrébb ment, és a műszereit tisztogatta, Jancsi felült a forgószékre. Kicsit magas volt neki, a lábtartóról sikerült fellendülnie. Kihúzta magát, de így is csak a feje búbját látta a tükörben. A karfára támaszkodva felemelkedett, közben Potoczki visszafordult, és megforgatta néhányszor a széket a tengelye körül. Jancsinak elállt a lélegzete, ahogy pörgött. Elszédült, de mire a szék megállt, nyakától felfelé látszott a tükörben.

– Na, és milyen frizurát szeretnél? – kérdezte a fodrász. Jancsi nem számított ilyen bonyolult kérdésre.

– Rövidet – felelte szűkszavúan.

– De nem nullásgéppel, ugye?

– Az meg mi? – kérdezte Jancsi.

– Ejnye, hát kopaszra! Még ennyit se tud a kedves vendég? Hát akkor én honnan tudjam, milyen óhajt?

– Legyen rövid, de ne nagyon rövid.

– Na, ezt jól megmondtad, fiam. Mindegy, valamit majdcsak kihozunk belőle.

Jancsi elkedvetlenedett. A fodrász most nem úgy beszélt vele, mint eddig, hanem úgy, ahogy anya szokott, vagy a tanárok az iskolában. Pedig itt vendég, ugyanúgy fi-

zet, mint a többiek, akikkel udvariasabb. Haragosan nézte a tükörképét, aztán egyszer csak kibökte.

– Vagy inkább ne is olyat! Lehessen hátrafésülni és lesimítani. – Rudolf Valentino frizurája jutott az eszébe, anya kedvencéé, akit ő is látott egy régi filmben, *A sejk fiában*. Kicsit unta, mert némafilm volt, de örült, hogy anya elvitte moziba. Nagymama régi színházi újságjaiban is megmutatta a fotóit.

– Most már aztán dönts el, fiacskám, milyet szeretnél! Látod, hogy más is várokozik – emelte fel a hangját Potoczki. Jancsinak eszébe jutott, hogy leugrik a székről, kiszalad, és meg sem áll Bárdi szalonjáig, ahol már nyírták a haját, és mondani se kell, a fodrász magától tudja, milyenre nyírja. Ehelyett azonban tűrte, hogy Potoczki ráterítse az előző vendégről imént levett köpenyt, betúrja és megkösse a nyakán. Kicsit szorította, de nem mert szólani. Várta, hogy hozzákezdjen.

Először a nyakánál fogva a mosdó fölé hajtotta a fejét, és alaposan megmosta samponnal. Jancsi csodálkozott, nem is kért hajmosást. Forró volt a víz, a sampon csípte a szemét, de az erős kéz úgy tartotta, hogy mozdulni se bírta. Azután megdörzsölte a fejét egy törülközővel, csak utána kezdett hozzá a hajnyírásához.

Jancsi mereven, sértetten ült, és a tükörből figyelte szaporán mozgó kezét. Előbb a sűrűjéből vágott, gyors és határozott mozdulatokkal ide-oda fordítva és megdöntve a fejét, azután elől, majd oldalt, a füle körül, végül hátul. Erőteljesen irányította, hogy hozzáférjen a munkába vett területhez, és bár Jancsi magában dühöngött, igyekezett követni az utasításait, elvégre nem szerette volna, ha a fodrász belenyír és elrontja a fazont. Csend honolt az üzletben, senki nem szólt senkihez, így ő se mert megszólalni, ám ahogy a fésű és az olló siklott a hajában, és Potoczki ujjai bele-túrtak, elandalodott. Fejbőrének jólesett a sűrű érintés. Akárha simogatnák. Szerette volna, hogy minél tovább tartson a művelet, de látta a tükörből, ahogy alakul a frizurája, és tudta, lassan a végére ér. A fodrász egy tégelyből krémet kent a tenyerére, majd a hajára, benedvesítette kicsit a fésűt, hátrafésülte a haját, ahogy kérte, és ujjával igazgatta, hogy úgy maradjon.

– Készen vagyunk, fiatalúr. Megfelel?

– Meg, köszönöm – enyhült meg kissé, elégedetten látva az eredményt a tükörben. Csillogott a haja és a fejére simult. Olyan lett, mint amelyet szeretett volna.

– Kettő ötven lesz – mondta Potoczki.

Jancsi nagyot sóhajtott. Nehezen adott ki pénzt. Tudta, hogy anyja keveset keres, ezért szerény a zsebpénze is. Százszor fontosabb dolgokra is tudta volna költeni ezt az összeget, például az esti meccsre. Ráadásul mosást nem is kért, ezért kicsit becsapva érezte magát.

Fizetett, s kifelé menet felnézett a faliórára. Negyed hat elmúlt, igyekeznie kellett. Kisietett az üzletből és futásnak indult a villamosmegálló felé, ahol épp benn állt a szerelvény. Ahogy haladt kifelé a városból, egyre több férfi utas szállt fel, a meccsre igyekeztek valamennyien. Jó húsz perc az út, a végállomás előtt eggyel kell

leszállni, s onnan még sétálni egy darabig. Amikor odaért a villamos, már az ablakból látta a bejárat előtt álló hosszú sort.

A pályát magas szürke kőfal vette körül. Bemászni csak létráról lehetett volna, de ilyenkor, meccsnapokon a rendezők figyelték a lógósokat, ezért nemigen lehetett még próbálkozni sem. Az ácsolt lelátó legfelső sorait lehetett csak látni kívülről, meg a klubházat a pálya végén, ahol az öltözők is voltak. Oda egy másik kapu is vezetett, a játékos bejáró, ahol mások nem mehettek be, csak a csapatok, meg a klub vendégei.

Jancsi megállt a vörösre és feketére festett, kétszárnyú vaskapuval szemben, amit ilyenkor sarkig kitártak, és jegyszedők állták el az utat. Olykor a kölyökcsoportból állítottak oda néhány fiút, akiket ha ismert, egyszer-egyszer meg tudott dumálni, hogy engedjék be, de gyakran azok is szívóztak. Most idegenek álltak ott, felnőttek, *Rendező* feliratú karszalaggal. Egyetlen ismerőst se látott, pedig folyamatosan jöttek-mentek a szurkolók a szeptemberi langyos délutánban vállukra vetett zakóikban, vagy csak úgy ingujjban. Várták, hogy kezeljék a jegyüket, vitatkoztak a csapat összeállításáról és esélyt latolgattak.

Belekotort a zsebébe, de csak aprót talált. Egy forint se volt összesen. Ezzel ugyan állóhelyre se jut be. Törte a fejét, de semmilyen mentőötlet nem jutott az eszébe. Menjen oda a jegyszedőkhöz kuncsorogni? Mondja meg, hogy nincs pénz, kivételesen engedjék be? El fogják hajtani, hiszen az a dolguk, hogy a potyásokat kiszűrjék. Ez nem jó ötlet.

Sorban álltak az emberek a kapunál, és lépésben haladtak befelé. Kezdett elkecseregni. Amíg csak elképzelte, hogy majd valahogy besurran, vagy valakit megkér, és az beviszi, még csak kivitelezhetőnek tűnt a terv, de ahogy itt állt, egyre reménytelenebbnek látszott az egész. Senki sem akadt, aki segíthetett volna, nem tudta, mit kéne tennie. Más srácok is ódöngtek a pálya körül. Kettesével-hármasával próbálkoztak bejutni. Míg egyikük elterelte a jegyszedők figyelmét, a másik megpróbált besurranni. Többségüket elkapták, és elhajtották őket.

Jancsi dacos lett. Úgy fog itt állni, mint a pompeji katona, aki akkor se hagyta el az őrhelyét, amikor kitört a Vezúv, zuhogtak a városra a szikladarabok és ömlött a láva. Ezerszer elképzelte a történetet, ahogy a katona áll az őrhelyén, és a menekülő pompejiek hiába kiabálnak neki, hogy jöjjön, ő vissza se szól, válaszra se méltatja őket, csak áll az őrhelyén, mert a katona semmilyen körülmények között nem hagyhatja el a posztját, és addig áll ott, míg el nem éri a láva. Először a lábát borítja be, de nem mozdul, azután a térdéig ér, majd a derekáig, de ő csak áll, fogait összeszorítva, végül egészen elönti a forró láva a feje tetejéig, s ahogy ráhűl és megdermed, maga is kővé válik.

Jancsi mindig beleborzongott a történetbe, ahányszor csak olvasta, vagy emlékezetébe idézte. Neki is meg kell keményítenie magát, hogy el tudja viselni azt, ami rosszul esik, határozta el. És úgy kell tenni, hogy ne lássák. Ne tudhassa senki, mivel okozhat neki fájdalmat.

Lehet, hogy a haját se kellett volna levágnia. Sámsonnak is a hajában volt az ereje és mindenkit legyőzött. Legalábbis ezt mondják. A Talmud Tórán tanulta, amihez anya ragaszkodott. Sámson erősebb volt mindenkinél. Olyannak kéne lenni, mint ő. Csak a nőekkel kell vigyázni, mert azok elárulják az embert. Ha az embernek titka van, ne mondja el nekik. Meg senkinek se. Különben is csak az az igazi titok, amit egy ember tud.

Grósz láta az apjával, aki köszönetet jobbra-balra. Hozzá is odaléptek páran, és kezet fogtak vele. Persze, a Grósz apja nagymenő, bérlete van a díszpáholyba. Burzsujok, gondolta Jancsi, és egy lámpaoszlop mögé bújt, nehogy észrevegyék. Nem akarta, hogy lássák, ő nem jut be. Megfordult a fejében, hogy hozzájuk csapódik, s akkor a Grósz apja talán kifizeti a beugrót, de erőt vett gyengeségén, és a rejtekhelyén maradt.

Amikor áthaladtak a jegyszédők között a vaskapun, kibújt az oszlop mögül. Összeszeszorult a torka, és a mellkasát fájlalta. Igazságtalanság, hogy Grószt az apja beviszi, ő meg nem jut be. Akkor is igazságtalanság, ha ő, mint a pompeji katona, rendíthetetlen marad. A Talmud Tórán tanult a maszadai hősokról is, akik Jeruzsálem eleste után sem adták meg magukat a rómaiaknak, bár elfogyott minden élelmük és vizük. „Inkább állva meghalni, mint térden állva élni” – ez volt a jelszavuk. Vagy ezt nem ők mondták? Inkább meghaltak, pontosabban egymást ölték meg, és végül az utolsók magukat, mint hogy római kézre jussanak. Azért a gyerekeket nem kellett volna megölniük. Azokat talán a rómaiak is életben hagyták volna. Bár a spártaiak meg pont, hogy megölték a gyenge gyerekeket, ezt most tanulták. Meg az öregeket és a betegeket. Ledobták őket a Taigetoszról egy szakadékba. Neki viszont mindig azt mondja anya, hogy ne bántsa a nála gyengébbeket, és az öregekkel is előzékenyen bánjon, például ne is hívja őket öregeknek, hanem időseknek. A rómaiak pedig elpusztították Jeruzsálemet, és Pompeji is a római birodalom része volt. De a pompeji katona mégse római volt, hanem pompeji! És ő azért is jár úszni, hogy erős legyen, és ha bárki le akarná dobni bárhonnán, akkor ne tehesse.

Elmélázva dőlt neki az oszlopnak. Rossz kedve lett. Nem fog bejutni. Igazságtalanság. Az is, hogy anya nem ad több zsebpénzt. Viszont az is igazságtalanság, hogy anyának is csak kevés a fizetése, és ha a nagymamáék nem támogatnák a lámpabolt bevételéből, akkor anya nem tudna még ennyit se adni. Lehet, hogy egy fizetésből ki se jönnének.

Vajon, ha nagyanyáékat államosítanák, akkor anyának több lenne a fizetése?

Egy férfi jött vele szemben tökmagot rágcsálva, amit a jegypénztár előtt a járdán, háromlábú, összehajtható székekre tett lenzsákokból árultak. Jancsi kissé későn kapott észbe, túl hosszan bámulta az idegent. Összeakadt a tekintetük. A férfi rámosolygott, és Jancsi önkéntelenül visszamosolygott zavarában.

– Na, mi van, öcsi? Kérsz?

Jancsi elpirult. Meglepte a kedves kínálás. Nagyot nyelt, de megrázta a fejét.

– Köszönöm, nem.

Idegenektől nem szabad elfogadni semmit az utcán, anya mindig ezt mondja, mintha még mindig pisis lenne, és nem tudná.

– Hát, ha nem, akkor nem – vont vállat a férfi, mosolyogva intett, és elfordult. Indult a bejárat felé.

Jancsinak megdobbant a szíve. Lehet, hogy ez jel, és nem véletlen? Lehet neki is szerencséje egyszer az életben? Ellökte magát az oszloptól, ment a férfi után, aki már majdnem elérte a bejáratot. Nem állt ott már szinte senki, kezdődött a mérkőzés. Ha akar tőle valamit, most kell szólnia.

A férfi mintha megérezte volna, hogy mögötte áll és nézi. Megtorpant és visszafordult.

– Igen?

– Bácsi, kérem... – kezdte Jancsi a torkát köszörülve. – Bevinne? Egyedül vagyok... – Nem tudta kimondani, hogy nincs pénze.

A férfi végigmérte, mintha csak az öltözékéből akarna következtetni, kiféle. Jancsi tudta, hogy rendezett a ruhája, ha kicsit piszkos is a délelőtti iskolai hempergéstől, a haja frissen nyírt, csillog a brillantintól, de azért izgult, milyen benyomást kelt.

– Nincs pénzed, mi? – kérdezte a férfi, de nem várta meg a választ. – Ha lenne, nyilván nem mondanád. Na, gyere! – sóhajtott, benyúlt a zsebébe, és vett neki egy jegyet.

Égett az arca a büszkeségtől, ahogy bevonultak. A férfi nem erőltette a beszélgetést, Jancsi csak ment utána, fel a lelátóra. Leült mellé, és bizonytalanul körülnézett. Grószt kereste a tekintetével. Már nem zavarta volna, ha meglátják őt.

Elkezdődött a meccs. Lanyhán, unottan passzolgattak a hazaiak, mintha csak most melegítenének, a vendég Debrecen játékosai pedig a saját tizenhatosuk és a felező vonal között tömörültek, nem kockáztattak. Egy-egy szabálytalan szerelésnél hallatszott csak füttyszó vagy kiabálás. Jancsi örült, hogy nézheti a játékot, mégis feszélyezte a helyzet. Furcsállta, hogy meghívója kifizette a jegyét, de nem szól hozzá egy szót sem.

Unalmas mérkőzés volt, az első féldőben nem is esett gól. Akadt néhány szép elfutás a széleken, amikor kitámadott a Debrecen, egy éles beadás a szögletzászlótól, amit kapufára fejtelt a vendégcsapat csatára, és egy nagy gólhelyzet a másik oldalon, amit a kapus szögletre tornázott, egyébként semmi. A férfi nem szólt, legfeljebb néha csóválta a fejét, és köpködte a tökmag héját, ám ennél az utóbbi helyzetnél felbolydult az egész közönség. Ő is ránézett Jancsira és elmosolyodott. Még egyszer megkérdezte, kér-e tökmagot, és Jancsi ezúttal elfogadott egy fél marékkal.

– Hogy hívnak? – kérdezte. Jancsi megmondta a nevét, de a férfi nem mondta a sajátját.

– Menj csak oda nyugodtan a haverjaidhoz – mondta neki. – Nem kell azért itt ülnöd velem, mert behoztalak.

– Nincsenek itt haverjaim – rázta a fejét Jancsi, azután eszébe jutott Grósz.

Füllentett, gondolta, de ez nem számít. Nem akart odamenni hozzájuk. Eszébe jutott, hogy talán a férfi szeretné, ha elmenne, csak így adja finoman a tudtára. Mint amikor anya küldi el, ha a barátjával, vagy a barátnőivel olyasmiről szeretnének beszélni, amiről úgy gondolja, hogy nem rá tartozik. Akkor azt szokta kérdezni, nincs-e kedve lemenni, játszani a haverokkal. Lehet, hogy ez is el akarja küldeni? De hát miért? Nem mondott, vagy tett semmi olyasmit, ami zavarhatná. Meg se szólal, akárcsak ő.

Kicsit megsértődött, arrébb húzódott pár centivel, de nem ment el. Néhány perc múlva a bíró lefújta az első félidőt. A férfi, mintha csak megérezte volna, mire gondol, átölelte és rámosolygott. Jancsi meglepődött a gesztuson.

– Utána beszélgethetünk, ha akarod – mondta a férfi. – Míg megy a meccs, szeretem figyelni a játékot. Valamikor én is fociztam.

– Mikor? – kérdezte elkerekedő szemmel Jancsi.

– Ó, valamikor régen.

– És hol? – kérdezte izgatottan Jancsi.

– Mondom, majd meccs után dumálunk. Van időnk, nem? – kacsintott rá.

A szünet után némán nézték tovább a játékot, míg egy nagy hazai helyzet után, amikor az ellenfél kapusa ujjhegygel tudta csak szögletre tolni az élesen sarokra és földre fejezt labdát, Jancsi felkiáltott. A férfi ránevetett.

– Te aztán komolyan veszed ezt a dolgot!

Jancsi kényszeredetten elmosolyodott. Nem tudta, elismerésnek szánta, vagy gúnyolódik rajta. Minek jár meccsre, ha nem veszi komolyan? Miféle focista, aki nem izgul egy ilyen zicceren sem? Lehet, hogy csak kamuzott. Nem értette ezt az embert, és kezdte magát rosszul érezni a társaságában. Kínosnak érezte a csendet. Ha egyedül lett volna, mint általában, odacsapódik másokhoz. Gyakrabban bekiabál, vagy hajrázik, mint a többiek, és persze nevetgél is, ha beszélnek egy-egy durva szerelés után az ellenfélnek, amit ő nem szokott, de az idegen előtt, aki némán figyelt, kínosnak érezte volna, pláne, hogy állítólag focista. Ez az egy kiáltás is csak úgy kiszakadt belőle. A meccs elején még azt hitte, hogy kiszülhet valami érdekes a váratlan találkozásból, egy jó kis beszélgetés a fociról vagy másról, mostanra azonban már inkább furcsállta az idegen viselkedését.

– Merre mész? – kérdezte tőle a férfi a meccs végén, amikor lefelé indultak a tribünről.

Hülye kérdés, gondolta Jancsi. Aki innen a városba megy, csak egyfelé mehet.

– Villamossal.

– Akkor mehetünk együtt! – mondta vidáman az idegen, és együtt indultak a megálló felé, de Jancsi, amíg vártak a villamosra, s amíg utaztak, végig ismerősöket keresett a tekintetével. Meg is kérdezte tőle a férfi:

– Ideges vagy valami miatt?

– Én? Nem – rándította meg a vállát, és igyekezett közönyös képet vágni. Nem tudta, miért, de most már félt. Szabadulni akart a kínos helyzetből. Nem várta meg,

míg a villamos eléri a Tisza Lajos körutat, ahol le kellett volna szállnia. Egy megállóval hamarabb, amikor a villamos csengetett, hirtelen azt mondta:

– Megfeledeztem valamiről. Itt le kell szállnom – ugrott le a peronról. – Még fel kell szaladjak a nagynénémékhez! – kiáltotta már az úttestről, futásnak eredve, miközben szerencsére a villamos is csilingelt, és nekilódult. Veráék ugyan nem erre laktak, de ő elfutott a Gutenberg utca irányába. Még arra is ügyelt, nehogy arra induljon, amerre tényleg mennie kell, hogyha a férfi netán utána szaladna, megtéveszse. A férfi kihajolt, mint aki kiáltani akar, de végül összeszorította az ajkait, és eltűnt a villamos belsejében.

Jancsi lihegve futott, csak néhány sarok után lassított le. Kifújta magát, úgy indult visszafelé a körútra. Már esteledett, lassú szél fújta a hátába. Nem volt még hideg, de borzongott, ahogy az izgalomtól és a futástól átizzadt inge a hátára húlt. Dühöngött, hogy anyának igaza van: nem kell idegenekkel szóba állni. Ez olyan ember lehetett talán, akitől tartani kell. Igaz, tökmaggal kínálta, nem cukorral, anya meg mindig cukros bácsitól, vagy mi a fenétől óvja, de azért tényleg elég furcsán viselkedett.

Anya még nem ért haza, sejtette. Kártyanapja volt. A vacsorája ott várta kikészítve a kredencen. Mire megcsinálja a leckéjét és megfürdik, anya is itthon lesz. Azért csak sikerült bejutni a meccsre! – gondolta büszkén nézegetve új frizuráját a tükörben. Háta mögött a bekeretezett családi fényképet is látta, amin ott ült apa és anya közt, kiskorában. Apa elegánsan, mellényes öltönyben, haja hátrafésülve, brillantintól csillogott.

DÉKÁNY DÁVID

Passzív

A holttestre megint egy kutyasétáltató talált rá.
Ezért járok én is az ártéri erdőbe –
néhány településsel feljebb
hátha leugrott valaki egy hídról, és idáig sodorta a víz.

A tegnapi üzenetedet épp elégszer olvastam.
Már csak vizsgálom, mint egy halottkém.
Túl passzív a mondatszerkezet,
pedig azt csinálhatott volna velem, amit akar.
Gyorsabb és egyszerűbb lenne egy felszólító,
de még inkább egy parancsoló móddal,
mint ezekkel a végső stádiumos, szenvedő igékkal.

Ennyire észrevétlenül és magyarázat nélkül, ahogy most én,
csak öngyújtók, ékszerek
és a kertvárosok háziállatai szoktak elveszni.

Naplemente után, a töltés oldalánál
kóbor fosztóképzők csaholása hallatszik.
Falkába gyűlnek a füstfehér ég alatt,
és szétmarcangolnak, darabokra tépnek mindent,
amit még válaszként lehetne írni.

#191970

Tizenhatos számrendszerben
bármilyen szín, árnyalat
leírható egy hatjegyű kóddal.

191970
– éjkék, angolul *midnightblue*,

mert nevek nélkül nem maradna
mentségünk a matematikával szemben,
és gondolom, a kitaláló szerint
éjfélkor valami, mondjuk az ég
épp ilyen színű.

De a lakótelep fölött legutóbb is vörös volt,
és egyszerre villantak fel a panelházak ablakai,
ahol ugyanazt a műsort nézték.

Nyugat felé kéne menni – mondtam.
Menekülni a napfelkelte elől, körbe a bolygón,
mindig csak az éjszakában.
De te már indultál, mert
el kellett érned az utolsó buszt haza.

191970

– ilyen színű tintával írtad a karomra a számodat.
Hagytam lekopni, és nem mentettem el a telefonomba.
Tudom fejből.

Az antilop

Összemegy minden a hidegben,
a villanyvezetékek feszesebbek,
kisebb az emberi test is,
a távolságok megnőnek,
üresebb a város.

Egy hete a besötétített szobában, villanyfényben élek.
Most is azt hittem, hogy esik, pedig csak olvad.
Azt sem tudtam, hogy havazott.

Ha felhúznám a redőnyt,
olyan hangja lenne, mint a közepes méretű állatok szárnycsapásainak,
mintha elijesztettem volna néhány madarat,
akik eddig az ablakpárkányon gubbasztottak.

Tegnap becsöngetett a vízóra-leolvasó
az éves elszámolás miatt,
kinyitottam, köszöntem,
és megijedtem a saját hangomtól.
Egy hét után először szólaltam meg.

Megdicsérte a preparált antilopfejet a konyhában.
Elmeséltem a történetét,
hogy dédanyám lőtte, a második világháborúban, Budapesten,
mikor a gondozók már nem törődtek a félig lebombázott állatkerttel,
így a környékbeli éhezők egy teljes hétig jóllaktak
az addig életben maradt példányokkal.

Minden nap elhallgatott néhány faj.
Minden nap üresebb lett az állatkert egy-egy nyerítéssel,
bömböléssel, vijjogással, makogással, huhogással, rőfögéssel
– a papagájok ricsaja volt az utolsó.

Mint aki nem hirtelen, egyik pillanatról a másikra,
hanem lassan, szavanként némul meg,
egyenként felejtve el mindent, amit addig megtanult.
A rokonairól mesél,
mert a családtagok nevei voltak az első szavak, amiket kimondott,
egyévesen, fel is vették videóra, azokra még emlékszik.
A végén pedig már csak köszönni és megköszönni tud,
pár hasznavehetetlen kifejezése marad, a gondolatai tagolatlanok,
villanyfényben él, mint a fagypont alatti hónapokban születő állatok,
beengedi a vízóra-leolvasót,
és csak a zuhany alatt gondol a csapadékra,
le mosná a vért, pedig addigra a ketrecek már betemette a hó és a csönd.

Tél volt,
legalábbis én mindig így képzeltem.
Dédanyámat pedig kisebbnek,
még annál is, mint egyébként,
és öregnek, mert csak úgy ismertem,
pedig akkoriban nem lehetett több harmincnál.

A kanapét, amin meghalt, a nappali sarkába toltuk.
Azóta nem aludt rajta senki.

Jól értett a preparáláshoz,
a halál után pedig már bármit össze lehet varrni.
Pontyból és mókusból sellőt,
karvalyból és macskából griffmadarat,
lóból és seprűnyélből egyszarvút.

Utálom, ahogy reggeli közben az antilop
engem bámul az üvegszemeivel,
mintha számon akarna kérni rajtam valamit,
és hiába magyaráznám, nem értené,
hogy ő mára így is, úgy is halott lenne
– mi legalább a fejét megőriztük.

Aztán a 20 deka felvágottat figyeli az asztalon,
ami egy távoli rokonából, szarvasmarhából készült,
és ha meg tudna szólalni,
most könnyen lebeszélne akár a húsevésről is.

Két fél zsömlém közt egy szelet párizsi,
rózsaszínen, mint egy kinyújtott nyelv.
Beleharapok.
Nem hagyom szóhoz jutni.

KÁLECZ-SIMON ORSOLYA

Sugárút

a sofőr arcéle előremered
a perspektíva gyújtópontja felé
az első ülésen ülök, egyedül,
a nátriumlámpák egymást metsző
fénykörében. szaggatott
vonalak között, amelyek
egyenlő részekre osztják az aszfalt síkját.

egy távoli, fiktív nézőpontban
valaki állít a binokuláron
(közvetlenül a váll fölött
kirajzolódik a hajszálkereszt)

a karosszéria kénsárgája
az aszfalt esőfeketéje
a barna színbe törött házfalak
az utcai lámpák hol jégfehér, hol
borostyánsárga körei

három óra tíz múlt, én pedig
taxiban haladok
egy plotterrel felvázolt világban
egy elképzelt, ismeretlen pont felé

Erőmű, télen

fent az égen: fénylő vastraverzek
lent a földön: kásás, sűrű hó
fény villan a vezetékeken
szabályos rendben sorakoznak eléd
a szigetelő porcelánkorongok

(tíz év múlva ugyanebben az órában
vonat érkezik az elhagyott állomásra.
halványsárgák a plexiablakok
a műbőrülés zsírosan csillog és
dohány- és szemétszag járja át.

lomhán megindulnak a fáradtkék kocsik,
s egyedül maradsz
a hulló lombú gesztenyefák alatt.)

a kábelek kíméletlen párhuzamosa:
fehéren izzik, vörösen parázslík, s végül
belevész a sűrű szürkületbe.

vastag pára a szántófölde felett;
a földön fekszem. lent a jéghideg sár, fent pedig az ég
szabályos, azúrkék paralelogrammái.

VÁRNAGY MÁRTA

Évelő

(Szeged)

Volt kertünk. Tartozott hozzá ház. Elváltunk, maradtak a fák, a bokrok, az évelők. A vevők látták, ami épp virágzott. Téltemető, hóvirág, néhány hanga is. Némelyik a hó alól bújt. Nevén szólítottam, nem tudom, talán a hunyort. Minden nap nyílt valami.

(A Csikágó)

Cserépből levendula, írisz ül, és guggol mézízű morzsavirág. A folyosó felőli ablakból lobélia hajol a párkányon át, mellette rokokószoknyás bársonyka. Vadszőlő igyekszik a gang korlátjáról az otthoni terasz felé. Hajnalka magot vettem. Idén már nem. Fecskék figyelnek a lépcsőforduló alól, nézzük egymást, mi ez a migráció.

(Szeged)

Megyek a filagóriás házhoz, itt költő lakott, valamikor. Ülök a sövény melletti padon, a falakból az ő szava szól át, mely messze, mint az ég. Elvirágzott az ismerős primula, a kertünkben vándorolt ide. Csereberéltünk, kaptam árnylilomot, gyöngyvirágot, császárkoronát. Üldögélek. Nem futok át, nem nézem meg, mi lett belőlük, *hadd fájjon, hagyom. A régi én talál rám. A kőfalon túli víztoronyra visszarévedek. Restaurálták. Ősz van. És idegenek némely csillagok. A borostyánom zöldje dérbe tévedt.*

(A Csikágó)

Campanulla hangok hullnak az udvar köveire. Múlik a nap.

A keresőt igazítom

Múholdfelvétel a Basahíd utcáról, abból nyílik a kisköz, három házzal, a miénk belül a jobb oldali volt. A keresőt igazítom, nagyítok a képen, folt marad akkor is a kert, de én tudom, az udvar téglával kirakva, a rések közé virágmagot szór a szél, szirmok lebegnek nyáron a napmelengette járdán, a nappali ablaka előszobára néz, mert alföldön vagyunk, ahol a déli tájolású szobák elé mindig épült valami, kivédeni a sok napsütést.

Múholdfelvétel a Basahíd utcáról. Nincs meg a régi ház, most napernyő, hintaágy a díszburkolaton, itt laktunk, mondom idegeneknek, milyen jó, megmaradt, legalább a régi utcanév.

Másként nevezték a Kőbárányt, nem volt Széksósi út, újakat nyitottak, mit tudom én, nem jut eszembe az akkori név. Múholdfelvételt találtam a neten, és keresem a gyerekkort. Ez itt a Basahíd utca, a régi Dorozsma, kisközben a házunk, ez a barna folt. Téglák között porcsinka nyílik az udvaron, padlásfeljáróban ülök a tető alatt, messzire látok. A rét alakja folyómeder. Ladikkal járta ükapám, így mesélték. Nyáron nád nőtt a folyó helyén, vagy katáng, fűfélék, menta, pász-tortáska, pitypang, zsurló, közöttük szöcske ugrál, apró béka. Szitakötő, lepke is tartozik a tájhoz, sok szúnyog. A csípésüket elvakarom. Csattog az ugrókötél. Télen magasszárú cipőre korcsolyát csatolok, jégpálya a rét. A karácsonyfa alatt egy narancs, esetleg kettő. Lebontottuk a fát vízkeresztkor. Egyszer hajcsatot találtam az ágon. A fa már kopasz volt.

LANCZKOR GÁBOR

Az új naptár

(REGÉNYRÉSZLET)

Az ábrahámhegyi strandon. Erős délkeleti szél. Haragosszürkén döng ki a Balaton a fagyott szűzhóra. A parti kőtömbökön a szemünk láttára vastagszik a jég. Stilizált esetlenséggel lebegnek a sirályok a homokfövény fölött, mintha zsinóron mozgatnák őket. Közvetlenül a kerítés mellett ömlik a tóba a Burnót-patak, a henyei *séd*. Mint a balatoni strandok nagy része, ez a szárazabb szakasz is a közeli falu marhatatója lehetett a kiterjedt nádasokkal szegélyezett mocsaras tóparton.

Reggelre ónos eső, félcentis-centis jégréteg mindenén. A szellőkésekre vészjóslóan recsegnek-ropognak a fák ágai.

Különleges öröm ért ma délután, amikor a chilei születésű Bolañónál találtam egy verset, amelyben a Balaton szerepel. *Resurrección*, vagyis *Föltámadás* a címe. Lefordítottam.

*Úgy lép be a költészet az álomba,
mint bűvár a tóba.
Költészet, bátrabb bárkinél,
belép és belemerül
mint ólom
a tóba, mely vég nélküli, mint Loch Ness,
vagy örvénylő és tragikus, mint a Balaton.
Figyeld a mélyből:
egy bűvár
ártatlan
az akarat tollazatába
burkolózva.
Úgy lép be a költészet az álomba,
mint egy halott bűvár
istenszemekbe.*

Kora reggel sűrű köd; a szomszédos parókia kertjében a borostyánnal benőtt agg nyárfák olyannak tűnnek, akár egy absztrakt expresszionista festmény. A kép méretét a vászon, illetve a feszítőkeret határai adják, nem a megjelenített valóságos lát-

vány. Opálos fehérek, tompa fényű feketék. Három hosszúkás tömb, köztük ágbogas kötések. Mintha egyetlen szemem volna csak; a köd finom raszterén tökéletesen sík-érzetű a kép, amelyben én is benne állok; a részeként, de láthatatlanul.

Balatonhenye református negyedében lakunk. A telkünk délnyugati sarkába beékelődik a harangozó szerény méretű házacskája, míg a főutcára vezető köz túloldalán a későbarokk parókia áll a hozzá tartozó kiterjedt kerttel. A főutcai fronton van a református iskola épülete és az első világháború előtt emelt téglatemplom, mely azóta, hogy először láttam, az urbinói templomokra emlékeztet. Olasz mesterek munkája, ami – protestáns megbízókról lévén szó – némileg szokatlannak tűnik. Az iskolával átellenben, a köz innenső oldalán áll a tanító háza. A parókiát, a harangozó és a tanító házát a református egyház a nyolcvanas években árusította ki. A protestáns istentiszteleteket mostanság az iskolában tartják; a templom túl nagy a maroknyi hívőnek.

Saját katolikus plébánosa a török idők, illetve a reformáció óta nincs a falunak; a szomszédos Köveskálról járt és jár át az atya misézni.

Füreden. A gyógyító forrás köré, a lejtős partoldalra komponált kétszáz éves városremekművet a közelmúltban megszabadították a csúf betonépítményektől, amik a Balatonra nyíló széles utcatorkolat és a Balaton közé ékelődtek; majd újraburkolták, mindenestül restaurálták. Mintha a legeslegutolsó pillanatban épült volna meg a vízparti Füred az elegánsan klasszicizáló villákkal és középületekkel, amelyek köszönő viszonyban sincsenek az időben rákövetkező, századfordulós nagykörúti eklektika zagyvaságával. Az újdonság utcaszerkezet is harmonikus elgondolást mutat, változó telekméretekkel, a gyógyforrás közelébe, a szélre kitolt nagyobb épület-tömbökkel, a gombként középre varrt kerektemplommal. Nagy hiba, hogy a huszadik században teljesen összeépült a reformkori üdülőtelep és az északabbra, a szőlők közelébe települt ősi városmag. Mint egy várfal, úgy övezi a 71-es főút a fürdővárost.

A Balaton-felvidék legnagyobb költője Kisfaludy Sándor. Mintha nem talált volna még szinkronhangjára a táj.

Az enyhe időben száraz diófagallyakkal fűtök; sűrű a füstjük, illatos.

Harminchárom éves lettem.

Szakadó eső éjjelente; délelőtt kilenc-tízre eláll, aztán éjfél után újból megered.

A fatároló mellett szanaszét túrták a giliszták a nyirkos, mohás talajt.

Az álmodtam az éjjel, szorosan K.-hoz simulva, hogy *looper* vagyok. Nemrég vásároltam a gitárjaimhoz egy *loop station* pedált, amely az eljátszott zenei frázist a vég-

telenségig, a saját élettartamának végtelenségéig képes ismételni. Én K. meztelenségét rögzítettem, alapul minden további szólam alá.

Épp egy keménytojást törtem föl a konyhában, míg ő a tetőtérben Johann Sebastian Bach fuvolapartitáját gyakorolta. Az az érzésem támadt, hogy torz tükörképe egymásnak a két cselekvés, de úgy torz, akár egy szépen gerjedő elektromos gitár.

Hirtelen felindulásból Barcelonába utaztunk tegnap a feleségemmel és a kislánnyal.

Egyszeriben ráébredtem, mennyire túlzóan intim dolog számomra egy komoly, ismeretlen külföldi városba utazni. Sokkalta intimebb annál, hogy bárkivel megoszam. Erre lett megoldás a család.

Riasztónak tűnt Ferihegyen a csupa-műkő, csupa-üveg reptéri csarnokba toppanva az a rengeteg jól öltözött ember.

Az óvárosban mindenütt zászlók, erkélyeken, ablakokban, kirakatokban, standokon. A sárga-piros sávok mellett sok helyütt ott lóg a sárga-piros sávok a háromszögbe írt csillaggal kiegészítve; ha egyszer sikerül, ez lesz a független katalán állam zászlaja. Innen nézve különösen elszomorító a magyar nemzeti jelképek, egyáltalán, a *nemzeti* jelző kisajátítása a dohszagú, sovén hazai konzervativizmus részéről. Az pedig még inkább, hogy a baloldalinak nevezett korrupt és impotens csapat, amely a be sem ismert történelmi bűnök után mostanra végképp fényévnyi távolságra került bármiféle társadalmi és kulturális progressziótól, mindezt finnyásan hagyja, kísérletet sem tesz rá, hogy visszavegye őket az *egész nemzet* számára. Az, hogy a második világháborúban zsidókat öltek a fehér-piros sávok, történelmi magyar zászló alatt, jóvátehetetlen; az viszont, hogy a politikai korrektséget folyamatosan túlkompensáló idióták az erre adott válaszként úgy, ahogy van, odadozták az Árpád-sávot a neonáciknak, már csak a legitimáló gesztus okán is megbocsáthatatlan.

Éjjel erős szél támad, döngeti a rosszul záró régi, magas erkélyajtót. A szemközti háztömbön túl az eltüntetett régi kikötő, a *Port Vell* parti sétánya, majd a mesterséges öböl, és a nyílt tenger.

A lepusztult régi dokkokat és raktárakat a '92-es olimpia előtt egészében elbontották, de itt a szűk utcákban a mocskok, meg a szabadság- és fenyegetettségérzet elegyével megmaradt valami ösztönszerű lenyomata a korábbi évszázados állapotoknak. A kézfej inai még mozgatná a levágott ujjakat.

Autonómiámat kivívtam, a függetlenségemért folyamatosan küzdök.

Az, hogy Homérosz a tengert borszínűnek mondja, sokkal inkább tűnik a számomra valamiféle ravaszul sűrített szinesztéziás vízióknak, semmint egyszerű – bár legendássá lett – költői jelzőnek.

Gaudí Sagrada Famíliaja csak azért nem kelt bennem csalódást, mert semmi jóra nem számítok előzetesen. Az óriási Eixample-negyed, az óvároshoz a tizenkilencedik század végén hozzátoldott *Kiterjesztés* már utcaszerkezetében röntgenképszerűen mutatja az első világháború előtti *modernisme* mozgalom nagyratörő, ugyanakkor különlegesen naiv szellemét. A tervezők hatsávós és négysávós sugárutakból alkottak szabályos hálót, a metszéspontokban oktagonális kiteresedéseket hagyva. Ezekon a pontokon ma hosszú percekig kell várakozni a gyalogátkelőhelyen a zöld jelzésre. A huszonegyedik század infernális autóforgalmával nem számoltak, nem is számolhattak. A Gran Vián nyoma sincs a villamosnak, amely Gaudí elütötte. Ott van helyette a föld alatt a metró. A nagy bérházak egyenletes nagypolgári építészeti minőséget képviselnek. Gaudí két excentrikus munkája, a Casa Milà és a Casa Batlló (mindkettő előtt kígyózó sorok) épp az excentrikussága miatt ugrik ki közülük. Lehetetlen vállalkás csupa Champs Elysee-ből vagy Andrassy útból összerakni egy várost. Alternatívának persze ott volt a középkori utcák leárnyékolt bűze. A Sagrada Família, amely egy teljes mezőt foglal el az új utcák négyzetrácsában, jelenlegi állapotában (ha valóban elkészül a kétezer-húszas évek közepére, úgy középső tornyával a világ legmagasabb temploma lesz) számomra leginkább egy torzan katolikus világkép sikerületlen manifesztumának tűnik. A neogótika zaccából épült homokvár. A tornyokon aranyozott *Sanctus* felirat kanyarog a magasba; giccs a köbön. Ne fogjunk mindent a tervező-mesterre: a déli homlokzat szoborcsoportját, ezt a tragikomikus cyber-passiót már nem hagyhatta jóvá. Jelen kontextusában a bő évszázados projekt fő problémája nem is az az esztétikai súlytalanság, amely a félkész templomot a dilemmákkal kísért építési folyamat okán a huszadik századi művészettörténet egyik címlapsztárjává tette, hanem a levegőben maradt kérdés, miszerint a naptejszagú turisztatómegek és a hívek fölborult aránya végső soron mivé avatja ezt a roppant kő- és vasbetontömeget.

Nagy megkönnyebbülés Mies van der Rohe *pavellójában*. Ez a minimalista épület olyan finom akkordmenetet és tisztán szakrális összhangzatokat mutat, amikről Gaudí vulgáris templomának halvány sejtelme sincsen.

Kirándulás Sitgesbe; a városka Barcelonától délre fekszik. Karneválra készülődnek. Sitges félhivatalos nyári fővárosa a melegeknek a katalán tengerparton. Egész más tónusban, mint az indiai poszthippi-helyeken, de itt is érezhető a levegőben valamiféle *hipszter* szabadosság, ami láthatóan elkeserítőleg hat az idősebb sitgesiekre. Az egyik sziklás öbölben meztelenül fürdök a jéghideg tengerben, aztán elfekszem a langyos fövényen.

Késő este ér be Ferihegyre a repülőgép. A tömény örökzöldek után másnap reggel radikálisan hatnak Dunaharasztiiban a kopár fák.

A Hegyestű déli oldalán már virágzik a barack és a mandula. A Fekete-hegyen is.

MALÁRBURK JÓZSEF

Galambozó

A szarvas-szobros téren mindössze csak egy pad van. Minden tavasszal más színűre festeti az önkormányzat, az idén fehér.

Délutánonként, írás közben, jólesik egy kis séta, különösen, ha ilyen napos, meleg az idő. Leülök a fehér padra, ami ma különösen fehér. Talán az erős naptól, mint Szőnyi padja Zebegényben, csak nincs annyi levegő körülötte. Igen, valahogy úgy ragyog. Legalább én is ragyogok tőle. Mert ragyogni jó dolog, én legalábbis szeretek.

Feltűnik egy fekete, hosszú kabátos férfi, arca őszes-borostás. Idegen lehet, mert még sose láttam. Furcsán viselkedik, többször fölfelé és körbenéz, mintha keresne valamit – vagy valakit. Rajtunk kívül még sokan sétálnak itt, ők is megállnak, és már mindenki kíváncsian nézi a férfit. Láthatóan ez csöppet sem zavarja, mintha még füttyörészne is közben. Aztán felkiált, nem túl hangosan, nem értettem, hogy mit, pedig vagy húsz méterre áll tőlem, és odamegy a ginkó fához. Meg kell adni, van ízlése. A legszebb fát választotta. Legalábbis azok közül, amik itt a környéken találhatóak. Az idegen simogatni kezdi a fa törzsét, mint egészséges férfi a nő testét, aztán az ágait, már amelyiket eléri, végül ujjával a leveleket simogatja. Az emberek meg csak állnak, és bámulnak. Nem tudjuk mire vélni a dolgot. Eltart egy darabig, amíg a leveleket végigsimogatja, de senki sem mozdul.

Egyszer csak előhúz egy galambot a zsebéből és fölteszi az ágra. Nem repül el. Majd egy másik madarat is a fára ültet, egyre többet és többet. Mind más színű. A legnagyobb meglepetésünkre egyik sem repül el. Sőt! Majdnem mozdulatlanul ülnek ott, ahová a férfi ültette őket.

– Galambozó, galambozó... – suttogják az emberek, egyre érthetőbben, hangsabban. Szóval galambozó! Akkor mégiscsak ismerik. Láthatóan örülnek az attrakciónak, vagy minek nevezzem. Engem is valami kellemes hangulat kerít hatalmába.

Rejtély, hogy fér el ennyi galamb egy kabátzsebben? Nem értem, a madarak miért nem repülnek el? Azt viszont megértettem, hogy az idegen ezt miért csinálja. Azt az egyet megértettem...

Kartongép

Amikor a gép kényszer-leszáll a főtéren, meglepődöm. Átpréselem magam a köréje gyűlt tömegen. Szinte felkiáltok, annyira hihetetlen. A gép kartonpapírból van, a kiszálló utasok rongybábuk, és csak az erős szél mozgatja őket. Szaguk jellegzetes. Nincsenek sérültek, vagy legalábbis nem tudunk róluk, a gép is sértetlennek tűnik.

Lassan mindannyian megnyugszunk. Landolt, hát landolt. Kétségtelenül szokatlan eset a mi városunkban. Meg az utasok is... mintha nem lenne testük. Vagy más, mint a miénk? Nem tudom eldönteni. Rebesgetnek mindenfélét, hogy vér is van, rengeteg vér, csak láthatatlan, mert színtelen és légnemű.

Másnap az egész város tele van papírrepülőkkal. Színesek és aprók. A gyerekek hajtogatják és reptetik. Séta közben kalapomon landol az egyik. Gazdája sehol.

Jól sikerült randevú

Sok volt a közös vonás bennünk. Egy faluból jöttünk, egy iskolába jártunk, egy lányba voltunk egyszerre szerelmesek.

Meg kell szárítanom a hajam, most fürödtem. Utána megborotválkozom, és arcszesszel bedörzsölöm magam, hogy illatos legyek. Öltönyt, nyakkendőt veszek, biztosan ő is. Az enyém vörös színű, az övé hasonló lesz. Amikor legutóbb találkoztunk, ő is, én is elővettük pisztolyainkat, nem lepődtünk meg, azok is egyformák voltak...

De a telefonba azt mondta, hogy Dosztojevszkij nem is létezik, hogy regényeket sem ír, egyetlenegy sem. Megmondom őszintén, ezt furcsálltam.

Persze én meggyőződtem róla, hogy amit állít, ostobaság, mert ő igenis van. Ráadásul ebben a házban lakik, itt, ezen az emeleten.

És Dosztojevszkijnek is van pisztolya! Legalábbis egyet mutatott nekem... és azt is, hogyan tud lőni vele, bár a dörrenéskor összereztem, mégsem ijedtem meg. Láttam a süvítő golyót, és nem tudom, hogy ez miként történhetett, mert tudom, hogy a lövedék sebessége 300 méter per szekundum, amit egy normális emberi szem nem követhet, csak a becsapódást. Azt mindenki követheti. Mindenki, akinek szeme van. A szemüvegesek is, a kontaktlencsések is.

Egyébként a randevú jól sikerült, minden úgy történt, ahogyan elgondoltam: stimmel a piros öltöny, az arcszész illata, a fegyver színe is megegyezett. És az enyémben öt golyó volt, az övében egy sem.

Dosztojevszkij, amikor később újra nála jártam és elmeséltem a történeteket, az íróasztalához ült, és sírt és sírt és sírt...

VIRÁGH SZABOLCS

Őzgerinc

Mint mélytányér ebéd után,
zsírfoltos üresség az agy,
szám szélén maradék nyers öröm,
idegek tánca a vérágas szemben,
de a tornádó közepén
halálos csönd.

A holnaptól félek? Hogy szebb lesz,
mint egy neonfényes este félúton a konyha és a cselédszoba között,
vagy a böjt árnya, hogy nem marad se morzsa, se szilánk
kitapintani az éhség és fájdalom helyét?

Éjfélkor az erkély meghatározatlan időre bezár,
a város most nélkülem ünnepel,
azt hazudom, hogy mindig is a hétköznapokra fájt a fogam,
paprikás krumpli és kovászos uborka,
de rágni már vasárnapot rágok,
és a torkomon is őzgerinc akad.

Itthon

Mint egy kibelezett bányász,
védtelen.
Jönnek és néznek. Tekintetük rozsdás visszhang,
nem mondják, de tudom, éjszakára se mennek haza.

Gyomok nőnek a sebbe, ott ágyaznak meg a közepén,
a szúrósakat kitépik.
Nem sietnek.

A fenyőfák árnyéka egyre nő,
ők pedig gyantát kevernek álmaikba,
hogyan édesebb legyen a holnap.

Tőlük feketéllik a mező,
kőporos ösvények az arcon,
fájdalom-turisták vörös alkonyatban.

Ülnek és néznek. Tekintetük száraz csönd.
Nem mondják, de tudom: már ők vannak itthon.

Honvágy

Egy itt felejtett esernyő
a kúttól balra
a kertben, ahol nem esik eső.

(Az esetleges soha nem véletlen,
de a létezés sem szükségszerű.)

A gyommal benőtt küszöb még nem sors;
a két lányom talán kihúlt gyerekszobát keres,
vagy legalább egy ajtót, ami nyílik valahova,
egy rétre például, ami még emlékszik patakra, tücsökre, túlévélre.

A múlt meggyűlik, mint kosz a köröm alatt.
Egy marék száraz földből kirajzolni a málnabokor helyét –
jobban szúr, mint valaha,
de üres a hordó is,
a vért lemosni pedig amúgy se lenne kinek.

Csak a nyitott esernyő mered az égnek,
megtört kérdőjel,
a földre teríti magát,
mintha gyökeret eresztene a honvágyba.

A honvagy puszta szomjúság,
szárazon forgó szivattyú,
mint nyelv anya nélkül.

De a szétszórt kerítésléceken túl erre hivatkozni
persze már illetlenség.

Kifli, mártani

Selymesre gyúrva a kéz,
a ráncok összege kilencvenegy.
Tenyérnyi csöndben tartjuk egymást,
óvatos figyelem.

Az ujjvégi tükörben kacér nő vöröslik,
könnyed távolsága
kettőnknek *másért* idegen.

A háttér üres, mint lichthof négy ablak között.
Szembefordult szemek a keretet keresik,
világra vakon, csak résre nyílik tér –
a téglák még helyükön, de a fal bontásra ítélve.

Az asztalon pohár tej,
hozzá kifli, mártani;
erről mindent tudunk,
és többre már nincs idő.

Arca a fal felé, hogy ne lássam, nem a fájdalomtól sír.

TINKÓ MÁTÉ

Terápia-noteszok: Angyalföld még messze van

I.

A történelem majd nem
emlékezik – mennyi éve annak –,
hogy ebben a szobában figyeltem,
ahogy alszol. Én azt mondom:
legyen a történelem
halott, ha nem hiszi létezésed.
Történelmem: halott
leszel, képregény leszel, nagy és rossz-
arcú hősökkel, és rejtegeted meztelen
nőidet a lepel mögött. Pontosan
kikötni kész hajó az éjszakai
vízen, sodrásában halálbiztos vágyakkal,
amelyek a sziget felé terelnek.
A tükör felületén egy mély értelmű köldök
alatt gyermek fordul.
Melléd kuporodtam, és elszenderedtem.
S azt képzeltem, most béke van, és te is
így gondolod.

II.

Mert eljön az a pont,
amikor a boldogság
már nem lesz
elég, a fagyöngyöknek
tároló doboz kell, a kalácsot
nem mindegy, ki szeli ketté
a nagyobbik késsel.
Téged aztán nem hívlak meg

az ünnepekre, kis kócos
hajadat fényképekről
rögzítem, elmaradtál, ez most
már így tekercseli a filmet tovább,
előtte akármit is mondogattunk –
megoldás arra az esetre, ha
egyszer tényleg hiányoztam
volna.

III.

Ma meg fogom írni szókeségedről, például hogy miért szép. Vagy miért láncol magához egy ültő helyében, meg amikor össze-vissza futkosol veled. Sokáig nem tudtam aludni attól a néhány mondattól, ami kibukott szókeséged mögül. Hasonlítani kezdesz a tavaszra: hozzáférést engedsz vágyaidhoz, azután túlpirítod a ragaszkodást, és megszűnik, kiég a tavasz. Persze én tehetek róla – amit elhittem, olyan volt, mint kamaszkorban a nagy, végérvényes tapasztalatok. Napokig bírják, napokra szólnak. A haláltól, mondjuk, még most is félek. Benned úgy bízom, akárha hajóban, hogy micsoda mélységek felszínét járja be, erős sodrású tengereket szel ketté. Ugyanakkor mi egy hajó voltaképp: aprócska tákolmány a nyílt vízen, semmi több. Viszont a partokat összeköti csöndben.

IX.

Egy-két szerelmi esküvel nagy és irigyelhető sprintet lehet tenni. Később ezek a szerelmi hosszok követelik az átláthatóságot, az őszi hűvös szélben odarakott teát aprósüteménnyel. Mintha két élet tájékozódna a próba szerint egy felől: lehet-e valaha egy. És a föltett kérdésekre, ha mint ágrajzok bonyolultságában, adható sokirányú válasz: a szem fárad bele elsőként, aztán követik a többi létfontosságú szervek. Persze nehéz lesz kimondva, hogy hagyjuk békében egymást, ha nem lehet.

A hallgatásban viszont olyan gyűlölet
növekszik, épp amit megmentőjeként
vártunk a szerelemnek: most hát hisztit
csap és gyilkol ő.

XIII.

Egy vonatúton, mondjuk
hazafelé – hányszor gondolok
rád, nem tudom, meddig érdemes.
De mint minden, ha bizonytalanba
hajlik: még ott van benne az izgalom –
hogy kifutunk vele valami állomásra.
Talán nem sokért: letörölgetni a flancos
kis félcipőket, vagy belenézni idegenek
lakta városok arcába, esetleg a borzasztó
hideg, hogy csak mozgásban kellett volna
maradni még darabon. Mert ahogy fékezett
a mozdony, hirtelen ki is jelölte valaminek
a végét. Egy emberként követeltelek akkor, és
nem azért, mert ami onnan folytatódott, szigorúan
két irányba tette, nem azért győzködtem,
aki mellettem utoljára sírós szemmel
helyet foglalt, és szép volt, mint egy
vigasztalás, hogy értem földadja.

LUTERÁN LAJOS

A közhelyek margójára

sokáig fenn kell lennem
lefőzök 4 deci kávé
aztán lassan megiszom szürcsölöm jó feketén
keserűn még van vagy 2 deci kb
de most kurvajó mert felpörögtem
aztán anya felhívott hogy jól vagyok-e meg hogy még
sokat kell ennem
mert a testem kórosan sovány
és jobb lenne ha nem úgy néznék ki
mint egy csontváz

leteszem
s a nappaliban össze-vissza ketyeg az óra
én meg azon gondolkodom hogy mért öntöttem
a joghurtot a boncasztalra
éreztem már akkor is édeskés volt a szag
ami kivételesen nem töltött el undorral és én
meg NeM hAlljÁtoK HaGyjÁTok aBbA a sZívVeRéSt
nEM bíRoM eLviSeLNi
kezemmel takartam el az arcomat
míg lassan leült a por a padlóra
s a pupillák se jártak már le újabb köröket
a falióra is megállt
s halottam ahogy a zacskókban a hullák
halkan szuszogtak és
most becsapva érzem magam mert a pusztulás
csak színlelte magát

én is így játszom el a szerepemet
mert nem ver a szívem
ott lötyög a mellkasomban nem tudom kiszedni
a vér visszamaradt
s óhatatlanul reménykedek hogy nem a szerelem
mert mindig az jut legutoljára az eszembe

sZoPjÁL vAgY nYöGjÉL dE
 egYsZeRre sOse a KeTtőT
 „megőrjítesz nem hallod te kis gecí”
 a szívem felé halad
 hogy fogom így a faszomat kiverni
 miért nem érti meg a szerelem
 hogy nem érdekel többször is
 elmagyaráztam neki de ő csak
 bambán nézett vissza rám
 mostanában már csak köszönni
 szoktam neki pornófilmekből kölcsönzött mosollyal
 nem érzek iránta semmit
 fOgD bE a pOFÁD
 nEkeM hIÁbA síRsZ
 eLhAsZnÁLtaLaK mINt
 eGy tÚlkoRoS riBaNcoT
 és mégis a szívem felé haladt
 sötét
 undorral
 most némán állok a zuhany alatt
 és nem irritál a hideg víz

lesöpröm magamról és
 csupasz testtel visszamegyek a konyhába
 szomjas vagyok még
 megiszom a hátramaradt 2 deci kávét
 de már nem esik olyan jól
 az íze is enyhül
 ennyi elég
 paplan alá gyűröm az érzelmeimet
 meglátszik rajtuk a korrózió
 engem is már kikezdett
 „a lélek útján sehova se érsz
 lószaros földút az egész”
 hallatszik a rádióból
 kikapcsolom
 késő délután van lassan sötétül
 ilyenkor van az hogy
 leviszem a szemetet
 bármennyire is bűdös
 talán ez lenne a lelkem

„nagyon jól tudod”
kint vagyok de a szag még fellelhető
ez a rothadás szaga
felismerem
legutoljára nagymamámon éreztem
de nem szóltam neki
emlékszem
visszafelé a frissen esett hóba
belepisiltem az isten nevét
ő másnapra meghalt
bennem
harmadnapra összegyűlt a szemét –
gyermekkorom óta
próbálok megszabadulni tőle
de nem megy
csak magam elé bámulok míg
a sejtekig hatoló csendben
lassan olvad a hó
és lassan alvad a vér

LIPCSEY EMŐKE

hangokká izzik

mindent úgy tegyél
mintha az első
vagy az utolsó alkalom lenne az;
amikor világítanak a felhők
mikor a levegő szikrát szór
mikor beleájulsz a ragyogásba
mikor megsemmisít az első mozdulat
mikor az, ami te voltál, valami mást jelent
mindent úgy tegyél
mintha először vagy utoljára tennéd
mikor az első mozdulat után minden mozdulat
azt a ragyogást jelenti
melybe beleájulsz ha megérint.
mintha először vagy utoljára tennéd
mikor hangokká izzik minden mozdulat
hogy kitarja azt ami akkor létezett
mikor létezni fog legbelül.
hangokká izzik minden mozdulat
hogy szárnyát lebbentse minden pillangó
csillogó bogár
hogy megismerd a virágok illatát;
ez rózsza az jázmin ez kakukkfű
hogy ne legyen hiába a simogatás
hogy érezz minden kavicsot a lábad alatt
mikor lépkedsz az úton
hogy csillagok sziporkázzanak ágyékodban
ha magasba emeled tekinteted,
hogy tenyereddel érezd mi sötét mi világos.
mindent úgy tegyél
mintha először vagy utoljára tennéd
mikor felemeled a kezed
mikor az első mozdulat után
minden mozdulat azt a ragyogást jelenti
melybe beleájulsz ha megérint.

SZTERMEN ANDRÁS

2116

A piros szirmú virágok-
nak levágatja a fejét
az ezredes
a robotkertésszel.
Az egy mozgó fémoszlop, amelyből
ügyes karok nyúlnak ki, ha kell.
Meglepően beleillik a bokorfalak
alkotta kert zöldjébe, csak a piros
szirmú virágokéba nem. Zöld és kék.
Csak ennyit akar látni az ezredes. Kezét hátul
összekulcsolja, sétál.
Olykor leül sakkozni
a robotkertésszel, ha
emberi szóra vágyik,
akkor bemegy az ebédlőbe.
Néha meglátogatják az
az unokái. Nem
akarja, hogy a szanatóriumban
lássák, eléjük megy, az épület előtt
virágos tér. Összenéznek. Az öleléseken
kívül nem is tudják, mit kezdjenek
egymással. A legkisebb a virágokra
mutat. „Nézd Papa, menstruál
az anyatermészet.”
Ekkor nevet egy jót.

Filmforgatás

Jenei Alexnak

Kivájtunk egy kockányi részt a földből,
az üreget lefedtük egy áttörhetetlen üveglappal,
azon mozogtak a szereplők,
a kamera pedig az üreg mélyéből filmezte őket.
Leginkább a talpukat látta.
Néha a kezüket, ha gesztikuláltak, de az emberek
keveset gesztikulálnak, mert nevetségesnek érzik.
Különösebb látványt csak a felhők adtak, ha nem takarták el
őket, és a fa, amely karjaival belenyúlt a képbe.
Meg volt egy öregember, aki hajlottabb volt,
belőle valamivel többet lehetett látni.

TOKOS BIANKA

kivonat

csak néztem a vonatokat és elképzéltem
amint felszállsz az egyikre ahelyett
hogy teherként rakódnál rám
és nekem kellene tovább vinnem téged
te csak egy félmosollyal jelezted a maradást
a hátamon ültél és úgy kellett beutaznunk a világot
közben én imádkoztam az újabb vonatokért
hogy szabadítsanak végre fel tőled
te pedig azért, hogy soha többé ne jöjjenek
így mentünk előre a végső kiszáradásig
finoman jeleztem, hogy elfáradtam
le kell, hogy tegyelek,
de amikor mellettem lépkedtél,
sokkal nehezebb lett a teher a vállamon
Isten nem tudta beazonosítani fentről
a kéréseket összekeveredtek a vágyak
a lábujjainkat is úgy kellett kibogozni
de már nem ismertük fel a sajátjainkat
csak annyit ért el, hogy belőlünk lett vonat
és mindenhol meg kellett állnunk,
csak az állomásokon nem

* A XV. Táblaképfestészeti Biennáléhoz kötődően a REÖK, a Tiszatáj irodalmi folyóirat, a tiszatájonline.hu és az irodalmipályázat.hu közösen hirdette meg 2014 nyarán a *Versképek* című verspályázatot. A zsűri – *Zalán Tibor* József Attila-díjas költő, író és *Kollár Árpád* költő, a Fiala Írók Szövetségének elnöke – a 181 beérkezett alkotásból választotta ki a három díjazottat. Az első díjat *Tokos Bianka* „kivonat” című verse kapta, a második helyezett *Bertók Éva* lett „Kívül-belül” című művével, a harmadik pedig *Novák Valentin* a „díj” című alkotással.

BERTÓK ÉVA

Kívül-belül

Úgy képzeltem el, hogy majd menekül,
Mert kívül-belül ez az alázat.
S most szemembe néz nem kért egyedül,
Ő teszi, tárjam az ajtót, járjam be a házat.

A kocsma ajtajában ott áll borosan,
A sárga villany előmlik alakján.
Vonzó árnya a falra vetül,
Játszana most is, ha hagynám.

Kinn tűz ég, s körötte a sötétbe
Alakok inganak, s füstöl a nemlét,
A végtelen cégéerként vigyorog:
„Egy jó pohár sört most má’ meginnék.”

A fűvön a zöld üveg pohárban
Még habzik az alkonyi kisfröccs,
Fekete kontúron színes-szép varázslat,
A félreértésen felröhög, s ellök.

Majd alkalmat ad az est minden
Ingatag-álmata tag vágynak,
Bennünk leli fészket a rossz hamarost,
Ha a pernyeszemek már ideszálltak.

És táncát járja a holdnélküli éjben a semmi,
Hazudik a sötétben színes figurákat,
De ha eljön a virradat fénye, elillan,
Kontúrja marad csak, holt, torz varázslat.

Most úgy képelem el, hogy a Másik majd hazavár,
Mert kívül-belül ez a jelenlét.
Kitárom az ajtót, szél rázza a házat,
Az éjjeli mámor csak tegnapi emlék.

NOVÁK VALENTIN

díj

konok tüzét lányom szemének
melyik létből kölcsönözte ki
sasszé batü s jön a pördület
mi honnanból hovába elviszi

az asztalnál egy néma pontozó
mást lát mit az elfogult soha
ki lép fel az emlékdobogóra
kit fed el állomások hópora

aranyával úgy húz most magához
e vadcsapásos tornaszőnyegen
mennyi gyermek illanó csodája
tudom e díj ma jelentéktelen

tornadal az életállomásról
hol a térben járatokra várunk
hárman csak a 'por es' szállodából
ha a föld recepciósa ránk unt

és hozta ritmikus gimnasztika
spárgázza át kezdet s vég pontjait
bemelegítés után időtlen
lengő forgással oldja vágyait

hat és fél éve majd' hibátlan
gyakorlatát az élet elhiszi
mikor bemondják nyakig áll a létben
de a járat egyszer őt is elviszi

konok tüzét lányom szemének
melyik gén srófja vitte túl a testen
sasszé batü és a jön a pördület
mi aranyérmet hoz e csődületben

TÓZSÉR ÁRPÁD

Thalasszális regresszió

NAPLÓJEGYZETEK 2007-BŐL

1. A székelly lakodalom fölülírása

Január 13. Kertész Imre *A boldogtalan 20. század* c. esszéjével először 1998-ban találkoztam, *A gondolatnyi csend, amíg a kivégzőosztag újratölt* c. kötetben. Akkor még puritán címe volt: *Hamburgi esszé*, arra utalva, gondolom, hogy a dolgozat először Hamburgban s előadásként hangzott el. Most *A száműzött nyelv* (2001) c. gyűjteményben látom újra az írást, elegánsabb címmel, amely egyben zavaró is, mert az olvasó így csak fokozatosan jön rá, hogy már ismeri a művet. (A Magvető igénytelen külsejű Kertész-életműsorozata ugyanis a szerkesztői előkészítést – eligazító jegyzetek, a forráshelyek feltüntetése stb. – tekintve is meglehetősen igénytelen, azaz kísérő, útbaigazító szövegeket hiába keresünk a kötetekben.) Szóval *A boldogtalan 20. század* olvasása közben akkor ütöttem föl először a fejemet, mikor ezekhez a sorokhoz értem: „Tény és való, ebben a században minden lelepleződött, legalább egyszer minden megmutatta az igazi arcát, minden igazabbá vált. A katona hivatásos gyilkossá, a politika bűnözéssé, a tőke hullaegető kemencékkel fölszerelt emberpusztító nagyüzemmé, a törvény a szennyes játék játékszabályává, a világszabadság a népek börtönévé, az antszemitizmus Auschwitzcá, a nemzeti érzés népirtássá. Mindenütt átüt az igazi szándék, századunk valamennyi eszméjét átvérezte a nyers valóság, az erőszak és a destruktivitás. Talán úgy áll a helyzet, ahogy a kor lelkének legnagyobb ismerője, Franz Kafka megfogalmazta: *A mi dolgunk még, hogy elvégezzük a negatívát: a pozitív már megadatott nekünk.*” Itt jöttem rá, hogy ezeket a reveláló sorokat évekké azelőtt már olvastam, de arra is rádöbbentem, hogy a kegyetlen közlések, metonímiák ahányszor elolvasom őket, annyiszor taglóznak le. Nem lehet velük megbarátkozni, nem lehet megszokni őket. Talán Nietzsche „Isten meghalt!”-ja sújtotta így le az embert annak idején. De még Nietzschében is volt valami szubtilis, valami nem valóságos, emelkedett, biblikus, mintha egy Ellen-Isten jajongott-dühöngött volna a felhők fölött. Kitépte a borzalmakat addig jótékonyan elfedő Istent az égből és az emberből, de a mozdulat megmaradt gesztusnak, nem zárta ki egy ellenhatalom lehetőségét, amely e jajongó-dühöngőt is megfékezheti, száműzheti. Aztán jött a 20. század s jött az irodalma, s jött Kertész Imre, aki szoroz, kivon, összead, aláhúz, s brutális racionalizmussal vágja az arcunkba az eredményt: a 20. század: Auschwitz-emberiség, halálgyárak sora, egyetlen hatalmas, életpusztító kombinát. – Olvasok tovább, s jön az újabb sokk: „Lehet: az ember földi rendeltetése, hogy elpusztítsa a Földet, az életet. De akkor talán úgy cselekedett, mint Sziszüphosz: egy időre kibújt rendeltetése, feladata alól, kicsúszott a halál markából, és elgyönyörködött abban, amit el kell pusztítania: az életben. Így nézve e vonakodásnak köszönhető minden magasrendű forma és gondolat, amit létrehozott; a művészet, a filozófia, a vallások, az ember megtorpanásának, tulajdonképpeni feladata – a pusztítás – fölötti habozásának terméke; ez a habozás magyarázza az igazi nagyok gyógyít-

hatalatlan, nosztalgikus szomorúságát.” Az ember rendeltetése, hogy elpusztítsa a földet... Lehet-e érzékletesebben megfogalmazni a Föld elsivatagosodásának, az ökológiai katasztrófáknak, a génmanipulációknak, a női funkciók ellen lázadó feministák mozgalmának a hátterét? S a „magasrendű formákat” a véletlen, a habozás termékének beállítani! Hatalmas művészi erővel sokkoló gondolatok, víziók! Csakhogy... Olvasás közben a sokkok mintha valami enyhe szellemi, stilisztikai berzenkedést is elnyomnának bennünk! Csak tovább haladva s nyugalmasabb szövegrészekhez érve gondolunk vissza Sziszüphoszra, hogy hogyan is van ez? Miért is rendeltetése az embernek, hogy elpusztítsa földet? Ki rendelte így? Sziszüphosz királynak az istenek nem azt rendelték, hogy pusztítsa el a környezetét, az életet, hanem először halállal kellett lakolnia, mert elárulta Zeusz bizonyos titkát Aszóposznak, a főisten ellenfelének, azután pedig, miután csellel az élők közé visszajött s mulatozva tovább élvezte az életet, s Hermész (tehát most már nem az ügyetlen Hádész) újra lecipelte az Alvilágba, szigorított büntetésül egy márványsziklát kellett felgörgetnie egy hegyre... stb., stb., nem folytatom. Az esszé műfaja persze nem követeli meg a filológiai pontosságot, mi több, az író tovább is szöheti a megidézett mítoszt, de azt nem állíthatja, hogy Sziszüphosz *„elgyönyörködött abban, amit el kell pusztítania: az életben”,* mert olyan Sziszüphosz-adatról nem tudunk, amely szerint neki bármit is el kellett volna pusztítania, s így a tervezett oximoron (*gyönyörködni-pusztítani*) nem működik, nem működhetik a szövegben. (Az történhetett, hogy az író tudat alatt összekapcsolta az ember elé a pusztítás feladatát kitűző Kafkát – *„A mi dolgunk még, hogy elvégezzük a negatívát”* – és Sziszüphoszt, s végül már Sziszüphoszról állította, amit korábban Kafka vizionált. Kár. Mert bár igaz, hogy írás közben néha még a nagy Homérosz is elszunnyad, a szunnyadozás neki sem válik dicsőségére.)

Január 14. 7,30. Pokol úgy élni, hogy... 10,10. 7, 30-kor még tudtam, hogyan *pokol* élni. Aztán egy hasmars kizavart a vécére, s mikor visszatértem az íráshoz, már elfelejtettem a mondat befejezését. De lehet, hogy a kezdés volt rossz. Schopenhauer óta tudjuk, hogy *„amint járásunk... csak állandóan megakadályozott elesés, testünk élete is csak állandóan megakadályozott meghalás, egyre elhalasztott halál”.* Azaz Kafka valószínűleg Schopenhauertől tanulta, hogy az élet negatív cselekvés, nem természetes állapot. Bizonyos elemek véletlenszerű találkozási pontjában egy pillanatra öntudatra lobban az anyag, aztán a megéledt parány egyebet sem csinál, csak a neki megadatott pillanatot nyújtja, retteg, hogy kialszik a láng. Amiről fogalma sincs, hogy miért lobbant föl. Kérdegeti magát, hogy miért van inkább *valami*, mint *semmi*, de nem tud rá felelni, csak annyit tud, hogy egyáltalán nem vágyik vissza a *semmibe*, s elnevezi azt *pokolnak*. Az élet tehát semmiképpen sem lehet pokol, mert a *valaminek* a része. Még hozzá az a része, ahol világos van, amelyet az öntudatunk be tud világítani. S inkább lakozunk a létező és ismert szenvedésben, mint a sötét és ismeretlen, tehát számunkra még nem létező, esetleges valamiben (mondjuk akár Schopenhauer nirvánájában). A képzeletünk mindig félelmetesebb, mint a megélt valóság. Még Sziszüphoszt is boldognak kell elképzelnünk. (Legalább is Camus szerint.) Mert ő tudja, hogy amíg küzd, amíg feladata van, addig a képzelete békén hagyja. S igen, egy hasmenés szenvedéseinek a leküzdése is lehet létfeladat.

Január 18. A dunaszerdahelyi *Katedra* (a szlovákiai magyar pedagógusok lapja) a napokban felkért, nevezzem meg a legkedvesebb filmemet, s írjak róla a lapnak esszét. – Ez a „legkedvesebb” játék nálam tulajdonképpen mindig emlékezet-kérdés: az a legkedvesebb, ami a feltejt kérdés pillanatában éppen eszembe jut. Azt találtam mondani a szerkesztőnek, hogy a

legkedvesebb filmem a *Volt egyszer egy vadnyugat*. Na már most ha egyszer ez a „legkedvesebb” filmem, akkor nem írhatom meg róla, hogy a film egésze valóban tetszik, de van benne néhány idegen és idegesítő test, afféle rossz vezető, amely nem közvetíti az egésznek a magasfeszültségét. Mit kezdjek például Cheyen figurájával, ezzel a puhány banditával? S úgy pátyolgatja Harmonikát, mintha apja volna. Ha feltételezhetném Sergio Leoneról (a rendező-szerzőről), hogy tud magyarul és Móriczot is olvas, azt mondanám, Cheyen nem más, mint Kormos *Az utolsó betyárból*. Vagy a vasútépítő jelenetek: mint egy szocialista építő tábor. Túl sok a jóból! Talán szóban is elég lett volna jelezni, hogy a vasúti társaság elvette a farmerek földjét. Talán valóban úgy készült a film, ahogy a pletyka mondja: az alkotók beültek a mozikba, s hetekig csak westernfilmeket néztek. Aztán a látott filmek legjobb snittjeiből összeállítottak egy gólemizált változatot, s így maradt a *Volt egyszer...-ben* néhány olyan elem is, amelyet nem sikerült a műbe szervesíteni. – Na, szóval a „legkedvesebb” mint kiválasztó esztétikai kritérium eléggé kontraszelektív valami. – Ma egyébként befejeztem a filmről szóló kisesszémemet. A lényegét, emlékeztetőül, ide másolom: „*A tervezett paródia helyett megszületett minden idők legjobb westernje, a Volt egyszer egy vadnyugat. Amely tulajdonképpen már nem is western, hanem egy eposz terjedelmű (közel háromórás) ballada, gyilkosságokról, férfibecsületről, végzettről... A természetben való bennlét s az azzal egyidejű transzcendens hajléktalanság elemi erejű képi megjelenítése teszi Charles Bronson (és persze Sergio Leone, Henry Fonda és Claudia Cardinale) Volt egyszer egy vadnyugat című filmjét a filmművészet klasszikus értékévé, valamiféle vadnyugati-kozmosz film-sagává-balladává-eposszá.*”

Január 19. Ha igaz, hogy az Énünk a lét történése, akkor a történetünk nem velünk kezdődik. Állok a jesztei haranglábnál. Jeszte kicsiny falu a rimaszombati járásban, szülőfalumtól, Péterfalától öt kilométerre, olyan kicsi, hogy még temploma sincs, csak haranglábjá. Az időtől megfeketedett faalkotmány valószerűtlenné, időn túlivá teszi a falut, amely a számomra egyébként is csak múlt időben létezik. Itt született apám, még a 19. században, 1898-ban. Itt kezdte az elemi iskolát is, valamikor 1905-ben. Egykori tanítóját, Skergyák tanító urat még én is ismertem. A negyvenes évek végén apám gyakran meglátogatta, s mint kicsi gyereket, rendszerint engem is magával hozott, méhekről (mindketten méhészkedtek), régvolt dolgokról, néha történelemről, politikáról beszélgettek. A gyermeket nemigen érdekli a szülei múltja: a családi történelmet illetően mindent természetesnek, öröktől fogva létezőnek vesz. Engem sem érdekelt különösebben apám és Skergyák tanító úr barátsága, találkoztak, beszélgettek, ez volt a világ rendje. Csak később töprengtem el rajta, hogy miért éppen a tanító urat látogattuk meg itt, apám szülőfalujában mindig, hogyhogy apám másvalakit szinte nem is ismert a faluban? Ennek csak egy magyarázata lehetett: a nagyszüleim és apámék nagyon korán átköltöztek innen Péterfalára, apám csak gyermekként ismerte a szülőfaluját, s kire emlékezhetett leginkább, mint a tanítójára! Csakhogy én úgy láttam, apám és a tanító úr egyidősek, meg sem fordult a fejemben, hogy tanító- és tanítvány-viszony is lehet közöttük. Pedig valószínűleg az volt. Apám 98-as évjárat volt, s ha mondjuk tíz év volt köztük a különbség, a tízéves apámat a húszéves tanító úr nyugodtan taníthatta. – A múltkoriban egy réges-régi kiadású, piros vászonkötésű könyv, Benedek Elek *A székely lakodalom és más történetek* c. műve akadt a kezembe. A második világháborúban katonaként gyötrődő apámnak nemcsak olvasmányul, hanem naplólul is szolgált e könyv: *A hős Pali* meg a *Morók és Moróka* c. mesék sorközeit, más papírra feltehetően nem lévén, teleírta napi feljegyzéseivel és verseivel. (Igen, ő is írt verset meg anyám is. De ők még alig érzékelték a beszélt nyelv és a versnyelv közötti

különbséget, számukra a versírás csak emelkedettebb, ünnepibb formája volt a beszédnek.) A könyv tehát becses emlék számomra, őrizgetem, s most valahogy megint a kezembe került. S hirtelen hallok apám hangját, amint mondja: ne felejtjük már el, a könyvet vissza kell adni a tanító úrnak. S újból és újból elfelejtettük. A könyv örökre nálam maradt. Benedek Elek tehát Skergyák tanító úr könyvtárából vándorolt apámhoz, s apámtól hozzám. Az elkoptatott posztmodern fordulattal azt is mondhatnám (de most helyénvalóan és kifejezően), hogy nem mi olvastuk a könyvet, hanem a könyv olvasott minket. Bizonyos vonatkozásban ez a könyv a történetünk. Az enyém mindenképpen. Ez a napló, amelyet most írok, ez is ott kezdődik valahol a Skergyák tanító úr könyvtárában. Meg a péterfali Pásztor tanító úréban persze. Aki nek viszont Pista fivérem olvasta rongyosra a könyveit s számolt be nekem az olvasmányélményeiről, s kezdte így görgetni néhány könyv azt az eszme-köddöt, amelyből a számomra annyira fontos Énem kialakult. S ha így fogom föl Énem történetét, akkor akár ez a rengeteg betű, amelyet naplóként nap mint nap papírra teszek, sem más, mint Benedek Elek egykori meséinek, székelly lakodalmának a fölülírása.

2. Danika

Január 20. Ha valaki beleolvass a ma irodalomkritikaként eladott „hiper-egzakt” irodalomtudományba (mondjuk Selyem Zsuzsa *Tízszáz tíz – Magyar próza 1970-2006*, vagy Németh Zoltán *Erotika, nemiség és obszcenitás mint posztmodern identitásjáték* c. dolgozatába), akkor az első benyomása a rémület, a menekülésreflex: menekülni attól az irodalomtól, amely ilyen taszító recepcióban létezik. Emlékszünk a Kertész-rádióinterjúra, amelyet Jóscai Lídiának adott néhány éve? Azt mondta: *A magyarországi kritikámnak semmi köze hozzám. Semmi emberi nincs bennük, nem Kertész Imréről szólnak, hanem valami személytelen szörnyetegről. Megvallom, nekem, olvasóként, ezeket a kritikákat olvasva eszembe nem jutna egy Kertész Imre könyvet megvenni.* – Aki „személytelen szörnyetegnék” ábrázol valakit, az már szinte emberjogot sért. Némely kritikust, istenemre, nyugodtan fel lehetne jelteni jó hírnév, becsület és emberi méltóság megsértéséért. (Polgári törvénykönyv 76–82.§)

Január 26. Végre valami lejegyezni való az olvasmányaimból! Wolf Biermann (költő, zenész, rendszerkritikus, aki korábban, láss csodát!, Nyugat-Berlinből Kelet-Berlinbe települt) mondta: *„Csak aki változik, az marad hű önmagához.”* Jól hangzó, de szofisztikagyanús okoskodás. Biermann két változóval számol, de két változó egymáshoz hű csak a változás tényében lehet, mert ha másban is megegyeznének, akkor már nem volnának változók. Csakhogy a hűség mint erkölcsi kategória feltételez bizonyos állandóságot, állhatatosságot: aki hű, az valami állandóság-mozzanathoz hű, s nem a változáshoz. A változás bizonyos értelemben már önmagában „hűtlenség”. A Biermann-axióma tehát kihasználja a „hűség” pozitív valórljét, s azzal próbálja elfogadtatni a tulajdonképpeni szkepszist. Hűség a hűtlenséghez.

Január 28. Amikor a világ annyira zűrzavaros és tarka, a tudományok annyira differenciáltak, hogy a filozófusok is tanácstalanok, képtelenek szintézisre, azaz tulajdonképpeni filozófiai gondolkodásra, akkor mindig jön egy-egy nagy formátumú politikus, államférfi és „besegett” a filozófusoknak. Így segített be Nagy Sándor Arisztotelésznek, s Napóleon Goethének, s látta meg Arisztotelész Nagy Sándorban és Goethe Napoleonban az elviselhetetlenül tarka világ filozófiai egységét. – A gondolatmenet Will Duranté, de ma is aktuális. A baj csak az, hogy

nézek jobbra, balra, s nem látok sem Arisztotelészt, sem Nagy Sándort, sem Napóleont, sem Goethét. De lehet, hogy csak szemüveget kellene cserélnem.

Február 3. A tegnapelőtti napra viszagondolva elszörnyedek: levizsgáztam Révai Miklósból. Itt voltak a tévések, s megint rászédtek: álljak kamera elé (hányszor megfogadtam már, hogy soha többet!). Az egykori pozsonyi *Magyar Hírmondó*ról kellett beszélnem, s a riporter Révai Miklósnak (a Hírmondó szerkesztőjének) a verseire is rákérdezett. Hát mit mondjak: nem sok valamit mondtam. Körülbelül annyit, amennyit Szerb Antal mond az irodalomtörténetében a klasszikus triászról, hogy verseik verselési gyakorlatok, nincs tartalmuk, mindent megverselnek, ami a kezük ügyébe kerül. Most utánanézttem a dolognak, s meghökkenve látom, hogy Révai nemcsak nyelvésznek és szerkesztőnek volt kitűnő, költőnek sem volt akárki. Az *Orosz Zsigmond halálakor* c. verses nekrológban írja:

*Elnyomatom, mi öreg cseppekkel elázik az arcám,
A sűrű zokogás közbeszakasztja szavam.*

S a Kikeletről-ben:

*A friss csergeteg is szabadabb forrásra felenged,
Szép kövecses feneket tiszta folyása mutat.
A hasadó hajnal pirosabban fejti ki keblét
S vidítóbb nedvvel gyöngyei hullnak alá.*

Szerintem a magyar időmértékes vers retorikája nincs kellőképpen leírva, elemezve. (Arany János, Vargyas Lajos csak elkezdtek a munkát.) Ha létezne magyar metrum-monográfia, abban előkelő hely illetné meg a klasszikus magyar triász (köztük Révai Miklós) verseit.

S nemcsak azért, mert Révaiék először bizonyították be, hogy az időmérték legalább annyira közel áll a magyar nyelv ritmusrendszeréhez és ritmusérezékünkhöz, mint az ún. magyaros (ütemező, rímes) verselés, hanem azért is, mert először demonstrálták, szinte akaratlanul, hogy a magyar nyelv természetében van valami eredendő komolyság, méltóság, s hajlam a retorikai, verselési, költői önszerveződésre. Hasonlóan az antik görög és latin nyelvhez, s persze a finnhez: a nyelv maga is ritmus, maga is dallam, maga is vers. S ezt a komoly és természetes zeneiséget a korábbi beidegződések, a „valá”-k monotonosága, a négysarkú kádenciák uniformisa, az ütemek kattogása inkább eltakarta, mint megmutatta. Révai fenti soraiiban valóban nem sok „tartalom” van: az első idézet a visszafojtott zokogás, a második a hajnal leírása, de a természetes nyelvzene csodát tesz: ha nem a hexameter és pentameter képlete szerint skandáljuk a szöveget, akkor is azt érezzük, hogy valami titokzatos erő megemeli, a „kevés tartalom” megsokszorozódik benne: a tárgy és a nyelv „saját erejéből” (Horváth János) megszólal. A „triász” költészetének bírálói ezzel a nyelvi önerővel (azaz a „formával”, a forma önmozgásával) mintha nem számoltak volna.

Február 5. A mai éjszakám megint kész rémregény volt. S a hangsúly a *regényen* van: regényt álmodtam. Az álmom mechanizmusa regényesítette, történetté dolgozta a testi eseményeim, lineáris rendbe rakta, cselekménybe oldotta a tarkómban a fájást, a torkomban a percegést, a verejtékes ingemet, a szívritmiámat stb. Mikor reggel felébredtem, olyan fáradt voltam, mintha kétszer egymásután elolvastam volna a *Háború és békét*.

Február 10. Jean-Francois Lyotard: *O postmodernismu* – A posztmodernizmusról (csehül, Praha, 1993). A könyv első fejezetének a címe: *A modernizmusról, a művészet értelméről, a saját történetre való jogról*. – Jól hangzik. A Lyotard-féle „kis- és nagytörténet” elmélet egészen használható lenne, lehetne, csak nem kellene túlbonyolítani. A lényege: a nagy történet (a világgépeket, erkölcsrendeket, ideológiákat stb. összefoglaló mítoszok) addig voltak lehetőségek, amíg a háborúkat, a politikát a személyes rátermettség, hősiesség, bátorság döntötte el vagy legalább befolyásolta. Most a háborúk és politika (mint a legfontosabb mítoszszervező erők) alakulását a gép, a tudomány-technika, illetve a globális tőke és piac irányítják, az emberi kiállás hatása a személyes kapcsolatokra, a „kis történetekre” korlátozódik. S ilyen értelemben „kistörténet” már Joyce 47 éves Ulyssese is.

Február 11. Éjszaka alig alszom. Nehéz a légzésem, sípol a tüdőm, s mintha állandóan szűpercegne a torkomban. Tanácstalan vagyok: mi ez? Volt nekem már máskor is légszűgyulladásom, hörghurutom, de az más tünetekkel járt. A rádióban a 85 éves Göncz Árpád beszél, meglepő, milyen tisztán, most nem sípol a tüdeje. Korábban, ha beszélt, mindig sajnálkozva hallgattam: asztmás légszűve kész zenekíséretet produkált. Ezúttal semmi melléköreje. Jó volna tudni, mit csinált az asztmájával.

2007. február 23. Megjelent a *Népszabadságban* egy karcolatom „Danikáról”, a tizenegy éves kis tolvajról, aki már annyi zárt ajtót felfeszített, hogy kezén bütykök képződtek, de akiről az eredeti hír közlője képtelen volt leírni, hogy „tolvaj”. Hogy „polkorrektnek” látszódjék, egyre csak „danikázta” a kis gazembert. S egy másik hasonló esetet is szóvá tettem a karcolatomban, annak véletlenül én is szereplője voltam. Négy-öt éves kis srác fenyegette, riasztgatta a győri vasútállomáson a körülötte járó-kelőket, s mikor az anyját figyelmeztettem, hogy vegye el a gyerektől a kést, az anyja felháborodva azt felelte, azt nem lehet, mert azt az apja vette a gyerekeknek. S egy szóval sem említettem az írásomban, hogy mindkét esetben cigánygyerekről van szó, azaz én is igyekeztem a „polkorrektséggel” látszatát fenntartani, teljesen feleslegesen, mert a lapnak egy másik szerkesztőjétől (nem attól, aki lehozta az írásomat) így is megkaptam a magamét. A következő levelet kaptam tőle: *„Tisztelt Uram! Szomorúan konstatiálom, hogy a rasszista beállítottságára vonatkozó sejtésemet megerősítette (értsd: az internetes üzenetváltásunkkal, T. Á.), de ettől Ön még nem lesz kevésbé kiváló költő. A maga korában Verseghy Ferenc is hosszasan gyalázta veretes strófákban a mocskos, szapora, enyves kezű, harsozó, bűzlő zsidókat, akik annyi gyereket csinálnak, hogy hamarosan többen lesznek Árpád népinél, mégsem értenék egyet azzal, akinek ezért eszébe jutna kinézni őt a magyar irodalomból. Tisztelettel! Révész Sándor.”* Hát erre mondják a szlovákok, hogy „Ja o voze, ty o koze!” (Én a szekérről, te a kecskéről!) azaz R. S.-t egyáltalán nem érdekli sem Danika, sem a késes bűnözőt nevelő asszony, sem én magam (aki megpróbáltam közbelépni), mondjon bárki bármit, ő csak egyetlen szót képes meghallani: *rasszizmus*. Így aztán gyerekjáték még a néhai Verseghy zsidózását is az én nyakamba varrni.

Február 24. Az „elidegenedés” fogalmával én először 1964-ben, Garaudy Kafka-tanulmányában találkoztam. (In: *Parttalan realizmus*. Európa, 1964. A kötetben persze, most látom, Garaudy kívül ott van még Ernst Fischer, Louis Aragon és mások is, de mára, jellemzően, úgy emlegetjük a könyvet, mintha pusztán Roger Garaudy volna a szerzője. Hej, micsoda forradalom volt az akkor a számunkra, de most másról akarok beszélni.) Ahogy Garaudy Kafka „elidegenedettséget” leírta, elemezte, az, most úgy látom, kicsit önbeteljesítő látélet volt. Hab-

zsoltuk, s hirtelen nálunk, a „szocialista táborban” is divat lett „elidegenedni”, de lélekben azért éreztük, hogy a mi elidegenedtségünk más, mint a Kafkáé. Ez utóbbit Garaudy így látja: „...az áldozat belefárad a felelősök kutatásába, akik megfoghatatlanok lettek a személytelenné vált és elnyomó társadalom rejtélyeiben, hisz itt mindent a titokzatosság leple takar az alárendeltek és a hivatalok között, a felelősségre vonható és a bíró között, végső soron: a munka és a tőke között.” A mi elidegenedtségünk nem volt ennyire rejtélyes, a szocializmus, hogy úgy mondjam: differenciálműve, még kevésbé bonyolult, mint a kapitalizmusé, az erőátvitel és a „kizsákmányolás” közvetlenebb, átláthatóbb. Mi nagyon jól tudtuk, hogy kik a „felelősök”, csak tehetetlenek voltunk velük szemben, nyílt erőszakkal és a „történelmi szükség-szerűség” ideológiájával könnyűszerrel lehetetlenné tették bennünket. A mi elidegenedtségünk nem a marxi formulák (munka, tőke) szerint „működött”, hanem az anarchista Sigajlov hagyományos forgatókönyve szerint (Dosztojevszkij *Őrdögökjében*): „... az emberiséget osszuk két egyenlőtlen részre. Egytized része személyes szabadságot kap és korlátlan jogot, hogy rendelkezzzék a többi kilencetteddel. Azok pedig szükségképpen elvesztik személyiségüket, és valamiféle nyájá válnak, és a határtalan engedelmesség közepette, újjászületések sorozata után elérik az őseredetű ártatlanságot, amolyan ősi paradicsomot, bár különben ezek dolgozni fognak.” Szóval nekünk még a hiteles saját elidegenedtség tudata sem adatott meg. Nem véletlen, hogy a szocializmus hatalmi struktúráját és az egy tized és kilenc tized viszonyát megérzékelteni nem nekünk, hanem annak a Koestlernek és Orwellnek sikerült, akik már kikerültek a mindenható Pártállam hatóköréből.

3. Bassompierre és a többiek

Március 1. Bűvölöm a képernyőt, lektori jelentést kellene írnom, nem megy, közben szívem aritmiáit figyelem. Hideg van, a Kiadó falai mint a jövezetők az áramot, közvetítik, árasztják magukból a fagyos föld hidegét. (A kiadó épülete földszintes, helyén valamikor mocsár volt, az épületet rosszul alapozták, a lábam szinte a nyers földön, nyáron tücskök ciripelnek a falban.) Írt VLM, már azt hittem, megharagudott rám Révész miatt, de nem: e-mail-jében hosszan elmélkedik, Pál apostol leveleinek szellemében. Mintha a betegsége után hirtelen megtért volna: korábbi kemény, határozott hangja ellágyult. 14,55-kor bekapcsolom a rádiót, felhangzik a *Le vent se lève* c. versem: *Ó jaj, fel kell kelni, fel kell kelni!* Egy Seres nevű színművész mondja, nagyon jól. (Színészekről ritka ez az emélyültség.) Indulok haza, itthon a beteg nagymamát egy pap gyóntatja – rossz ómen. Az asztalomon a történész B. Kovács Pistának, a rimaszombati múzeum munkatársának a levele, a levélben a péterfali templom története, a napokban a Kossuth adón a szülőfalum harangja fogja jelezni a delet. A *Korunkban* Bányai János terjedelmes tanulmánya, a „kisebbségi kulturális kánonról”, azaz Szenteleky Kornélról, Tolnai Ottóról és rólam. Újra bekapcsolom az e-mail-postámat: Kántor Péter reagál a Népszabadság-beli ankét-szövegemre (irodalmunk jelenkori problémáiról), tetszik neki. Egész nap erős benyomások, magas fordulatszám, talán azért akadozik annyira a szívem.

Március 3. Harminckét évesek lettek ők. Már mint a fiaink. Én 1967-ben voltam harminckét éves. Akkor már hét éve dolgoztam, önellátó voltam, lakásom volt, és hét éve féléves voltam. *Az meglelt ember, akinek / szívében nincs se anyja, apja* – a mi gyerekeink harminckét évesen is gyerekek, s nincs kizárva, hogy mi nem hagyjuk felnőni őket. – Internetről újra meghallgattam a *Le vent se lève*-et. Jó vers. Kicsit mintha Kántor Péter írta volna. Vajon feltűnt-e valaki-

nek? Esetleg magának Kántor Péternek? Nem hiszem, mert akkor tegnapelőtti levelében szóvá tette volna. A vers gyermekkorom kudarcairól szól. Hányszor állok tanácstalanul, téma nélkül, Kántor valószínűleg soha sincs témaszűkében: minden verse egzisztenciális grenzsituation, sokszor a gyermekkorából. S a gyermekkorom mint téma nekem is a nap minden percében rendelkezésemre áll, tele létkudarcral, személyiségformáló szégyennel, csak meg kellene írnom őket. A *Le vent se lève* az egykori, rimaszombati szállásadómról, Boriska néniről szól (a versben Lubica néni), aki félig vak volt szegény, de titkolni igyekezett a vakságát, meg akart győzni, hogy a levesben az apró bogarak „keminmagok”, s elhitte, hogy reggel, a huyos lepedő alattam, amit testem melegével szárítottam, csak a nedves falaktól nyirkos. Szinte minden gyermekkori emlékem kudarc, megíratlan vers, Isten kibetűzésre váró rejtjele. („Minden rejtjel átfogó alapja a kudarc” – mondja Jaspers.)

Március 4. Kossuth emigrációs iratait olvasom. Szinte lehetetlennek tűnik, hogy 1890-ben, 88 évesen (ennyi volt Márai, mikor golyót röpített a fejébe) írta az író-politikus a következő acélos keménységű, kristálytisza képvisgű sorokat: „Nekem minden más háttérbe szorító kötelességem az, hogy semmi áron, semmi alkalom sugallata miatt csak egy pillanatra se térjek le az ösvényről, melyet megrendíthetetlen meggyőződéseim szerint éppen a hűség jelölt ki számomra azon ügyhöz, melynek az aradi vértanúk életben-halálban hívei voltak... Az ő hűségüknek tartozom azzal, hogy a magam hűségét még az irántuk való kegyelet miatt se szegjem meg”. Majd lejjebb így folytatta: „A magyar haza gyászos emléké napypéntekének, október 6-ának reggele engem, a 88 éves aggastyánt, tehetetlen roncsát ama nagy időknél... térdeimre borulva fog találni remete-lakom azon ablakánál, mely a magyar haza tája felé néz... A mély érzések kifejezésére szó nem adatott. Hallgatok s imádkozom.” – Kossuth Arad polgármesteréhez címezte ezt a levelét, aki az agg politikust az 1890. október 6-án felállítandó, s az aradi vértanúkra emlékeztető Szabadság-szoborcsoport ünnepségére invitálta. S Kossuth – megint csak Máraival összevethetően – nem alkudott, nem ment haza, nem volt hajlandó a zsarnok Ferenc József országába belépni. (Márai Kádár Magyarországról nyilatkozott hasonlóképpen.) Kossuth 45, Márai 41 éven keresztül mondta konok kitartással, tiszta következetességgel, hogy *nem*. Elvtelen, machiavellista, de inkább Jágo-korunkban ez az elvhűség, tiszta erkölcs („Az én jelszavam a tiszta erkölcs” – mondta Petőfi is) már elképzelhetetlen. Mint ahogy az is elképzelhetetlen, hogy egy politikus Shakespeare nyelvén beszéljen, levelezzen: a „Hallgatok és imádkozom” egyértelműen Shakespeare: „Cordelia... hallgat és szeret”. Itt elhiszük, hogy Kossuth Shakespeare-en tanult angolul. (Az igazsághoz viszont az is hozzátartozik, hogy amerikai beszédeinek magyar szövegén ez nem érződik. Pedig azokról is azt beszélték, hogy a szerző azért ért el velük Angliában, Amerikában hatalmas sikereket, mert a hallgatói Shakespeare-t hallották belőlük kimennydörögni.)

Március 12. Mint nagy, sötét lupe: az éjszaka fölnagyítja a bajaimat. Este korán lefeküdtem, mélyen elaludtam, 11,00-kor hirtelen fölébredtem, s aztán az éjszaka már kész lidércnyomás volt. Zúgott, bugyborékkolt a hasam, szörcsögött a torkom, félre vert harangként rángatózott a szívem – s mindezt félálomban, fölnagyítva, dramatizálva éltem meg. Megint elvesztettem például a zakómat, s egész éjszaka eszelős félelemben kerestem. Mért ilyen fontos nekem a zakóm? Aztán reggel, érthetetlenül könnyű lélekkel, testtel ébredtem. Azt mondják, a szív-aritmia akkor veszélyes, ha minden ötödik szívdobbanásra esik egy kihagyás vagy egy extra-

szisztolé. Mérem a pulzusomat: már a hetvenedik ütésnél tartok, és még semmi. Segítség!, egészséges vagyok!

Március 13. A március 9-i *Élet és Irodalomban* Báthori Csaba a *Léggökök* c. verskötetemet recenzálja, szuperlatívuszokban. Szinte megszedülök tőle. „Nagy költészet ez, amely léggökök-*rekből terem légvirágokat. Az angyalok, ha tudnának szólni emberi nyelven, úgy mondanák, ahogy a költő: itt »az univerzáliák már pőrén, / a reáliák emléke nélkül lebegnek«.* Az univerzáliák pőrén! Valóban sikerült volna? Valamikor, közvetlen az első két kötetem naiv voluntarizmusa után a lét nélküli tudat abszurdumánál akartam újrakezdeni teremtést, de csak a Mittel-versek keserű öniróniájáig jutottam. Most, időskoromban, amikor az életerőm nagyjából már lekopott az értelmemről, s maradt szinte a puszta agyam (mint a lekopott késpenge után a virtuális metsző él), a lét nélküli tudat helyzete valóságosan is bekövetkezik? Az olajozott padlójú vegyeskereskedések idejéből emlékszem, hogy némely szatócsok nem kés-sel vágták a pulton álló élesztőtéglákat, hanem vékony, alig látható hegedűhúrral. B. Cs. is ilyesmire gondolt vajon, mikor leírta: „*Tőzsér Árpád költészetén túli korba ért költészete erőfeszítést követel az olvasótól: itt főleg nem a versekbe titkolt műveltség parancsol figyelmet (ha megmotoszuk polcunkat, könnyűszerrel felfejthetjük a vers-esszék rejtélyeit), hanem a rezignált költői szemlélet túl variabilis lengései, a végső szavakra érett kedély fény- és árnyjátéka és a hétköznapi szféráktól elrugaszkodó Vladimír Holan-alkat szabálytalan szökkenései*”. – Ugyanabban a számban Lévai Júlia beleköt egy tanárnőbe, aki, úgymond, az Ómagyar Mária-siralom kapcsán „zsidózik”, holott a vers tulajdonképpen Jézust is zsidónak minősíti: a „*választ világumtul zsidó fiodumtul*” annyit jelent, hogy „*elválaszt világosságomtól, zsidó fiacskámtól*”. Horváth Iván aztán helyre teszi a dolgokat: „*A »választ világomtul zsidó fiodumtul« sorpár azt a jellegzetes versmondattani alakzatot valósítja meg, a melyet a magyar kutatók egykor közölésnek neveztek el*”, s a jelentése: „*elválaszt világosságomtól a zsidó, a fiacskámtól, az édes örömeimtől*”. „Zsidózni” persze így is, úgy is értelmetlen dolog, de ne akarjon arabusul beszélni, aki nem tud arabusul.

Március 14. Az idén, ha isten segít, megint meglátom Gyula várát s városát, ezúttal mint ironikus és humoros versek írója. Elek Tibor meghívott a gyulai *III. Irodalmi Humor Fesztiválra*, s én máris írom a házi feladatot: 16–17. századi francia gáláns költőket fordítok és mai sírverseket írok. S közben rájövök: a rímhez sokkal könnyebb jelentést találni, mint a jelentéshez rímet. A rímek száma korlátozott, a jelentések száma korlátlan. Adva van például az „éter-Péter-katéter” rimbokor, s mivel éppen a *Rubens és a nemeuklideszi asszonyokat* olvasom, Esterházy Péter „kínálkozik” jelentésnek. Eredetileg nem E. P.-rel akartam kezdeni a sírverseim sorát, de ha már így esett a dolog, legyen. Csak hát E. P. még csak ötvennyolc éves, nem valószínű, hogy már éter- és katéter-problémái vannak, az egész „számítolás” (ez a remek szó is az Esterházy-könyvből való!) elvetendő, induljunk a nagyobb ellenállás irányába, kezdjük Esterházyval mint jelentéssel. A könyvből ezt a mondatot olvasom ki: „*Hol vannak a képeim / A képeim / az életem / az Istenem / És a seggek / Hol*”. Akármelyik kifejezést rímelem meg, behozza E. P.-t, kivéve az „Isten”-t. Nehezítsük meg a dolgunkat, kezdjük Istennel! – Az Isten Esterházynál is Isten. Nem statisztikai ismérv, nem tőkeérték, nem futamidő, nem bázispont, nem kamatláb, hanem Isten – nem jellemző egyedkritérium, hanem egyetemes entitás. Keressünk hát rímeket az Isten jelentéséhez, de úgy, hogy E. P.-től sem távolodjunk el:

*De, vándor, vidd hírül,
hogyha ismersz Isten:
súlyos seggű nőkről
gondolkodom itt, lent.*

Itt Isten csak nyelvi fordulat, frazéma, nem vesz részt a frivol történetben. De a verbális jelenlét is jelenlét: a *nagy*, a *hatalmas* képzetét sugallja, mellette szinte a súlyos seggű nők is istenülnek a nagyságban. A „lírai hős” a sírban az egykori spártai harcos szerepébe kerül, de ezt a hőst a hőstettek és a túlvilág helyett a „súlyos seggek” érdeklik. Ezzel viszalépünk E. P.-hez, ugyanakkor a felelő rím nem lehet jelentőségben és jelentésben az Istenhez fogható, ezért kerül a helyére két semleges helyhatározó. – Na, így már Esterházy Péterhez méltóan bonyolult lett a dolog. Ha a sírvers mellé még odateszem a 16. századi François de Bassompierre-t, IV. Henrik „szép marsallját” és gáláns versét (a hímvesszőről, amely csak egy virtuális rím formájában jelenik meg a szövegben), akkor François de Bassompéter elégedett lehet posztmodern sírjában a posztmodern sírversével.

Április 4. Nemrégén a mai óvárosi Fő-teret még Április 4-térnek hívták. Ma, Pozsonyban valószínűleg már senki sem emlékszik a tér e korábbi nevére. Sőt arra sem nagyon, hogy miről volt nevezetes ez a dátum. (A fiatalabbak kedvéért: ez volt, negyven évig, a „felszabadulás” ünnepe.) Pozsonyban csend van és feledés. Budapest viszont nem tud feledni: tegnap megint tüntetés volt, az ún. Felszabadítási emlékmű lebontását követelték, s megint megbilincseltek néhány embert. Egy biztos: annak az 500 000– 600 000 zsidónak és cigánynak, akiket a háború előtt és során táborokba hurcoltak, 1945. április 4. felszabadulás volt, de annak az 500 000 – 600 000 magyar nőnek, akit a szovjet katonák megerőszakoltak és tönkretettek, s negyven éven keresztül a hatóságok még arra is kényszerítették őket, hogy felszabadulásról lelkendezzenek, április 4. évente ismétlődő, újabb és újabb megbecstelenítés volt. Itt volna az ideje, hogy a „felszabadulás” és „megszállás” kifejezéseket, megosztó hatásuk miatt, töröljük a szótárunkból, s április 4-én ne a „felszabadulást” ünnepeljük és ne is megszállásról beszéljünk, hanem egyszerűen a háború végéről. Azt mindenki lelkiismeret-furdalás nélkül ünnepelhetné. – S mi történt még ma a forrongó Budapesten? Lemondott Molnár Lajos, az egészségügyi miniszter, akit a magyar betegek az utóbbi időben nemes egyszerűséggel már csak dr. Mengelének neveztek. – S mi volt még? Az idei Aegon-díjat Rakovszky Zsuzsa kapta. S ezt tulajdonképpen már 1995-ben lehetett tudni. Akkor jelent meg Margócsy István emlékezetes „névszón ige” című tanulmánya: „... a mai költészet egyik legjelesebbje, Rakovszky Zsuzsa is nyíltan kimondta..., hogy az újabb költőiség számára a hajdani szilárd nominális felfogásmódot a szintaktikai viszonyok kontextualitása fogja helyettesíteni... „névszón ige”. Én is költészetünk egyik legjelesebbjének tartom Rakovszkyt, két évvel később, mint Margócsy, meg is írtam egy tanulmányocskában az elismerő véleményemet, most mégis úgy érzem, hogy nálunk (már-mint a magyar irodalomban) túlságosan olajozottan, előre tudva történnek a dolgok. Semmi vita, semmi meglepetés. A díjodaítélések unalmasabbak, mint a parlamenti választások. Hja, majd elfelejtettem: az Aegon-zsűriben Margócsy István és Radnóti Sándor voltak a döntőbírók. – A nap mondatát pedig Demszky Gábortól hallottam, aki azzal nyitotta meg a 4-es metró építését, hogy a budapestiek végre megláthatják egy alagút – elejét.

4. Ultratenger

Április 7. Térey János *Ultra* c. verskötetét be kellene szereznem, a szerző, ha jól sejtem, olyasmivel kísérletezik, mint én: korok nyelvét párbeszédelteti, csak tőlem teljesen eltérően. Szabó Tibor írja róla a *Könyvjelzőben*: „Térey János progresszióként, a megtalált útként éli meg a tévutat, a fájdalmas időutazást. A recepció pedig elismerően bólogat”. Szabó Tibor nem bólogat, de tulajdonképpen ő sem tudja, hogy mihez *nem bólogat*. A kritika érzi az erőt a Térey-versbeszédben, de mivel az nem állít semmit (illetve mindennek az ellenkezőjét is ugyanolyan hitellel állítja), nem talál rajta fogást, bólogatásában több a tanácstalanság, mint az elismerés. A legnagyobb baj pedig az, hogy maga a költő is tanácstalannak látszik. Mindent megénekel, Saulust éppenúgy, mint Paulust, s nem tud mit kezdeni teremtett dialógusai tömegével. A legnagyobb élménye egyelőre az, hogy minden hitelesen megénekelhető, a vers nem dönt az igazságról. Kicsit Arany János-i alkat, epikus lírikusi ambíciókkal. Ott tart, ahol Vojtina: „Lássuk, ha e zűrből valami válna”!

Április 9. Húsvét szent napján ilyen klapanciák járnak a fejemben:

*Nyomul Erdély, de már nem a hagyomány,
hanem Orbán, Lövétei s Dragomán.*

Megfertőznek engem is Lövétei Lázár László gegjei. Elolvastam a *Két szék között* c. verskötetet. (Korábban sokáig azt hittem, hogy „Lövétei Lázár” is KAF egyik álneve.) LLL a megjelenített élethelyzeteket (rendszerint a beteg szűk terének, a betegszobának az eseményeit, illetve eseménytelenségét), a különböző az emlékeket és főleg a magyar irodalom megidézett jeles opusait és személyiségeit egy keserű sztoicizmus, sőt esetenként a hivalkodón vállalt geggek nihilje jegyében írja felül, ha úgy tetszik: dekonstruálja. És sikerrel, mert lassan már nagyobb az irodalma, mint KAF-nak. Reggel a Lövétei-versek jegyében locsoltam meg családom nőtagjait:

*Kis kertemben jártam,
kezemben nem kölni,
hanem jó magyar víz,
szabad-e löcsölni?*

Nem arattam osztatlan sikert. Az én családom süket a bandzsa rímekre és a liberális humorra.

Tornalja, április 13. Mi itt, ebben a gömörországi városkában ünnepeljük, kicsit megkésve, a költészet napját. Ez a kis város egy idő óta ugyanis gyakran fővárosa a szlovákiai magyar irodalomnak. A magyarázat: a város polgármestere, a fiatal Dubovszky László (alias „Dubcsek”) magyarszakos tanár (az édesanyját annak idején, Nyitrán még én oktattam „rég magyar irodalomra”), régebben maga is írogatott, s közéleti tényezőként sem feledkezett meg az irodalmi affinitásairól. (Azóta megy rosszul az íróknak, amióta az írópoltikus már fehér holló. A reformkor volt ilyen szempontból az utolsó „aranykor”.) Tornalján verseket olvasunk föl, s utána a hozzászólók anélkül, hogy az elhangzott verseket szóra méltatnák, az MKP (Magyar Koalíció Pártja) választási eredményeiről kezdenek beszélni. Jelen vannak és éretlenül hallgatnak: Térey János, Pócs Zoltán, Vass Tibor. Jelen van továbbá: Mács József, Cselényi László, Kövesdi Károly. Ez utóbbiak mint edzett kisebbségiek, az ánti időkben már megszokták az ilyen bakugrásokat, nagyobb megértéssel hegyezik a fülüket, mint „anyaországi” barátaik. Én

Téreyvel pusmogok, megígéri, hogy postán elküldi kötetét, az *Ultrát*. Holnap felavatom a Művészetek Terét (igen, itt ilyen is van, gömöri képzőművészek alkotásaival, írók, neves emberek szobraival tervezik megtölteni), aztán irány Péterfala meg Rimaszombat. Rimaszombatban Erdélyi Gézá, egykori osztálytársamat, a lelépő és búcsúzó református püspököt kellene köszöntenem, 70. születésnapján. Lassan már afféle köszönő és köszöntő ember lesz belőlem. (Mikor a pozsonyi vár alatt, a Vydrica 5-ben laktam, az utcánk sarkán nap mint nap egy kiöregedett cigányprímás álldogált. Nem kéregetett, csak mindenkinek kalaplevéve köszönt. S levett kalapjában néha megcsörrentek a fillérek. Várom, mikor dobnak nekem is fillért a kalapomba.)

Április 20. Akár a lét maga, a politikusok tevékenysége is inkább csak negatív cselekvés: munkájuk eredménye nem az, amiről nyilvánosan beszélnek, hanem az, hogy közben legalább nem acsarkodnak egymásra s nem háborúznak. Nem hiszem, hogy ennél több és konkrétabb volt a célja Szily Katalinnak, mikor partnerétől, Pavol Paška szlovák házelnöktől találkoztót kért, s három napra Szlovákiába utazott. Igaz, találkozott közben a szlovákiai magyar pártok vezetőivel is, mi több: a hazai magyar írókkal, értelmiségiekkel is, de lényege a látogatásának, úgy tűnt, mégiscsak mosolydiplomácia volt. Az írókkal (velünk) a nagykövetség épületében beszélgetett, s tanúsíthatom: kellemes, csinos nő, s kedvesen tud mosolyogni. S tudta, hogy a tanácskozáson három Kossuth-díjas író is jelen van, meg is szólította őket, s ez már önmagában is nagy dolog. Mármint az, hogy írókat, irodalmat emleget. Nem szoktuk meg a politikusainktól, hogy írókat idéznek, irodalmi művekre hivatkoznak, hogy az irodalom és művészetek létéről egyáltalán tudomást vesznek. (S ebben a jobb és bal oldal politikusai meglepően azonosak, s a szlovák politikusok semmiben sem különböznek a magyaroktól.) Ezt akartam megfogalmazni hozzászólásomban is, megemlítve azt is, hogy a Szülőföld Alapítvány idei ún. célterületei közül az irodalmat (a kiadókat) egyszerűen kihagyták. Bächer Ivánra hivatkoztam, aki a Népszabadságban most a bal-liberális kormányt vádolja kulturális közönnyel, de ilyen szempontból a Fidesz-kormány sem volt annak idején külön. – Míg beszéltem, valahol a hátsó sorokban Ráday Mihály (igen, nem tévedés, a filmes-tévésvárosvédő) ingatta türelmetlenül-ingerülten-tagadóan a szakállas fejét. Nem tudom, a kapkodó-rapszodikus retorikám nem tetszett-e neki vagy maga a mondandóm. Én mindenesetre eléggé felzaklatva jöttem haza. A vérnyomásom 170/100, de valószínűleg egész héten ilyen volt, s én szent tudatlanságban száguldoztam a nagyvilágban (Budapesten, Rimaszombatban, Tornalján, otthon, Péterfalán), tárgyaltam, gyűléseztem, nem is sejtve, hogy bármelyik pillanatban megpattanhat bennem valami. Ezerszer megbántam a mai felszólalásomat is, de ha nem szólalok fel, azt is megbántam volna.

Április 24. Schopenhauer: „Az élet ingaként leng a fájdalom és az unalom közt... Amikor az ember minden szenvedést és gyötrelmet a pokolba helyezett, az égben nem maradt más, csak az unalom”. – Azonos vajon a céltalanság érzése az unalommal? Az unatkozó embert lenézzük, a céltalant sajnáljuk: szegény, a társadalmi elidegenedtség, ugye, a kegyetlen kor, amely az embert megfosztja az értelmes céltól! Az én kedélyállapotom úgy imbolyog a cél, a céltalanság és az unalom, a restség között, mint Valéry árnya a halottak házán:

*Szép Ég, igaz Ég, nézz te rám, ki másul!
Sok nagyralátás biztatott – csapásul –
e furcsa restség, ám kedvvel tele,*

*hogy e fényes Délnek magam kitárjam,
halottak házában imbolyog az árnyam,
s én is szelíden imbolygok vele.*

Én is napjában „másulok”: amit tegnap még értelmes célnak láttam (Művészetek Terét Tornalján, irodalomszerető elnököt a magyar parlament élén stb.) ma pusztán „nagyralátásnak” érzem, a hiábavalóság érzése gyötör, nem tudok magammal mit kezdeni. Megint rám akasztottak egy hordozható EKG-t (ún. Holttert), lógnak rólam a drótok, olyan vagyok, mint egy robot: zúgok, működöm, csörömpölök. Alig hallok a rádiót: *Meghalt Jecin!* Az is valami?! Igazán hírértéke annak a bejelentésnek lenne: Meghaltam – én. De én nem haltam meg. Csak valami hirtelen kihunyott bennem: a megértés vágya. Én úgy birtokolom a dolgokat, hogy megértem. Viszont ha megértem, máris lanyhul az érdeklődésem, nem lépek tovább a politikusok aktivitásáig. S jön az unalom, a céltalanság gyötrelme, a Holter. (Vagy fordítva van? Először a Holter s azután a céltalanság?) S kihunyhat egyáltalán a megértés vágya? Személyes tapasztalatom: csak akkor, ha megszűnnek a konkrét impulzusok. S impulzusnak elég Schopenhauer, egy kósza emlék vagy egy Valéry-kötet. – *A Tengerparti temető* eredeti címe *Le cimetière marin*, azaz Tengeri (esetleg: tenger melléki) temető. Valéry temetőjét a „tengerparti” jelző túlkonkrétá teszi. Az én értelmezésemben ez a temető lehet maga a tenger is, a thaleszi, az őselv, a víz, amelyből minden ered, s amelybe minden visszatér. S efölött ragyog a „szép Ég”, az „igaz Ég”, Dél fénye, a megértés, a Világszellem. Valéryt a tenger, a halállal teljes élet hódítja vissza a megértés látszateaktivitásából. Nekem is a tengerrel kellene próbálkoznom. Boldogok, akiknek tengerük van. Tengert egyébként az élő magyar költők közül egyedül Tolnai Ottó tulajdonol hitelesen: Adria, az „adria-kék” valószínűleg telekkönyvileg is az övé. Nagy a gyanúm, hogy költés közben a francia „ultramarin” szín megköltője is az Adriára gondolt: ultramarin=ultratengeri. S a világirodalomból ott van persze a felejthetetlen Gottfried Benn: „*az ég alján fátvoldereglye, / alvirág, mák, álombazuhanók, / egy könny hatol a tengerekbe – / a te thalasszális regresszió*”. Péterfalának, a szülőfalumnak messze földön híres az ivókútja, bővizű és aranytiszta, belőle indul a Rima egyik mellékágacska, a Macskás-patak. De nálunk még nincs neve, egyszerűen csak „patak”, valahol Geszteténél kezdik aztán már joggal Macskásnak nevezni. A falu agilis és nagy képzelőerővel is megáldott fiatal polgármestere formás „filagóriát” húzatott a kút fölé, s a házikón egy tábla ékeskedik, rajta az én szövegem a kútról és a faluról. A múltkor, otthonjártamban elérékenyülve álldogáltam a kútnál és a feliratnál, s elképzeltem, hogy végül is minden patak és folyó a tengerbe folyik, s most íme az én könyvem is „*a tengerekbe hatolhat*”, visszavonulhatok őselemünkbe. De a „Macskás-patak” és a „thalasszális regresszió” kifejezések valahogy mégsem illettek össze.

RÁCZ LAJOS

Alagsori történetek

BESZÉLGETÉSEK KONRÁD GYÖRGGYEL

„Kár, hogy nincs itt a Pista”

– Már többször érintettük a beszélgetésünk során¹ a Csurka Istvánhoz fűződő viszonyodat, s azt gondolom, ezt a kapcsolatot érdemes lenne alaposabban is körbejárni.

– Valamilyik nap eszembe is jutott, hogyan is voltam ezzel a Pistával. De miért érdekel ez téged?

– Több okból is. Ez egyik ok az, hogy nemrégiben hallottam egy beszélgetést Cserhalmi Györggyel², ahol kérdezték az 1989-es szerepvállalásáról. Cserhalmi elég keserűen beszélt a politikai átmenet időszakáról, elmondta, számára az utolsó jó emlék, amikor március 15-én ment fel a Várba valamilyen politikai rendezvényre, s Csurka Pistával együtt mentetek előtte 30-40 méterrel egymásba karolva és kvaterkázva. Másfelől teljesen véletlenül találtam az interneten egy, a Beszélő 1987-es

számában megjelent politikai állásfoglalást az antiszemitizmus ellen, amit hárman írtatok alá: Hernádi Gyula, Csurka István és te³. Tehát itt van Csurka, akiből az 1990-es években lett, aki lett. De ez az ember neked a barátod volt, közel álltatok egymáshoz, olvastam Csurka több politikai esszéjét, amelyben újra és újra előkerültél, s úgy éreztem valamilyen módon birkóztott veled. Van még egy emlékem az 1990-es évekből, a Csurka-dolgozat után behívtak benneteket a Napkeltébe, a „Kinn padon” című politikai interjúkra szakosodott blokkba. Feltehetően Csurkát tesztelték, hogy az antiszemita szövegeit egy zsidó barátja előtt is felvállalja-e. Ültetek a padon,

¹ 2007 óta készíték interjúkat Konrád Györggyel meglehetősen rendszertelenséggel, ezek a beszélgetések tekinthetők életút interjúknak, amelyeknek rendezőelve véletlenszerűen hol kronologikus, hol pedig tematikus. Ez a beszélgetés 2013. október 11-én, pénteken készült, a késő délutáni órákban, a helyszín pedig Gyuri budapesti lakásának erkélye volt.

² A beszélgetést Kadarkai Endre készítette az „Arckép” című életút interjúkat tartalmazó sorozatában. A Cserhalmi Györggyel készült beszélgetés elérhető az interneten, a következő webcímen: <http://www.youtube.com/watch?v=Eu6slLetRI>.

³ Az állásfoglalás a Beszélő 1987/3. számában jelent meg, interneten elérhető: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-salom-allasfoglalasa-es-harom-magyar-iro-nyilatkozata>.

s amikor néztem a felvételt, az volt a benyomásom, hogy behívták az igazgatói irodába a két rosszgyereket, s számon kérik őket a viselt dolgaikról. Csurka ült és nézte a földet, nem nagyon válaszolt a kérdésekre, ha mondott is valamit, nagyon rövidre fogta. Jobbára te is a földet nézted, időnként odafordultál Csurkához, aki nem nézett rád, csak dörmögött valamit maga elé. Az volt a benyomásom, hogy igyekezett kitartani a nézetei mellett, de téged se szeretett volna megbántani, s mivel ennek a dilemmának nem volt verbális megoldása, inkább csak hallgatott. Szóval itt van ez a két ember, Csurka a budapesti életrajzával és a dramaturg diplomájával a népi írók tradíciójának folytatója, s ott vagy te, a kozmopolita urbánus író ideáltípusa a berettyóújfalui gyerekekkel a hátad mögött, ami mélyen komikus. Amikor viszont egymás mellett ültetek a padon, volt közöttetek valami mély hasonlóság is, amit tapintatosan talán vidékies-ségnek tudnék nevezni.

Talán kezdjük ott, hogy 1956 októberében Csurka István bement az Életképek című irodalmi folyóirat szerkesztőségébe, ahol te segédszerkesztőként működtél.

– Az Andrásy úton volt ez a szerkesztőség, az Ázsiai Múzeum melletti szecessziós épületben, a harmadik emeleten, ahol én slapicként üldögéltem. Ketten voltunk ilyen fiatalok Lázár Pistával, a főszerkesztő Kuczka Péter volt, s a két al-főszerkesztő Lukácsi Sándor kiváló filológus és Varga Domokos szociográfus. Ránk voltak bízva a beáramló kéziratok. Az *Életképek* a Gömbfejnek a folyóirata volt. Gömbfejnek nevezte magát az a csoportosulás, amely állt Sarkadi Imréről, Szeberényi Lehelből, Cseres Tiborból, Tardos Tiborból, Márkus Istvánból, Kuczka Péterből. Ezek az emberek bejártak a szerkesztőségbe, ahol manzárdszobák voltak, nagy élet, sok kávé, konyakok innen-onnan előkerültek. Jött Sarkadi Imre, aki bájos filigrán jelenség volt könnyed léptekkel, már akkor volt neki jeans nadrágja, lógatta erre-arra a nagy fejét, s nekem ő tetszett legjobban az idősebbek közül. Szerettem Tardos Tibort is, aki ugyancsak újfalu volt, respektáltam Cserest, akinek volt egy nagyon jó novellája a gólyák házassági erkölcséről, és roppantul tiszteltem Lukácsi Sándort, aki hihetetlen olvasottsággal rendelkezett, és amikor kérdeztem Sándor mitől lesz valaki filosz, gondolkozott, attól, hogy *éjjel-nappal szeretne olvasni*. Dombi (Varga Domokos) pedig jött a sok gyerekének a történeteivel, s neki ajánlottam, hogy csináljunk egy nagy köresszét, körképet, szociográfiát Budapestről, Budapestológiának neveztem el. S ekkor írtam egy esszét *Az Esszé pöre* címmel, s jogot követeltem annak az esszé fajtának, amit gyakoroltam is, isten tudja, hogy mennyire személyes vagy személytelen. Szóval ott ültem, s jöttek ilyen fiatalok, s jött Csurka Pista is, aki nálam egy fél fejjel magasabb volt, terebélyesebb is, és a Színiakadémiának volt a végzett dramaturgja, kezdet fogtunk, kiderült, hogy egyidősek vagyunk harminchármas-harminchármas, s hozott egy novellát, és az egy jó novella volt.

– Emlékszel esetleg a novella címére?

– Nem. De arra emlékszem, hogy jó benyomásom volt róla. Leültünk, s barátságosan nézegettük egymást. Pistával a következő emlékképem már a Hungária, illetőleg New York kávéházból van, ahol ő már egy ilyen *habitué* volt, cigarettázott és nagyon élénken részt vett a tízes lehúzás nevű szerencsejátékban.

– Ez kártyajáték?

– Nem, ez nem kártyajáték, a tízforintosoknak van sorszáma, s ezzel kellett valamit manipulálni, elég bonyolult volt, de ebben Zelk Zoltántól Módos Péterig majdnem mindenki részt

vett, én nem, mert minden szerencsejátékhoz hülye voltam. De láttam, ahogyan az asztalon mozogtak a tíz-húszforintosok, sőt volt, hogy százasok is előkerültek.

A következő kép ugyancsak a Hungáriából van. Akkor volt az én *Látogatóm* Illés Endrénél 1968 elején. A kéziratot beadtam a Szépirodalmihoz, ahol volt két emberem, akivel már elég jóban voltam, Réz Pál és Domokos Mátyás, és volt egy harmadik is, Juhász Ferenc, aki ugyancsak biztatott. Igen ám, de nagyon naiv voltam, telt-múlt az idő, semmi válasz, kértem ezt a két fiút, ők sem értenek semmit. Kérdi a Matyi, *te Gyuri, nem volt semmilyen konfliktusod Illés Endrével?, konfliktusom nekem?, írtál róla?, igen, írtam róla, mit írtál?, hogy olyan közepesek a novellái, akkor soha többet a Szépirodalmi Kiadónak a tájékára se gyere*. Ezután elvittem Kardoshoz, aki viszont örült, hogy kiad valamit, amit Illés nem akar. Kardosnál volt egy jó ajánló, a Lukács György, mert Heller Áginnak odaadtam elolvasásra a kéziratot, Heller Áginnak tetszett, odaadta a férjének, Fehér Ferinek, akinek ugyancsak tetszett. Fehér Feri nekem barátom és évfolyamtársam volt, előzőleg ugyan az ellenségem, kirúgott a Diákszövetségből, aztán összebarátkoztunk. Komplikált idők voltak. Végül Kardos vállalkozott, hogy kiadja, mondhatjuk, hogy változtatás nélkül jelent meg a könyv. Pista még olvasta megjelenés előtt a kéziratot, és azt mondta, hogy ez egy remekmű. Innentől kezdve úgy fogtunk kezét, hogy valami jó volt abban. Aztán telt-múlt az idő, ő élte a Hungáriás életet, Réz Pali, kártya. Réz Palinak borzasztóan tetszettek az ő írásai. Közben mendemondák keringtek Pista antiszemita kitöréseiről.

– *Mit hallottál róla?*

– Hát hogy a sziglieti alkotóházban berúgott, és dühöngött, hogy a zsidók mindent elfoglalnak. Ilyen hülye frázisokat mondott. De aztán megtudtam valahonnan, hogy Pistának az apja egy ilyen filléres regényíró volt, ponyvaregényeket írt, egy nagyon antiszemita pasi volt, aki nyilas párttagként kapott egy zsidó gyárat Nagyváradon 1944 májusában. Pistának ez egy nagyon szép nyara volt ott Nagyváradon, ahol jó volt gyáros gyereknek lenni, ami viszont nagyon rövid ideig tartott, mert 45 ószén a zsidó hazajött.

– *Azt gondold, hogy az ő antiszemitizmusa családi eredetű, és a gyerekkori szocializációban gyökerezik?*

– Igen. Meg ugye Pista származását tekintve ilyen békési szlovák, s az asszimiláns nemzetiségek gyakran magyarabbak és nemzetibbek a helyben hosszabb ideje lakóknál. Aztán jött az a korszak, amikor az *Eszméletet* csináltuk, mert általában úgy kerültem össze Pistával, hogy volt valami irodalmi mozgolódás. Ez az *Eszmélet* Béla vezér terve volt.

– *Milyen vezér?*

– Béla vezér, Horgas Béla, aki most a *Ligetet* csinálja gyönyörű szorgalommal. Zárójelben mondom, hogy nekik volt egy könyvük a magyar irodalomról, ahol én egy lábjegyzetben szerepeltem, miután *unpersonná* váltam az 1970-es évek végén. Úgy volt, hogy ezt a lábjegyzetet nem lehet benne hagyni, s azt mondták, ha a lábjegyzethez ragaszkodnak, akkor a könyv nem jelenhet meg. Akkor Bélának azt mondták, hogy akkor ne jelenjen meg a könyv, ami tőlük tényleg egy fontos gesztus volt. Béla alkalmas személy volt arra, hogy újságot szerkesszen. Az előzmények a Belvárosi Kávéház asztaltársaságáig nyúlnak vissza, ültünk ott többnyire egy hosszú asztal mellett, ahol az asztal fejnél ültek az öregek, Hernádi Gyula, Mészöly Miklós, Csoóri Sanyi, én, mi voltunk az öregek 26-27 évesen, Hernádi Gyula harmincvalahány volt. Az asztal végén voltak a tejfelesszájúak, először is Béla, aki talán húszéves volt, majd nemsokára

megjelent egy nagyon helyes copfos kislány, ő volt a Levendel Julika, s kérdezték tőle, hogy ő is ír-e, mondta, hogy igen, *mit?, regényt, drámát, verset*. A Julikát az asztal végére, Béla mellé ültették le, amivel eldőlt a sorsa, ma már gyerekeik vannak.

– *Az ültetési rend ezek szerint sok mindent eldönt.*

– Igen. A Günter Grass valamikor az ötvenes évek végén, vagy a hatvanas évek elején meg volt hívva Stockholmba, nem szándék nélkül. Ült egy asztalnál, s mellette ült jobbra egy idős úr, balra egy szép fiatal hölgy, egész idő alatt smúzolt a szép fiatal hölgygel, az idős úrra ügyet sem vetett, aki egyébiránt a Nobel-bizottság elnöke volt, úgyhogy kerek harminc évet kellett várnia.

Na de az írók, amikor összejönnek, folyóiratot akarnak alapítani. Ilyen folyóirat volt a pécsi Jelenkor, amit ugyan nem mi alapítottunk, de megszálltunk. Szegény Tüskés Tibor engem is közölt, Mészölytől is közölte az *Atléta halálát*, és az *Ablakmosó* című abszurd drámát, ami elég volt ahhoz, hogy leváltsák. A helyére került Szederkényi Ervin, akit később hasonló okokból ugyancsak leváltottak, majd következett Csordás Gábor, aki az elődjeihez hasonló pályát futott be, kicsit ez volt itt az élet rendje az idő tájt az irodalomban. S akkor jöttünk újra össze a Pistával, ugyancsak egy jó novellát hozott az *Eszmélet* című folyóiratba, amely megjelenendő lett volna. Nádas Péter is szerepelt még ott, Csaplár Vili, az akkori fiataltság, akik Mészöly Miklós lakásán jöttünk össze különféle ilyen házibulik alkalmával, ahol ott volt Pista is.

– *De nem jártatok össze?*

– Nem jártunk össze. A Pista is bejött néha a Belvárosi kávéházba, de az nem az ő helye volt.

– *Az ő helye a Hungária volt.*

– Igen, de aztán később ez a társaság áttelepült a Metropol szállodába, ahol valahogy kibővült ez a társaság, de nem volt már annyira varázsos, mert rendszeresen és nagy buzgalommal voltak jelen a spiclik.

– *Kik voltak ezek a spiclik?*

– Az első Kristó Nagy István volt.

– *Az elejétől tudtátok róla, hogy spicli?*

– Igen, valahogy tudtuk. Ő volt egyébként a spicliségnek a művésze, a csúcsteljesítménye, aki először Németh Lászlóra volt ráállítva, mert Németh László ott lakott az ő mamájánál, akiről az Égető Esztert mintázta. Ott minden gyorsan körbefutott, s kiderült, hogy (Kristó Nagy) Pista Németh Lászlóra és a nagy népiekre van ráállítva. Hozzáteszem, hogy ő csinált ebből egy irodalmi műfajt, mert a jelentéseit gondosan legépelte, beköttette és feltette a könyvespolcára, mint egy művét. Állítólag elég érdekesek, mert ezeknek a spicli jelentéseknek az előnye lehetett volna, hogy érdekes tényeket őriz meg, egy színes képét adja az életnek. Egy ilyen spicli jelentést olvastam magamról, egy nőtől, aki rám szörnyen dühös volt, úgy tapasztaltam, hogy ahhoz szenvedély kell, hogy egy spicli jelentésnek íze-búze legyen.

– *Egyébként ilyen rendőrségi bikkfanyelvet használtak.*

– Igen, például *megjelent Konrád György és szocialistaellenes kijelentéseket tett*. Visszatérve az asztaltársasághoz: Pista azzal a bumfordi módján ott volt, s tetszett nekem az ő nagydarab-sága.

– *Ez egy vidéki, hogy ne mondjam falusi dolog, hogy a nagydarab ember eleve rokonszenvet ébreszt.*

– Emlékszem, ahogy a Lukács uszodában Pista úszik, s egy kislány van a nyakában, talán az övé, s ezen a nagy víziló háton jól elfér a gyerek. Meg aztán megyünk Pécsre, Hernádi Gyulának van egy színdarab premierje, s valami kisbusz visz nyolcónkat, valamikor a hetvenes évek végén, vagy a nyolcvanasok elején. S ebben ül Pista is, mikor kiszállunk a Nádor-szálló előtt, akkor bemegyünk egy nagy csemege közértbe, Pista nézi a húsárút, s azt mondja nekem *látod ezt a csülköt?, mondom látom, s te ilyenkor nem jössz izgalomba?*

– *S nem jöttél?*

– Nem. Elmentem nyugatra, aztán visszajöttem. *Ó, de megemberesedtél* mondta nekem, ami nem csak bók volt. *Ő is megemberesedett.*

– *A konklúzió: de szépek vagyunk.*

– Ehhez hozzátartozik még, hogy valamilyen módon megirigyelte azt, amit Csoóri Sanyi meg én csináltunk. Mind a ketten a magunk módján itt-ott felszólaltunk, s Amerikába erre-arra elmentünk, mindenkinek voltak kommunikációs csatornáik, amelyek néha egybeváltak, ilyen volt például a Püski könyvesbolt...

– *Püski adott ki téged Amerikában.*

– Így van. Irénkével, Püski Sándor feleségével nagyon jóban voltunk, és én is megilletődtem, amikor mondta, hogy *képzeld Gyuri, ki volt benn, nem is tudja kitalálni, a Márai Sándor itt volt benn a boltban, nézegetett könyveket, újságokat, magasán fel volt húzva a gallérja, a kalapja a szemébe húzva, néztem és megszólítottam, író úr. Nézett rám, maga engem megismer?, hát hogyné. Könny volt a szemében a Márainak,* mondta Irénke. Nagyon magányos volt kétségtelenül. Emlékszem, egyszer a Csoóri Sanyival megríkattuk az öreg nyilasokat.

– *Ez hol történt?*

– Magyar ház, 1986, New York. Én is mondtam a magamét, ő is mondta, de úgy látszik tettszett nekik.

– *Mi volt, ami megríkatta őket.*

– A nemzetről beszéltünk, s elmondtam, hogyan képelem, milyen legyen ez a nemzet.

– *Nem próbálsz meg újra?*

– Annyit mondogatják. Egyébként ez úgy történt, hogy 86-ban volt a nemzetközi PEN Klubnak egy világkongresszusa, s erre ment a magyar delegáció, a Corvina Kiadó igazgatójával az élén (Bart István). A hivatalos delegáció mellett, amit a küldő ország fizetett, külön vendégként meghívták a PEN költségére Csoóri Sanyit meg engem. A Sanyival akkor ott sok mindent csináltunk együtt is, az idő tájt történt a Ceaușescu-féle erdélyi falurombolás, emberi jogi dolgokban voltak közös nyilatkozataink, s próbáltuk a tiltakozásokat aláíratni ezzel-azzal. Ennek kapcsán meg voltam gyakran hívva több ilyen magyar gyűldébe is, s én voltam az első magyar, aki a Szabad Európában két hosszú órán át beszélt. Ekkor a magyar nemzetiekkel még béke volt.

– *Hogyan reagált az akkori kormányzat a Szabad Európa-s interjúdra?*

– Meghívott a New York-i magyar konzul, kedves kis ember volt, és átadott egy levelet, hogy a Magyar Népköztársaság állampolgárához nem méltó viselkedés miatt számolhatok azzal,

hogy ennek súlyosabb következményei lesznek. *Ez mit jelent?*, kérdeztem. *Én sem tudom, ezt önnek kell tudnia. Tessék mondani, nem tudná, amit gondol, otthon elmondani, hiszen ma már annyi mindent lehet. De valahogy soha nem sikerült, ezek meg olyan készségesen továbbadják, és otthon is biztosan sokan hallgatják.* Nagy lárma volt az utcán, kinyitja az ablakot, s hallom, hogy meghalt Andropov. Vegyes érzéseim voltak, egyrészt örültem, hogy meghalt, mert ez egy rendőrcár volt, korábban az 56-os magyarországi követ, a Brezsnyev utáni első titkár. Andropov volt a kitakarítója a disszidens szcénának Oroszországban, Szolzszenyicinig bezárólag mindenkit ő exportált. Én is ezzel voltam mindig fenyegetve, hogy nem mehetek haza.

– *Féltél ettől?*

– Igen, tartottam ettől. Amikor végül hazajöttem, találkoztam Csurkával egy hajókiránduláson, amit az Írószövetség egy ilyen ifjabb alternatív részlege szervezett. Ülök Pista mellé, kérdelem, *hogy vagy?, szarul, miért?, szar az egész, undorítóan mocskos szar, semmi jó?, semmi.* Nemsokára szól a Hernádi Gyula, hogy van egy társaság, amely időnként összejön a Régi Siposban, ahol volt egy különterem és nagyon jó volt a halászlé. Itt volt a kövérek asztala, kövér volt ott mindenki, a Hernádi, a Csurka, a fiatalabb Csurka, a Laczik, a Karinthy Cini, a Lázár Ervin, Galsai Pongrác. Azt hiszem Csurka fogalmazta meg a közös krédót, hogy száz kiló alatt egy férfi karácsonyfadisz. Az asztalnál hosszan tárgyaltak honoráriumról, hol fizetnek jobban, itt-ott valami pletykáról, ami kiszűrődött a pártközpontból. Tervek születtek féldiszno vételére, és kolbász készítésére, Csurka volt erre a leginkább ajánlkozó, hogy ő majd ízesíti. Galsai Pongrác időnként titokzatoskodva elment, sejtetve, hogy valamilyen gyengéd ügyben megy, lebonyolítja a randevút, s aztán visszajön a fiúkhoz. A barátja, Gyurkovics Tibor mondta el, hogy *szegény Gráci, most másfél órát kell ülnie egy közeli eszpresszóban, mielőtt visszajön diadalmas képpel.* Ebben az asztaltársaságban a Csurka volt az egyik fő hangadó, aki a Lacinak, az öccsének megnézte, megszagolta a poharát. *Vodkát ittál!*, s rögtön adott neki egy nyaklevest. Ez volt az az időszak, amikor a Pista rájött arra, hogy neki tetszene ez a népszerű szerep, hogy jön-megy a világban, a különféle magyar gyűldék között

– *Kijutott nyugatra?*

– Kijutott, 1984-ben járt Párizsban, nálunk vacsorázott.

– *Ő beszélt idegen nyelven?*

– Nem, semmit, ez volt a probléma. Később a Régi Siposban mesélte, Londonban volt egy nagyon hülye története. Egy pubban volt, és vörösbort kért, amihez sajtot akart enni, de nem tudta, hogy mi a sajt angolul, rémlett neki egy szó, mivel előzőleg Párizsban volt, s mondta, hogy *from-from....* Erre a pincér megkérdezte, *where are you from?*, a Pista meg mondta, hogy *Hungary*, és lemondott a sajtról. Pista ezzel a *frommal* elakadt az idegen nyelvek bozótosában, és úgy gondolta, hogy más úton kell beszélnie. Ez az az év, amikor volt itt Pesten ez az Alternatív Fórum. Hallottál erről?

– *Nem.*

– Akkoriban már ment előre ez a Helsink-i békülési folyamat, és a nagyhatalmak, Amerika, a Szovjetunió és a többiek megállapodtak az adott status quo befagyasztásában. A politikai ügyek mellett a folyamat része volt az emberi jogok valamilyen tiszteletben tartása és a kulturális kisebbségi autonómiák respektusa is. Ez biztosított nekünk mozgásteret, ezért lehetett szamizdatot csinálni. Megállapodás született, hogy Budapesten lesz egy kulturális fórum,

amelyre nemcsak politikusok és diplomaták mehetnek el, hanem művészek, és mindenféle kulturális szereplők is. Ezenkívül szabadon jöhetnek újságírók, olyanok is, akiknek a beutazási vízumát korábban megtagadták.

Még 84-ben New Yorkban, Jerry Laber lakásában, aki a Helsinki Bizottság spiritusz rektora volt, ittam egy kicsit, s mondtam, hogy az milyen egy mulatságos dolog volna, ha jönnének írók a nyugati világból, és mi fogadnánk őket, kialakulna valamilyen párbeszéd, s beszéljünk az irodalom szabadságáról. Akkoriban alakultak ilyen mega-konferenciák, volt egy szupergazdag amerikai nő, Guggenheim, száz író vendégül hívott Portugáliába. Ott volt a világirodalom, találkozhattam a kortársaimmal. Ott voltak a Szovjetunióból is sokan, és érdekes volt számomra, hogy az emigráns oroszok és a Szovjetunióból érkezettek milyen egytövű, egyanyagú massa, ahogy meglátták és megölelték egymást. S az is, hogy milyen lázadó jelentőségű fogalom volt Közép-Európa, amit akkor Kundera, Kis, Milos és én is megfogalmaztunk. Volt egy ilyen Közép-Európa panel, amire az oroszok, különösen Brodskij nagyon dühösek voltak, mert azt látták, hogy mi óláljuk akarunk felszabadulni, irodalmilag is leválunk a nagy Oroszországról, s összekapcsolódunk Ausztriával és Olaszországgal.

Ezt az ötletet így bedobtam, de aztán hazajöttem. Balatonszemesen nyaraltunk, és telefonál Jutka (Lakner Judit) Pestről, hogy jön a Wittgenstein úr, a nagy Wittgenstein családból, és még egy előkelő svéd uraság, Gerald Nagler, s meg akarnak engem keresni ott Szemesen. Elvittem őket az egyik helyi vendéglőbe, ami most is az ország egyik legjobb vendéglője, s mondták, hogy ezt az irodalmi fórumot most meg tudnák szervezni a hivatalos fórum farvizén. Ez lett az Alternatív Fórum, amiben talán a Bence Gyuri ügyködött a legtöbbet, de én voltam a házigazda, s erre jött a Susan Sontag, Enzensberger, a Danilo Kis, az Amos Oz, s még sokan franciák, skandinávok, mindenfélék.

Amikor a dolgok elkezdtek körvonalazódni, Hernádi Gyula meghívott magukhoz, s ott volt érdekes módon Kardos György, a Magvető Kiadó igazgatója, és Knopp András, aki a pártközpontban a kulturális osztály vezetője volt. Knopp András nem volt nekem egy nagy barátom, mert volt korábban a Bibó-émlékkönyv, abban nekem megjelent egy írásom, amelynek az volt a címe, hogy *A harmadik reformkor elé*, s a pártközpont egy ilyen összevont bírálatot írt erről a könyvről, egyenként hogy kit mennyire kell a rendszertől távolinak, vagy ahhoz közelinek tekinteni. Engem kiemelt, hogy az én írásom ellenséges és gyűlölködő. Kiszivárgott ez a jelentés, úgyhogy lehetett olvasni, kézről-kézre járt, én meg voltam sértve, mert tényleg nem éreztem magam gyűlölködőnek, talán kicsit szigorú voltam. Knopp kérdezte, hogy mi lesz ez az alternatív fórum. Mondtam, hogy gyertek el, az a legjobb, ha személyes tapasztalatokat szereztek, mindenféle ember fog beszélni, remek írók lesznek, pompás nevek, és hát Magyarországról is többen leszünk együtt, ott lesz Hernádi, Csoóri Sanyi, Csurka Pista, Eörsi Pista, Mészöly Miklós, Tamás Gazsi. S mondta: *kértetek ehhez valami engedélyt?, miért kellett volna engedély? Ezt csak úgy megszerveztük, kis dolog, gyere el.* Kardosnak mondtam, akivel tulajdonképpen kedveltük egymást: *te már úgyis hallgattad a földön ülve a Cinkos felolvasását, lehet, hogy itt is földön ülés lesz a dolog vége, gyertek el.* Kardos nem jött el, hazament, szívinfarktust kapott, meghalt, s a felesége engem vádolt. Knopp Andrással nem lett nagyobb baj, már '90 után találkoztam vele a Berlin-Budapest repülőgépen, nagy aktatáskája volt. Kérdem: *Mit csinálsz?.* Mondja: *Kinn vagyok a Davidov cég kelet-európai igazgatója.* Ment Moszkvába, mindenhova nagy üzleteket kötni.

– *Ismerősökhöz.*

– Igen. Akkor volt ez a fórum, s összejöttünk a mostani lakásunk konyhájában, itt volt Mésszőly, Csoóri, Csurka, Hernádi, Eörsi, Haraszti, Szentjóni, Kapusinsky, akivel Csoóri és én összebarátkoztunk New Yorkban. A lengyel küldöttség tagja volt, egyébiránt a lengyel szamizdatnak, és a Szolidaritásnak fegyelmezett pártmunkása. Szóval ott ültünk a konyhában, és Jutkának nagyon tetszett Csurka Pista magasszárú lábbelije, nagy lába volt, és csináltatott rá egy magasszárú fűzős cipőt. Volt benne valamilyen, hogy is mondjam komikusan megindító, ez a nagy maci, aki sajnálatra méltó, kicsit esetlen, bumfordi. Amíg magyarul ment a diskurzus, az még rendben volt, de az angol nyelvű beszélgetésbe már nem tudott bekapcsolódni. Aztán amikor felszólt az összejövetelen, azt mondta, hogy nem a nyugathoz kell hasonlítani, hogy mi magunk olyanok legyünk amilyenek.

Aztán, hogy a viszonyunkra visszatérjek, Pista olvasta a Szelényivel írott könyvünket, s azt nagyon fölmagasztalta. Meg volt egy esszékötetem, *Az autonómia kísértése*, azt is olvasta, s nagyra értékelte. A kövér komák asztalánál Lázár Ervin mondta egyszer azt, nem veszed észre, hogy te vagy az egyetlen, aki azt írod, amit gondolsz, mi mind vigyázunk. Még ilyen módon jó volt a kapcsolat, de már két stratégia körvonalazódott. Az egyik az úgynevezett demokratikus ellenzéknek a stratégiája, amely egyezett a Michnikével, a hivatalos apparátuson kívül álló független pólusokat teremteni, és szabadon publikálni kezdetleges eszközökkel, nem kérni semmiféle engedélyt, a cenzúrát egyszerűen megszegni. A másik a legalista stratégia volt, a Csoóri Sanyié, aki belülről akarta felpuhítani és átalakítani a rendszert. Tehát voltak a legalisták, és ahogy ők mondták, a radikálisok. Még 80-81-ben komoly viták voltak, ekkor szakadt meg Kis Jánosnak és Bence Gyurinak a barátsága, mert Kis János akarta a szamizdatot, Bence meg nem. De nagyon jó volt, hogy meglett, mert ekörül szerveződött az egész ellenzék és okosodtunk tőle. Aztán még létrejött a monori találkozó, ez egy ilyen összediplomatizált találkozó volt, amiben döntő szerepe volt a korelnök Donáth Ferinek, mert nagyon gerontokratikus volt a magyar ellenzék, s megkülönböztetett tisztelet járt az időseknek. Monoron egy kempinget béreltünk, és emlékszem egy képre, a két aránylag nagydarab ember, a Rajk Laci és a Csurka Pista ugrabugrálnak egy fa körül, mert egy labda fennakadt, s azt próbálják onnan lebökní, ám valahogy egyiknek sem sikerült, de hát ez még egy baráti reláció volt. Ott javasoltam, hogy legyen kettős állampolgárság, de Sanyi meg Pista nagyon lehurrogta, azt mondták, hogy a határon túliak maradjanak a szülőföldjükön, és tartásák a pozíciót. Én meg azt mondtam, hogy ha a hatszázézeres Izrael be tudott fogadni kilencszázézer menekültet, akkor a tízmilliós Magyarország be tudna fogadni másfél-kétfélmillió magyart a szomszéd országokból, ha nincs arra mód, hogy területrendezéssel a határok változának, mert különben mennek Svédországba, de nagyon lehurrogta. Ez még egy közös akció volt és Kis Jancsi, meg Csoóri Sanyi tárgyalgattak, hogy ki jöjjön, és ki ne jöjjön, amiből az úgynevezett Demokratikus Ellenzéken belül nagy sértődések származtak, szakadások és ellenségeskedések.

– *Miért volt az, hogy téged mind a két oldalon elfogadtak?*

– Respektáltak valamiért, miután megjelent a kis *Látogató*, nem lehetett azt gondolni, hogy hülye vagyok.

– *De például Eörsit nem hívták meg.*

– Nem vették olyan komolyan, a Pistát mindig figyelmeztették a barátai, hogy ne menjen fejfel a falnak, erre a Pista csak azt mondta, hogy *de hát a fal jön nekem*. Én egy komolyabb, lassúbb, ilyen vidékiesebb vagyok.

– *Ez biztosított passzust ebbe a világba?*

– Külföldön is ismertek. Meg hát olyan újfaluik vagyok. A Kósa öcsi (Kósa Ferenc) mondta egyszer, hogy nevetséges dolog, hogy itt népiek és urbánusok vannak szembeállítva, a Konrád Gyuri berettyóújfaluik, én meg nyíregyházi vagyok. Én urbánus vagyok, ő meg népi. Nem akarták mondani, hogy zsidó. Aztán Csoóri Sanyi előjött ezzel a farbával, és Pista is belemelegedett.

– *Mikor zsidóztak le először nyilvánosan?*

– Egy teherautóról kiabált le valaki 89-ben Pesten, hogy biboldók.

Aztán jött a változások ideje, jöttek mindenféle interjúvolók, egy helyiségben vagyunk a Csurka Pistával, és az interjúor mind a kettőnket kérdez, hogy nagy apparátus cserére van-e szükség. Kérdez engem: *nem, az emberek tudnak ehhez is, meg ahhoz is alkalmazkodni, szakértelem szerint kell megtartani őket*. Pista: *nagy cserére van szükség*.

– *Egyszer említetted, hogy Lázár Ervin temetésén odamentél Csurkához, kezet fogtál vele, s látad rajta, hogy jólesik neki. Pedig előtte nem kellemes dolgokat írt rólad.*

– Nem. Egyszer mondtam is valahol, amikor a második Orbán kormány jött, hogy akár én el is megyek innen. Ezen kapott a Pista, *ugyan hova menne a Gyuri?* mondta Csurka a cikkében. Egy ilyen mérgesnek akaródzó cikk volt, de a végkicsengése az volt, hogy Gyuri ne hülyéskedj, ugyan hova tudsz te menni, volt benne harag és jóindulat is. Szóval olyan mismás.

– *Te soha nem haragudtál rá?*

– Én nem nagyon vagyok ilyen indulatos. Hülye, mondtam.

– *Eloolvastad azokat a cikkeket, amiket rólad írt?*

– Nem mindet. Keveset.

– *És azt mondtad, hogy hülye.*

– Igen.

– *Akkor te a Csurkát tulajdonképpen szeretted.*

– Kedveltem, ezt a nagy böszme alakot. Azt nem gondoltam, hogy egy nagyon okos ember. Emlékszem, egyszer ültünk valahol a Rózsadombon egy közös ismerősünk lakásában, és a Pista ott nekilendült, kezdte magyarázni, hogy a buzikat mind ki kell nyírni. Az egész társaság rátámadt, hogy ne mondjal már ilyen baromságokat. Akkor is legyintettem rá, nem akartam komolyan venni.

– *Ott voltál a temetésén?*

– Nem. Haboztam. Gondoltam, hogy el kéne mennem. Megbántam, hogy nem mentem el. De azért nem mentem el többek között, mert utálok temetésre járni. Ráadásul, mert kohanita vagyok, nem szabad temetőbe mennem.

– *De azért szoktál.*

– Itt-ott szoktam, és ezt a kohanitást képmutató módon ki is használom. De nem szeretem a temetőt, és nem szeretem magamat sem temetőben látni. A Szent-György hegyen legyen egy kertecske, és legyen egy kőpad, oda hozzanak egy pohár bort annak, aki letelepszik.

– *Szerinted miért hagyott fel az irodalommal?*

– Bezárta az író. Ő tulajdonképpen a nemzet vezére akart lenni. Egyszer meglátogattam Antallt 92-ben, akivel már előzőleg ismertük egymást az egyetemről. Azért hívott meg, mert konfliktusba került Csurkával, aki az MDF jobbszárnyát vezette, s szó volt arról, hogy Pista akarna az elnök lenni, és Antall pedig csak miniszterelnök maradna. Antall elmondta, hogy esze ágában sincs egy ilyen konstrukcióba belemenni, mert ha nem ő a pártelnök, akkor kinyírják. Ezt megtanulta Kohltól, pártelnöknek kell lenni, és ha ez nem sikerül, akkor inkább visszavonul. Tehát a kérdés az volt, hogy Csurkát hogyan tudja kitolni az MDF-ből, de ezért neki áldozatokat is kell hoznia, javasolta, hogy csináljunk egy egyezséget, ő kitolja Csurkát az MDF-ből, az SZDSZ-ből pedig ki kellene tolni a Harasztit és a Rajkot. Mondtam neki, hogy *te tudod, hogy ezek az én barátaim, erre ő én ezt nem tudtam. Dehogynem tudad, most próbára teszel, hogy eladom-e a barátaimat. Neked a Csurka nem barátod.*

– *Feltételezte rólad Antall, hogy neked az SZDSZ-ben ekkora hatalmad van, hogy félre tudsz állítani embereket? Miért gondolta ezt rólad?*

– Volt akkor még ilyen hangulat. Voltak hülyék, akik erősködtek, hogy államelnök legyek. Ez ilyen SZDSZ-en belüli hemzsegés volt. Aztán voltak olyan, az SZDSZ-en belül renitenskedő pófák is, akik abban reménykedtek, hogy majd én leszek az SZDSZ elnöke, mert engem mindig a legnagyobb szavazatszámmal választottak meg, pedig soha nem akartam több lenni, mint egy tag az országos tanácsban.

– *A konfliktuskerülő embereknek ez a büntetése.*

– Eszem ágában sem volt bármiféle magyar politikai szerepbe, funkcióba belemenni. Azt gondoltam, hogy a nemzetközi PEN az oké, vagy a berlini művészeti akadémia is jó, de el akartam kerülni minden olyan állást, amit a magyar adófizetők pénzéből fizetnek, s ezt sikerült is megtartanom. De Pista a nemzet vezére akart lenni, ami nem kis dolog.

– *Ez miniszterelnökséget jelentett?*

– Azt is talán, mert érezte, hogy Sanyi nem elég erős, ő egy erősebb, vadabb alkat volt, s ők voltak ketten a népiek vezetői. Kettejük közül pedig ő volt a politikailag eszesebb és szilajabb, és őneki mélyen nem tetszett az a pesti úrifűség, ami az Antall volt.

– *Egy pesti plebejus volt.*

– Igen, kurvázott, ivott, ő egy duhajabb alkat volt.

– *Az Indexen volt egy beszélgetés Füzy Gábor, alias Stenkkel, aki a Búsuló Juhász, majd a Pipacs bárzongoristája volt, aki elmondta, hogy a legnagyobb mulató, akit ismert Csurka Pista volt, azt mondta róla, hogy igazi csúrdöngölős vadmagyar. Láttad őt mulatni?*

– Nem láttam, de el tudom képzelni. Te ismered Somát?

– *A Spitzer Gyöngyi jazzénekesnőre gondolsz?*

– Igen. Ez a Gyöngyi Kozma Gyurit valahogy magáévá tette, és odaköltözött hozzá, s volt Kozma Gyurinál egy buli, és ott volt Csurka is, együtt táncoltak a Somával, aki nem sokkal ki-

sebb, mint Pista. Talán még valami kezdődött is ott, de mindenesetre mindketten bővében voltak a húsnak. Nahát így volt ezzel a Pistával, majd találkozunk odafönn.

– *Visszatérve a bevezetőben felelgetett egyik alapélményemre, amikor láttalak benneteket a padon ülve a Napkelte című műsorban, az volt a benyomásom, hogy két rossz diák ül az igazgatói irodában, és meg kellene mondani, hogy ki verte be az ablakot, de egyiküknek sem akaródzik. A riporter kérdéseket tett fel, amire időnként te mondtál valamit, de látszott, hogy nem akarsz megbántani Pistát, eközben Csurka leginkább nézte a földet, nemigen reagált. S az látszott, hogy nem akartok egymásnak kellemetlen dolgokat mondani.*

– Igen, ez egy ilyen magyar dolog volt. Egyszer Nyugat-Németországban jártunk, annak is a legnyugatibb részén, és valamilyen nosztalgiavonattal mentünk többen, talán 90-ben vagy 89-ben, ott volt Pozsgai, Jovánovics Gyuri, Szakcsi Lakatos Béla, meg én. A németek azt remélték, hogy valami jó heves összeütközés lesz a Pozsgaival. Akkor nekem már megvolt a magam kedvezőtlen véleménye Pozsgairól. A Levendel Laci orvos lakásában rendezett ilyen szalonokat, ahol ott volt Pozsgai, Nyers Rezső, Hankiss, Gombár Csaba, Csoóri, Csurka, Kiss Jancsi, Haraszi, és én is néha, meg sonka, kolbász, sajtok, borok. Levendel Laci kedves, naiv, mindig jót akaró ember volt. Ezeken a beszélgetéseken Pozsgai énelőttem leszerepelt, nagy öblös bariton pátosszal mondta a véleményét, és kérdeztem tőle, hogy ezt a központi bizottságban miért nem szoktad mondani. *Még nem jött el annak az ideje.* És kérdeztem, ebben a nagy hasban valami szelek mozognak, de nem tudnak kijönni, csak valami nem illatos formában, nincs bátorság, nincs vér a micsodájában. Úgyhogy annak se örültem volna, ha ő lett volna az elnök, és én voltam az egyik, aki kitalálta azt a négyigenes népszavazást. Visszatérve a németországi útra, emiatt nem volt bennem túl nagy rokonszenv és bizalom, de ugyanakkor mégis, talán ez egy ilyen vidéki dolog, hogy röstelltünk volna ezen ott huzakodni, úgyhogy akkor nagyon nyájasak voltunk egymáshoz mindannyian, és nagyon élveztem Szakcsi zongorajátékát. Nem volt igazából hajlandóság erre az összeveszésre, a monori találkozó is olyan kedvesen suta volt, egy partvisznak a nyele állt fölfelé, amire egy mikrofon volt felkötözve leukoplaszttal, és az asztal mögött ültek az öregek, Donáth Feri és a Mészöly.

– *A lakitelki találkozó más volt?*

– Az más volt, mert ott már nem volt a mieink közül rajtam kívül senki, és azt mondtam, ha már így csináltátok, akkor csináljátok, de akkor legyetek egy párt, és hozzunk létre több pártot.

– *Az, hogy elhívtak téged Lakitelekre, az fügefalevél volt?*

– Nem igazán. Volt egy olyan remény, hogy fennmarad a kapcsolat, akkor is, ha szétválunk, szóval ebben volt egy ilyen kétértelműség.

– *Felvetődött az, hogy bevonjanak az MDF-be?*

– Mindenfélebe bevontak akkor, ilyen zsidó-keresztény izékbe. Ilyen bevonható pacáknak látszottam, aztán én lettem mégis a legrosszabb gyerek.

– *Mi lehet ennek az oka?*

– Fene tudja. Talán a jámborsággal párosuló rosszgyerekség irritáló.

– *90-ben olvastam Csurkának egy írását a Hitelben, s kevés mondat marad meg bennem ennyire mélyen, ráadásul az a hevület, ami áthatotta a szöveget nagyon rokonszenves volt számom-*

ra. Azt írta, leginkább azért aggódik, hogy mi lesz a magyarokkal a munkagödör és a kocsmák között ebben az új világban, mert könnyen lehet, hogy a többséggel nem sok jó fog történni.

– Sok igazság van benne, nagy gondolat.

– *A 2000-es években találkoztatok egymással?*

– Már nem.

– *Te nem írtál róla, de ő elég sokszor írt rólad.*

– Tényleg? Milyen figyelmetlen voltam. Jöttem egyszer haza Berlinből, és valaki mondta, hogy már megint írtak rólad a *Magyar Fórum*ban. De nem tettem semmiféle erőfeszítést, hogy ezt megszerezsem.

– *A szövegeket olvasva az volt a benyomásom, hogy valamilyen módon birkózik veled.*

– Az Eörsi Pista is ugyanezt csinálta. Mondta, hogy már az ötödik cikket írom ellened, de még mindig nem reagáltál. *Nem is olvastam, drága Pistám, majd elolvasom. Nem érdemes ellened írni, mert nem olvasod el.*

– *Az Eörsi miért írt ellened?*

– Mindenfélét kitalált, hogy nem vagyok elég radikális, meg a jugoszláv dologban.

– *A Csirkánál viszont azt éreztem, hogy beszélgetést folytatott veled, amiben ugyan te nem vettél részt, de azért ő mondta a monológjait.*

– El kéne ezeket olvasnom.

– *Nem nagy öröm olvasni, nem pozitív értelemben írt rólad, bár ha lehántjuk a politikai argumentációt, a személyes közlendőt úgy summázhatom, hogy könnyű neked.*

– Nem is mondom, hogy nehéz. Még élek. Kár, hogy nincs itt a Pista.

* A beszélgetéssorozatból további részletek olvashatók a tiszatajonline.hu oldalon.

TANDORI DEZSŐ

Szomory-Mozaik

(1976–1980 + A PÁRIZSI REGÉNY RÉSZLETE)

Blues Szép Ernőért

Idéztem én egyszer valamit Kellér Andor könyvéből valahol,
nem tudom pontosan, de magamnál, hát ez megvan valamikor,
előveszem a kötetet, barna tintával alá is van húzva a sor.
Lakása olyan volt, mintha egy ember egyszerre emelne templomot
önmaga istenítő imáadására és múzeumot – emléktárgyak, holmik,
dokumentumok
gondos tárolásával – a majdani kutatók bogarászásának megkönnyítésére;
rímek ehhez itt magam adok:
bár ide illik a következő idézet vége, hogy remeteszállására
csak az juthatott be, aki előzően telefonon
jelezte érkezését – csöngethetett, dörömbölhetett
a tájékozatlan jövevény, belülről moccanás se hallatszott.
Szigorú rendszabályokkal védte magányát – akkoriban éppen elvonult;
tilos volt könyvet leemelni a polcról, témát indítani, vitatkozni,
kérdősködni, halálesetről vagy betegségről beszámolni,
egyáltalán minden tilos volt;
mégis a közlés megszállottja – kevésnek érezhette azt, amit
papíron, tintájával kifejezett, kellett az élő szó is, hogy megkönnyebbülhessen –
ebben a zörgő emberben hihetetlen erő lakozott;
ha fontosat mondott, ajkait nedvesítette, majd a száját csücsörítette,
s végül – mintha befelé fütyülne – olyan hangot hallatott.
Társak és olvasók nélkül, szívszorító magányban élt: ezért vonult
vissza lehúzott redőnyei mögé;
egyszer meg is vallotta előttem: „Sokat sétáltam Párizs külvárosaiban,
elhagyatott kis utcácskákon, s fennhangon magyarul
beszéltem magamban az utcai suhancok röhögése közben,
görcsös félelemben, jaj ne felejtsek, az istenért!”

* 70 évvel ezelőtt, 1944 novemberében, Budapesten hunyt el Szomory Dezső író. Tanulmány-összeállításunk szövegeivel nemcsak tisztelgünk a XX. századi magyar irodalom e monumentális, egészen külön bejárattal rendelkező, máig nem eleget emlegetett életműve előtt, de egyben felhívjuk a figyelmet olvashatóságára és újraolvasandóságára. A tanulmányblokk címe Illés Endre *Krétarajzok*beli Szomory-esszéjéből (A menyeyi küldönc) származik.

Kellér ezt Szomory Dezsőről írja, akit előbb ismertem meg,
 mint Szép Ernőt;
 de az Athenaeum kiadásában 1938-ban megjelent, rongyos, antikvár
 Összes Költeményekkel, mert írni akartam róla,
 Szép Ernő ideje is eljött;
 nincs azóta se még egy, akit ennyire áhítattal a költőmnek
 bírnék nevezni, költőt;
 hanem mielőtt erre térnénk, nézzük az utolsó aláhúzott
 részt, a befejezőt.
 Végtisztessége körül, írja Kellér, váratlan bonyodalom
 támadt – nem tudták megállapítani
 a halott nevét, s ezért, másolta Rot Esq felügyelő,
 nem adták ki a temetési engedélyt – bejelentőlapján Szomory Dezső
 szerepelt, az anyakönyvi hivatal könyveiben: Weisz Mór
 – a hivatal nem tudta azonosítani:
 míg – a szomorys lejtésű mondatritmusra is figyelve, megvilágosodott
 – a név titka: Weisz Mór, Szmor, Szomor, Szomory.

A halottaskocsi december 2-án állt meg a ház előtt;
 senki sem kísérhette el – utolsó útjára – Szomory Dezsőt:
 a hatóság megtiltotta – arrafelé már ágyúztak – hadműveleti
 területté nyilvánították a temetőt.

Itt a Kellér-mondatokat, a blues-ritmusért, mely Szomoryé
 is lesz, néha megkeverem;
 de ha a címlapon is már kártyalap van, alighanem megtehetem;
 D'Oré, D'Array, Rot Esq s aki még: ha *Az élet édes tarkaságából*
 az Örökkaszínóba Csiripovicsék elszólítanak,
 ilyen lapok legyenek velem.

De itt most nem Csiripovicsékről van szó, írta Rot Esq,
 s nem rólam; folytatta; fagyos időben,
 amikor a síremlékek körvonalai élesen váltak ki az áttetsző levegőben,
 négy sírásón kívül egyetlen tanúja sem volt a
 pillanatnak, amikor a koporsót a földbe engedték –
 de az ágyúzaj szünetelt, s így
Utolsó kívánságainak végső sora teljesült: „Csend legyen!”

Néhány hét múlva négy emelet zuhant rá – utolsó sásfészkére;
 Szomory Dezső holmijai ott veszték a kőtörmelékek között. Egyik
 unokaöccse kibányászott néhány kötetet a romokból, eladta az első
 antikváriumban, és a pénzt még aznap délután ellőversenyezte.
 Szomory Dezső mániákusan gyűjtötte életének tanúit;
 nem dobott el semmit, eljövendő életrajzírójának segítségül.

Élete delelőjén, másolta Rot Esq (és szakított
eddig formagyakorlatával), azt tervezte, hogy gyűjteményét és bútorait
az államra hagyja – ábrándozott – egyszer majd berendezik
valahol a Szomory Dezső-szobát, ahol apró ceruzavégei
(azokkal szeretett dolgozni) az idők végtelenségéig
megőrzik emlékét. „Balzacnak is van egy szobája,
a Musée Carnavalet-ben, ott látható íróasztala, munkaköpenye,
lúdtolla, megkezdett kézíratai...” De ahogy [ő] meghalt,
vele tűnt el élete kerete is és egész világa.

*

Ahogy ezt írom, a nyakamban, kockás ingem gallérja és
a hajam közt ott ül a madarunk;
ha egy madár így ránk telepszik, annyit feltétlen érezhetünk,
hogyan nem vagyunk magunk;
és ha csak a konyhába vagy az előszobába kell kimennünk,
mintha azt éreznénk, hogy valamint megint elhagyunk.
Minden csekély elszakadás a végső előbb-képe;
kilépünk valahonnét, és miért ne így mondjam: nem lesz már
visszalépve;
most lementem újságért, és a gazdag fűben egy rigót találtam
holtan, és olyan volt mintha élne.
Ezen a környéken az elmúlt háromnegyed évben gyakran
találtam így vagy hasonlóképpen madarat;
egy hollót nem tudtam megmenteni, tört és véres bal
szárnyal járásával párhuzamosra csíkozta, amerre
ment, a havat;
és egy másik, talán egy varjú, ott hevert napokig
a gesztenyefák alatt.
Én ezt a képet, amelyet már első verebünk halálakor
láthattam, megálmodtam;
még a párizsi Diáknegyedben jártam, álmomban újra,
és verebekért hajoltam;
aztán egy madár így feküdt, ahogy ez a barnarigó most
a fűben, félrebillent kis lovagfejjel, a párkányomon vagy
a járdasarki porban.
Mielőtt lementem, egy rigós verset olvastam, Szép Ernő versét;
ott volt az, hogy miért nem érhetünk el legalább ennyit, hogy
értsük a rigók, e kiváló lények nyelvét;
mindenesetre friss ágakat törtem, melyekkel a halott madarat
egy bokor alá, a ki tudja, miféle véletlen folytán ott
valakik által megásott gödörbe görgessem, de
a gallyak a madár tehetetlen kis puha súlyát
egyelőre nem emelték.

Ezért a bevásárlótászkámból előszedtem egy műanyag zacskót;
arra csusszantottam a halottat, néztem a szemhéját, még
halványkék volt;
és ebből s az egész test épségéből arra következtethettem,
hogy szinte-nemrég is élt-volt.
És nem volt abban a látványban igazán semmi titokzatos vagy
rettenetes;
nagyon közel volt hozzám ez a talán sosem látott madár, távol
mindössze annyira, hogy végleges;
és már mielőtt fölfedeztem is, főleg *hallottam* a többit, zengett
a sok sárgacsőrű trombitás, furulyintós, tátogó énekes.
Zöld fű felett, feketerigó-dal közepette, vittem;
a gödörbe fektettem, cipőm sarkával földet kotortam rá,
legyen jó mélyen;
nem voltam rest úgy arról a járdaszegélyről nagyjából, ahol
a halott varjú feküdt, még a télen, odavinni egy
kockakövet sem.
Ide-oda billent a feje, és nyugodt volt, a csőre derékszöget
tartott makacsul;
csak a két lába nézett a magasba, fölül volt, nem alul;
most, ahogy ezt írom, madarunk egész csöpp kicsiny glijüupp-
hangokat ad, üvegcső-belső-törléskor hallható hangokat,
csak verébtől hallható hangokat a gallérom és a hajam alól.
Akkor tovább mentem, és a fűvet néztem még egy darabig;
azt néztem eleve, nem talállok-e rászoruló, valahonnét kiesett
valakit;
majd mégis felszálltam egy üres villamosra,
mely vásárlócélomhoz gyorsabban odavitt.
Ott megvettem a szombat délelőtti lapokat, s hazatértem;
villamosból megint a kockakővel lefödött sírra néztem;
de épp nem láttam, csak azt a fenyőt, amelynek tövében első
halott verebünk fekszik jó tíz hónapja, ennek a rigónak
a közelében.
Az egyik újságban megtaláltam az egyik versemet, annak a vége
valamit mintha Szép Ernővel közrefogott volna;
mert az elásott madár, meg a varjú, az volt benne, az utolsó
sorban;
igaz, én nem az irodalmi összefüggésre gondoltam elsősorban.
Megnéztem, hazaérve, újra a *Rigó* című Szép Ernő verset;
halálnak nyoma sem volt benne, de hogy mint akit emelnek;
ez volt ott, arról, hogy felszáll a rigó a fa ágára,
mintha finom lift emelné, tiszta birtokosát egy helynek.
Beszálltam a liftbe. Tudtam, hogy madarunk, írta Rot Esq
felügyelő, és a feleségem: nagyon vár;

és egy víjjupp-pal a madár valóban ott fogadott az odulécén
 az ajtónál;
 máskor trükkkel itt szoktam kimenni, most örülök, hogy hosszan
 fogok itt ülni, helyben, és háromszor, ahogy Szép Ernő
 írta, tisztán és melegen, a nyakamra csinál.
 Elmeséltem a halott rigó történetét, fejezte be Rot Esq;
 semmiféle halott énekessel nem hozom párhuzamba versemben ezt;
 kezdem majd folytatni, mint aki befejez valamit, s ezt itt befejezem,
 mint aki valakit egyszerűen folytatni kezd.

*

Megvan, egyébként, ez a blues-forma a *Magányos éjszakai csavargás*ban;
 ott, ahol hogy a rendes kávéházból jött ki késő éjjel,
 az ajtóban megállt, mély lélegzetet vett, felgyűrte
 a kabátja gallérját, széjjelnézett, az van;
 de hát ezt feldolgoztam már Chandler-vers alakban.
 Meglepő ezeknek a csavargás-tercináknak a nyelvi ereje;
 a szokatlan fordulatok, melyekkel az írójuk mintha
 határeseteken-túlit kísértene;
 nekem Szép Ernő nem határeset vagy okulás, egyszerűen ott
 megyek vele.
 Mégis egy-egy kifejezését érdemes tanulságul külön is megfigyelni;
 ahogy egy új versszakot így kezd, hogy: elkezdtem menni;
 és hogy: mentem, de nem tehettem róla – az ilyet talán szabad
 kétszer is kiemelni.
 Most, ahogy ezt írom, a jobb tenyeremben hasal a madaram;
 az elébb
 egy növény légyökerén engedte szét lazán a tollzatát,
 Párizs térképét nézegette, koccantgatva csőrével
 a szekrény tolóüvegét:
 odamentem hozzá, szokás szerint a tenyerembe léptettem át,
 most hasal, bal kezem egy ujjával írok, míg a másik
 kezem hüvelykujjára támasztja a fejét.
 Aztán felszökken a tenyerem élére, hirtelen s helyben
 megemelinti a szárnyát;
 úgy általában kevesen tudják, hogy a verebek ezeket
 a dolgokat csinálják;
 van olyan érzésem, hogy Ernő úr tudta; elég megnézni pár
 verebes utalását.
 És most magától bemegy a kalitkába, és a lugasában ülve
 elkezdi enni a salátát a rács rúdjaíróól;
 azután leszökken arra a lécre, amelyről ihat, s egy buborék
 fut föl az itató vize alól;

ha nem értjük is egymás beszédét, ilyen légbuborékokkal is
 egy egész sor dologra visszaszól, szól nekem, nekem szól.
 És a ráhangoltságot is említettem, ami nemcsak annyi, hogy
 rám vagy a feleségemre száll, írta Rot Esq felügyelő;
 hanem ha helyzetet változtatunk, csőrén kis hang tör elő;
 helyteleníti, hogy nem állandóak a dolgok? vagy gyanakszik,
 hogy megint mi leszünk, akik a külsőbb helyiségekbe kimegyünk,
 és nem ő?
 Vagyis a csavargás során eszébe-jött ház, ahol férfi és
 asszony két egymás mellé tolt ágyon hál, és dolgát elintézve
 egymástól eltávolodik, főleg fej-végen:
 az a ház, azok a lakások, azok a párok mintha nem ránk
 hasonlítának egészen; – – –

Mese

Robert Musilnak

Ezerkilencszázhetvennégy úgynevezett tavaszán
 sok növényféleleséget szedtem össze, meg is hálálták,
 áttekinthetetlen gyűjtemény lett belőlük a lakásban,
 és sok tapasztalattal is szolgáltak, híven.

A fehér virágos ág, mikor hullni kezdett,
 azt üzent: olyan vagyok, mint abban a könyvbeli kertben!
 mint az a sziromeső, mely folyamatosan lebegett,
 és ketten feküdtek alatta, nyugszékben, és nem is szóltak egymáshoz.

És azt üzent: ha egy kis szerencséd lesz... ha már a nagyobbbról
 lemondtál. És azt üzent: lyukasztógéppel hozzám hasonló
 fehér köröcskéket üthetsz akármelyik papírlapból, tele is írhatod
 elébb, csak rám vigyázz: mielőtt összevegyítenél velük,

préselj be, máskülönben összeugrom, pöndörödésnyi leszek csak köztük
 (fehér szirmaimmal). Egy kis fácska-formájú ág, melyet
 kompozícióhoz hoztam-törtem már, talán túl sokáig
 kezdett álldogálni vizében; úgy fonnyadt és barnult ugyanis,

ahogy az céloznak semmiképp sem felelhetett meg. De majd hozzá-
 igazítom, amit kell, így-úgy. Gyorsan ki a vízből, rá egy
 hegyes drót végére; szárazon járt jobban az az ág, vázájában
 ottmaradtak az akácféleségek, virágnak.

És a városban vett tulipánok! csak lenne szíved, mondják, nyomban letépdetni a szirmainkat, még újdont! akkor milyen szépek lennének könyveidben, megládd. Csupán egy fényes-zöld levél nem vigasztal; én csak így vagyok ilyen fényes-zöld levél, mondja. Aztán se találkozunk mi, hallod-e, te levél!

Jónál jobb, kevesebbnél kevesebb

A fel-nem-vevő gép végigfut az üres Fő-utcán;
ha ez az „üres” igaz, épp nem sok minden történik;
hét előtt öt perccel, korábbi elhatározás szerint, lemegyünk;
siet az órák, nem is öt, nyolc perc a ráadás,
hét és nyolc közt egy óra a kiszabott idő.
A Fő-utca nem fő utca már, a Jégvermek
utcájától egyirányú, a körforgalmú tér és a Duna-partra
kihajló Jégvermek közti szakaszon megfeledekem róla,
visszarántanak a másik irányú forgalom elől.
De tulajdonképpen: üres az utca, a fel-nem-
vevő gép sem én vagyok, még én sem vagyok az.
Valami ennél is kevesebb történik itt, a Ponty
vagy a Pala utca sarkán az állami kék mosoda
zárva; nem tartozom igazán a Fő-utcába, másképp
pontosabban tudnám a keresztutcák nevét. Este hét,
a mosodaredőnyök lehúzva, bent a hideg olajkályha, az óra,
a stockholmi levelezőlapok, a gondos fürdetés ellenére
állandóan porosodó virágok. Az állandó és a rendkívüli
szolgáltatások. Ha az akkor, tizenöt évesen, csakugyan
vészes sejtelharapózás, most nincs ez az egyórás séta.
És sok effélét aligha látok... Nincs velünk a „pressz kilós”,
zsebrevágott kézzel sétálunk, illetve: próbáljuk
lassítani a megszokott gyors lépteket. Jó így szatyor
nélkül, nagytáska nélkül, ugye. Ennél is kevesebb a jó;
hogyan mondjam egyértelműbben: jó valami, és az még ennél
a jónál is kevesebb. Vasárnap este hét
óra néhány perc; még innen vagyunk a fél nyolcas félidőn,
nem kell visszafordulnunk. Furcsa lenne itt
megvárni, törölközőkkel, ágyneműcsomaggal a nyitási
időt. Azelőtt, mondom, akarom mondani: akarom
mondani, de mégsem, itt a „Jég”-ben, vagyis itt a sarkon...
miután a KÖZÉRT-ben... és másnap – – –

– – nézett, mikor feltette a monokliját, mikor mosolygott s megint csak nézett; nem tudom, de úgy tűnt, hogy akkor is csak írt...

– Valami bántja? – kérdezte, – olyan sápadt! No, mi az? mondja! Mi híre van hazulról, Budáról? – mert mindig csak Budát mondott. *Büd!* Így mondta, ahogy a másik partot egyszerűen elhagyta, a rossz hangzása miatt.

– Nem is tudom, mi bánt, – feleltem. – Olyan boldog vagyok, mikor látom, hogy talán ettől vagyok oda...

– No lám! – mondta, – ha ez igaz! – És sóhajtott. – Szeretnék segíteni mindenkin, aki jön hozzám. Szegény kis embereken, szűkölködőkön, búsulókon, megbántott lelkeken. Tudnék is olykor! Nem vagyok ügyetlen! – s összébb vonta magában a takarókat, melyekbe be volt pólyázva. – Az életem első fele nyomor volt – mondta, – a második fele testi szenvedés. Ó, Istenem! – és sóhajtott s még várt egy percig.

Még formálta egy gondolatát, még nézte ébredni a szívében.

– Szeretnék egy kis boltot az utcára, – mondta, – mint egy kis cukrászbolt, egy olyan kis boltot, ahol állanék a pult mögött s árulhatnék *boldogságot!* A cégtáblán, a nevem alá, odaírnám: *Marchand de bonheur!*

– S a kis negyedréte papírján az asztal fölött, a két keze remegett, ataxiásan. Két gyönyörű keze, amit egy keresztfáról vehettek le, úgy tűnt. Olyan két vértelen, boldogtalan kéz. – Mint egy kis cukrászbolt, egy olyan kis boltot! – ismételte.

– Nem is merem kérdezni, – szólottam, mint az első kundsajt ebben a kis boltban, – nem is merem kérdezni, ha vajon elolvasta a kéziratomat? Ha csak egy pár sort is olvasott belőle?

– Mindent! Végig! Az egészet! El voltam ragadtatva!

– Akkor ír nekem egy előszót! – hebegtem, megjátszva a sorsomat...

– Felesleges! Kész író! Nem kell bemutatni! Induljon bátran! hagyja az előszót! – mondta angyalian, hogy még örüljek is, amiért megtagadja.

S már kihúzta a fiókot s már vissza is adta a kéziratomat.

– Az lesz a címe: A Verebek – mondtam csendesen, - az lesz a címe. Jó az?

– Nagyon! – felelte.

– Elviszem a maga kiadójához – kockáztattam meg. – Lehet az? Szabad?

– Csakis az lehet! Nem is máshoz! – mondta.

Már rohantam is, már az ajtóban voltam, már félig künn, hogy megállított, hogy ott tartott az ajtóban, a küszöbön, a kezemmel a kilincsen, hogy ott tartott, mint egy pórázon! Az ajtóban ahogy utánam szólott, ahogy kezdte:

– A verebek olyan szabadok! olyan szabadok! olyan eszményien szabadok! – magyarázta. – Olyan türelmesen keresik meg a mindennapi kenyerüket. Mindenütt csipegetnek, nem igaz? és mindent, amit csak lehet! Az ember nem is tudja, hogy élnek meg, a fákon és a gáton, télen, nyáron, mindig, szegény kis szürke verebek!

– Ó, Istenem, – rebegtem, – ha nem tehetek másképp!

– Igaz!

S csak álltam az ajtóban.

– No, menjen! – mondta lágyan.

In memori Szomoró – van szomori memory

Egyszer majd idézni fogom mind ezeket a századik oldalakat, századikakat és százegyediket, amelyek közt aglaonema-levél, tulipánszirom s más növényféleség lapul: mind, amiből nem lett ázadék, hanem ott takar

szavakat, írásjeleket, egyre többet idézhetek. Már-már ugyanazok a könyvek kezdenek megtelni másodszor, mert nem szívesen hozom be a létrát, egymás mellé kerülnek ezerkilencszázhetvennégyes nefelejcsék és

még honnét szedett milyen levelek is. Egy futó sarkantyúslevél *Az utas-t* takarja egy kötetben, oda jár vissza, ha visszaemelem egy kompozícióból, melybe azóta belekerült; ott kismulhat ismét, ha a papíron – a szabadban – netalán

hullámot vetett. Egy ragcímű kötetben gyűrűzik, most már örökké csak ugyanolyan körökkel-oválisokkal, egy száradtában nem szép, nagy levél. És egy óriási repülőmenetrendben is vannak komoly növényiségfelületek, melyekre akár

írni is lehetne, de megtörténhet: lyukasztógéppel vágok ki belőlük apró, egyforma köröket, azt keverem egy szöveg szétlyuggatott maradványaival, mellé helyezem a maradványpapírt és a maradványszárítékot; és akkor ez kompozíció? vagy föld-elő-gyakor-

lat; de ne fejezzük be mégsem itt. Nem szívesen hozom be a létrát; így már-már ugyanazok a könyvek telnek; aki meg akar szabadulni a rakománytól, egyszerűen a gerincénél fogva felcsippenti a tárlót, hull esetlegességem, marad az örök-érvény.

MÓRO CZ GÁBOR

Antiintellektualista eszmei tendenciák Szomory A tudósok című regényében

Adva van egy 19. század végi regény, amelyet teljes terjedelmében valószínűleg senki sem ismer. Amelyből nyolc fejezet jelent meg folytatásokban egy ma már sajtótörténészek által is keveset emlegetett „progresszív” világnézeti tendenciájú lapban, az Életben. E műnek valaha még létezett további öt fejezete – de közülük csak kettő lelhető fel a szerző kéziratok hagyatékában, s ebből a kettőből is csupán egy maradt fenn olvasható állapotban.¹

Ez a hányatott sorsú, titokzatos regény nem más, mint a fiatal Szomory Dezső *A tudósok* című 1894-es alkotása. Kötetben sohasem látott napvilágot, bár tervezték a megjelentetését, s fennmaradt a soha ki nem adott könyv címlapterve (a szerzőről szóló monográfia közli is a fotóját²).

A tizenhárom fejezetes verziót feltételezhetően senki sem olvasta (vagy csak Szomory kiadója, pontosabban: kiadó-jelöltje), de a nyolc fejezetes változatot is kevesen. Ez utóbbi egyébként lezárt egységként is felfogható; egyáltalán nem tűnik befejezetlennek. Tudomás szerint értekező formában mindeztáig ketten írtak róla viszonylag hosszabban, de korántsem behatóan: a szigorú esztétikai értékítéleteiről ismert irodalmár, Réz Pál és a 19. század magyar kultúrtörténetéről enciklopédikus ismeretekkel rendelkező történész, Lackó Mihály. (Illetve rajtuk kívül még Térey János az, aki erősen vallomások, élménybeszámoló jellegű Szomory-esszéjében röviden, néhány mondatban ismerteti az általa „kvázi-kéziratban” – vagyis a szerző javításaival ellátott nyomtatott verzióban – olvasott művet; Réz Pálhoz képest azonban elemzőként nem tud újat mondani.³) Réz a szocializmus évtizedei alatt kevésbé respektált írónak óvatosan igazságot szolgáltató, róla hagyományos életrajzot és pályaképet nyújtó Szomory-monográfiájában, Lackó pedig a dualizmus kori jogász-politikus-történetíró Grünwald Béláról szóló, elméleti igényességével a magyar historiográfiában párját ritkító, ma is korszerűnek ható tanulmányában foglalkozik a regénnyel.

Az ismeretterjesztésre törekvő Réz szűkre szabott, szabályszerű és nem túl mélyenszántó interpretációt ad *A tudósokról*: az író első sikerültebb munkájának tartja, utal a műnek a

¹ Zsoldos Sándor szíves szóbeli közlése. – Egyúttal itt kell köszönetet mondanom a szerkesztő úrnak a dolgozat megírásához nyújtott értékes szakmai segítségéért.

² Réz Pál, *Szomory Dezső*, Szépirodalmi, Bp., 43.

³ Viszont figyelemreméltó megjegyzést tesz a szöveg írásképéről, amit érdemes idézni is: „Az *Élet* folyóirat 1894-es évfolyamából kitépett folytatások lapjait sűrűn ellepik a fekete tinta ákombákomai – törlések, javítások és a nyomdásznak címzett instrukciók –; csak nagyítóval és bozótvágó késsel bejárható őserdő ez. Parányibbak és gömbölydedebbek ezek a betűk, mint a férfikori írások lila tintás, szálkás, az olvashatatlanság határán evickélő, makacsul jobbra dőlő betűi.” – TÉREY János, „Páriz! Páriz!” *Szomory Dezső avagy a megrendülés* = T. J., *Teremtés vagy sem. Esszék és portrék, 1990-2011*, Libri Kiadó, Bp., 2012, 25.

szerző által egyébként következetesen tagadott⁴ kulcsregény-jellegére és kiemeli a benne megnyilvánuló indulatos gúnyt, amely pamfletszerűvé teszi az alkotást.⁵ Eszmetörténeti érdeklődésű olvasóként Lackó elemzését azért tartom termékenyebbnek, mert ő néhány mondatban megkísérli összegezni a mű világnézeti tendenciáját is. Érdemes idézni a historikus szavait: „A képviselő [tudniillik Grünwald Béla, *A régi Magyarország és Az új Magyarország*. – *Széchenyi István* című munkáival a történetírás területére kalandozó, akadémiai taggá is megválasztott konzervatív liberális politikus, akinek 1891-es, franciaországi öngyilkosságáról és temetéséről az időszűdő Szomory is megemlékezik legismertebb művében, *A párizsi regényben*⁶] a kínzó «reális élettől» menekült a tudományhoz. Szomory éppúgy szembeállította az életet és a tudományt – igaz, a következő, századvégi nemzedék módjára: nála természetesen már a tudomány, az Akadémia világa húzta a rövidebbet a társadalommal, a hús-vér emberekkel, a szexussal szemben. Grünwald még hihetett abban, hogy a tudomány a pozitív, az igaz, a lényeges, s nem a zűrzavaros, esetleges élet. Szomorynál az utóbbi valósággal elsöpri az előzőt: a tudósok világa hazugnak bizonyul a való mellett. Hisz amazt is az emberi szenvedélyek uralják, csak éppen hazug módon – nem úgy, mint a reális életet, amely feszült, fülledt és esetleges, de legalább nem hazug.”⁷

Lackó gondolatainak ismeretében talán már nem is hat annyira különösnek írásom első pillantásra szokatlannak tetsző címadása: Antiintellektualista eszmei tendenciák Szomory Dezső *A tudósok* című regényében.

Am a történész fent idézett interpretációja és a magam számára a címben kijelölt feladat kapcsán is felvetődik egy lényegbevágó – egyáltalán nem költői vagy retorikai jellegű – módszertani kérdés, amely szorosan összefügg dolgozatom tárgyválasztásának legitim vagy illegitim voltával, s emellett elvontabb irodalomelméleti szempontból sem közömbös. Lehet-e úgy írni egy regényről, mintha az nem egyszerűen regény, hanem valamifajta irodalmi igényű publicisztikai alkotás vagy értekezés lenne? Természetesen nem lehet, ha az értelmező átfogó elemzést kíván nyújtani az adott műről, amely alapvetően poétikai és nyelvi természetű. Ha viszont eleve reflektál arra, hogy amit létrehoz, az nem elmélyült, részletező esztétikai analízis, csupán a mű által közvetített eszmék gyarló, töredékes rekonstrukciója, s mint ilyen, a műalkotás sajátos létmódját csak kis mértékben veszi figyelembe (de azért figyelembe veszi) – miért ne lehetne úgy írni Szomory művéről, ahogyan írni szeretnék?

Feladatomat – paradox módon – talán megkönnyítheti, hogy a megjelenése után százhusz évvel még mindig felfedezésre váró regénynek nemcsak az eddigi recepciója gyér: jelenkori kanonizálhatósága is felettébb nehézkesnek tűnik. Gondoljunk arra, hogy a posztmodern irodalomtudomány által kedvelt prózai munkáknak nincs egyértelmű eszmei tendenciájuk. *A tudósoknak* viszont van, s ez nyilván tízből kilenc mértékadó kortárs irodalmár szerint hiba. A mű némi leegyszerűsítéssel, illetve rosszindulattal élve nem más, mint egy hatalmas, regény formájú pamflet. Ezzel összefüggésben a narrációja meglehetősen egysíkú. Egyetlen, E/3. heterodiegetikus elbeszélője van, aki omnipotensnek nevezhető és teljes mértékben

⁴ Lásd Szomory nyílt levelét, amelyet a regény május 1-i folytatásának bevezetőjeként közölt: *Élet*, 1894, 334.

⁵ RÉZ Pál, *i. m.*, 43.

⁶ SZOMORY Dezső, *A párizsi regény*, Múlt és Jövő Könyvkiadó, Bp., 2011, 127–142.

⁷ LACKÓ Mihály, *Halál Párizsban. Grünwald Béla történész művei és betegségei* = L. M., *Széchenyi elájul*, L' Harmattan, Bp., 2001, 146.

komolyan veszi magát. Természetesen a formailag objektív – ugyanakkor a története szereplőivel szemben roppant elfogult – narrátor nem is tehet mást: hacsak nem akarja szubjektívizálni, vagyis relativizálni magát, kénytelen mellőzni az önironikus kiszólásokat. Az általa radikálisan képviselt világértelmezésnek nincs semmilyen eszmei ellensúlya a műben, így az olvasó óhatatlanul – persze lehet, hogy óvatlanul – azt feltételezi, hogy a narráció áttétek nélkül a szerző állásfoglalását közvetíti. A szerzőt, aki láthatóan hisz a maga igazában.

Az utóbbi években, évtizedekben a kánon peremére szokás szorítani az ilyen típusú alkotásokat. A szubjektív, esetleg megbízhatatlanként lelepleződő narrációnak, a többértelműségnek, a többszólamúságnak van presztízse. Az ideologikus tanulság hiánya egyenesen a remekművek sine qua non-jaként tételeződik.

Azt persze nehéz is lenne kétségbe vonni, hogy a nyílt eszmei tendencia ronthatja egy adott műalkotás esztétikai érvényességét. De az az írás, amely poétikai szempontból sokak számára nem tűnik maradéktalanul hitelesnek, eszmetörténeti vagy antropológiai vonatkozásban még elemzésre méltó, fontos szöveg lehet.

Márpedig *A tudósok* megítélésem szerint ilyen mű. S ha valóban ilyen, akkor „eltérő” mi-volta a problematikusnak tetsző címadást is legitimálhatja.

Pontosabban: a dolgozat tárgyválasztását és módszerét talán igen, de a fogalomhasználatát nem feltétlenül. Az antiintellektualizmus terminusát ugyanis a magyar eszmetörténetben az esszéíró Babits Mihály nevéhez szokás kapcsolni. Konkrétabban: egy 1918-as, az I. világháború szükségszerűségének elvi elfogadását mint jellegzetes értelmiségi attitűdöt vizsgáló⁸ Babits-esszéhez, *A veszedelmes világnézethez*, illetve annak „folytatásához”, az 1928-as *Az írástudók árulásához*,⁹ amely az új barbárságot megjelenítő „korszínű” eszmeáramlatok átfogó kritikáját adja. Joggal merül fel a kérdés: vajon felhasználható-e ez a fogalom egy másfajta, a gondolkodó Babitsétől merőben eltérő kontextusban?

Úgy gondolom, igen, ha a szó legáltalánosabb – egy adott történeti-politikai konstellációtól függetlenül – meghatározásából indulunk ki. Márpedig Babits, aki az aktuális eseményektől még politikusabb korszakaiban is bizonyos távolságot tart, nem marad adós ezzel a definícióval. A modern korban különböző ideológiai alakváltozatokban jelentkező antiintellektualizmus szerinte nem más, mint az életnek nevezett elemi ösztön lázadása az életet transzcendáló ésszel szemben.

Ám egy pillanatra sem szabad megfeledkezni arról, hogy ez az alapvető meghatározás Babitsnál egyáltalán nem semleges értéktartalmú. A költő-esszéíró narratívájában az ösztön kisszerű egyéni vagy csoportérdekekkel kapcsolódik össze; megosztó, sőt: romboló tendenciát hordoz – szemben az ésszel, amely következetesen univerzalizációs-igénnyel lép fel: felülmúlja az élet partikularitását, illetve egységesítő szerepet tölt be a töredékekre széteső világban. Az antiintellektualizmus ebből fakadóan negatív jelenség, amely az univerzalizmust aláásó partikularizmus megnyilvánulásaként interpretálható. – A fiatal Szomorynál viszont szó sincs ilyesmiről: *A tudósok* narrációja azt sugallja, hogy az antiintellektualizmus éppolyan univerzális karakterű eszmeiség, mint a tudományos világképhez kapcsolódó észak-kultusz

⁸ BABITS Mihály, *A veszedelmes világnézet* = B. M., *Esszék, tanulmányok I*, Szépirodalmi, Bp., 1978, 511–512.

⁹ A két esszé közötti szoros összefüggésre elsőként maga Babits hívja fel a figyelmet: *Az írástudók árulása* = B. M., *Esszék, tanulmányok II*, Szépirodalmi, Bp., 1978, 207.

vagy éppen az egyetemességet hirdető vallás (Babitsnál az „örök Róma”¹⁰). „Csak” annyi a különbség közöttük, hogy a legfőbb idealitás itt már nem az ész vagy a hit, hanem a közvetlenség terrénumával azonosított élet – az ösztön, a vágy – lesz. Amiből végső soron az következik, hogy az „anti-antiintellektualizmus” keresztes hadjáratát meghirdető, konzervatív Babitscsal szemben a Szomory-regény elbeszélője az antiintellektualizmus markáns képviselőjeként nyilvánul meg, aki a tudás elleni lázadást pozitív színben tünteti fel, és nem riad vissza a hagyományos értékek radikális átértékelésétől, a maradi gondolkodás gúnyos provokációjától, a programszerű polgárpukkasztástól sem.

Tekintettel arra, hogy az *Élet* című folyóirat 1894. évi számai a szűkebb értelemben vett szakmai közönség számára is nehezen hozzáférhetőek, a továbbiakban hosszabban idézek a regényből. Természetesen kizárólag azokat a szövegrészeket emelem ki, amelyek alátámasztják az általam eddig elmondottakat, vagyis nyíltan antiintellektualista eszmeiséget közvetítenek.

Először az E/3. narrátor fejtegetéseiből következzen néhány ideillő mondat:¹¹

A. „Rossz idő járt a tudományra, úgy rémlett, hogy az emberek éppenséggel nem vágnak közelebről ismerni meg a létet, mely az örök verejték és örök munka közepette mintegy tudás nélkül is elég keserves volt nekik.”¹²

B. „És a nyers, vad erő a rakpart mentén és a folyam hátán, az izmok produkciói és a gőz bőséges fuldoklása mintegy gúnyolni, megbecsteleníteni látszott az öreg tudós [ti. a mű egyik főhőse, Ádám Ferenc akadémiai elnök] munkáját, a megfeszült karok, a munka közepett megtelt erek, a ropogó karok, aztán a gépek kerekei, ezernyi vasalkatrészük, mintegy kéjelegve a gőz forróságában, kacagták, csúfolták az intellektuális erőt, az anyagjuk pöffeszkedésében mintegy lenézték és megvetették.”¹³

C. „Akkor, a cifra kalapokkal s puha batiszttal díszített test és a fűszerkereskedés termékenységével telített gyomor diadalában mintha az agyvelő is jóllakott volna, nem törődve azzal, de nem is tudva talán, hogy a maga tulajdonképpeni táplálékát a Vogelthaler-könyvkereskedésben árulják. A szegényes bolt csak állt, csak várakozott megadással és szerényen, a tükrös kalap-szalonn és a pazar vászon-raktár között, apró, egyszerű ablaknak tetsző kirakatával alig merve rápillantani a kiakasztott malackákra, disznócombokra, kövér szőlőfürtökre, pezsgós palackokra, a gyomor ez egész templomára – szóval, amelyben örök misézés vala.”¹⁴

1. Az A. szövegrészletben az emberi lét és a „tudomány” oppozíciója sajátos kontextusban jelenik meg. E sorok tanúsága szerint a cselekmény háttérében álló létszemlélet és emberkép rendkívül pesszimista. A történetmondást gyakran felfüggesztő, előszeretettel bölcselkedő narrátor úgy látja: a lét „keserves” az emberek számára az „örök verejték” és az „örök munka” miatt. Az emberi lét tehát már önmagában is elég rossz, a megismert lét (a rosszról való széleskörű tudás) azonban még ennél is negatívabb értéktartalmú fogalom. Nem véletlen te-

¹⁰ BABITS Mihály, *Az írástudók árulása* = i. m., 221.

¹¹ A szövegrészeket nem betűhíven, hanem a mai magyar helyesírás szabályaihoz igazítva közlöm.

¹² SZOMORY Dezső, *A tudósok* = *Élet*, 1894, 302.

¹³ *I. m.*, 258.

¹⁴ *I. m.*, 303.

hát, hogy az emberek többsége igyekszik távol tartani magát a demoralizáló hatású elméleti megismeréstől.

2. A B. szövegrész – amelynek középpontjában az élet és a tudás dichotomikus kapcsolata áll – némileg más képet mutat. Itt mintha az elbeszélő (aki persze ezen a ponton sem „elbeszél”, hanem elmélkedik) ellentmondásba kerülne önmagával, még hozzá két ponton is. Egyrészt valósággal idealizálja a munkát, pontosabban: a fizikai jellegű munkavégzést, „az izmok produkcióit”. Másrészt – és ez az előzőnél jóval fontosabb mozzanat – a „nyers, vad erőnek” nevezett spontán életet is eszményíti – igaz, nem a maga izolált valóságában, hanem egy relációon belül értelmezve a fogalmat. De az tagadhatatlan, hogy a szánalmasnak beállított öreg tudós által képviselve, illuzórikusnak bizonyuló „intellektuális erőhöz”, vagyis a gyengességként leleplezett elméleti tudás világához viszonyítva pozitív értéket tulajdonít az életnek. Általánosabban fogalmazva: itt már nem a „rossz” és a „még rosszabb” oppozíciója jelenik meg, mint az A szövegrészletben; ehelyett a nem morális értelemben vett jó és rossz dualizmusa érvényesül (még ha az a „jó” esetleg csak „relatív jó” is).

Talán úgy lehetne – legalább részlegesen – feloldani ezt a kínosnak tűnő ellentmondást, ha explicit módon elválasztjuk egymástól az emberi lét és az élet fogalmát. Az előbbi elvontabb, az utóbbi konkrétabb; az előbbi az elidegenítő hatású lényegét foglalja magában, az utóbbi a felszínen sok vonzó részletet kínál; az előbbi eredendően rettenetes, az utóbbinak viszont vannak pozitív aspektusai – még hozzá azok a mozzanatok, amelyek a testhez köthetőek. Így a táplálkozás, a nemiség és más, meghatározóan fontos banalitások, de akár a munka is – ha nem is a maga teljességében; fogalmazzunk úgy: a munkának azok a pillanatai, amelyek során az emberi erő nagysága képes látványosan kifejezésre jutni.

3. A C. szövegrészből egyértelműen kiderül, hogy a konzervatív regényepoétika szabályszerűségei alól magát kivonó műnek nemcsak emberek, hanem különböző szintű emberi szükségleteket kielégítő „intézmények”, szolgáltató helyek, sőt: testrészek is szereplői lehetnek.

A tudomány szimbóluma itt nem a kettős jelentésű Akadémia (a tudós társaság, illetve a tudományos ülések reprezentatív helyszíne), nem is a gigantikus roncsként jellemzett, anakronisztikus akadémiai óra, mint a regény más pontjain, hanem a teoretikus tudás világához szorosan kapcsolódó könyvkereskedés. Ez utóbbinak a szomszédságában lévő – és magától értetődően a mindennapi életet jelképező – három üzlettel: a kalapszalonnal, a vászonbolttal és a fűszerkereskedéssel kell folyamatosan konkurálnia. A riválisok közül az első kettő a test saját, „gyakorlati” kultúráját képviseli, amely a szó magasztosabb értelmében aligha öncélú, bár némi artistikumot azért nem nélkülözhet; a harmadik – mind közül a legerősebb – pedig az élet igazi, nyers valóságát reprezentálja (habár az elbeszélő a szakrális helyeknek kijáró tisztelettel övezi). Velük szemben a gyilkos iróniájú narrátor szerint a szellemi értékeket közvetítő könyvesbolt csak vesztes lehet. Még a test, illetve a gyomor „életérzésének” hatása alá kerülő agyvelő is hűtlenné válik hozzá; valósággal fellázad az értelem ellen. Az agyvelőt abszurd módon kielégítik a magaskultúra világával nem érintkező testrészek sikerei; nincs szüksége szellemi javak fogyasztására. (Azt is érdemes megfigyelni, hogy itt nem elméről, hanem agyvelőről van szó. Ez a példa is mutatja, hogy a szellemi szférát következetesen annak fiziológiai alapjaira redukálja az elbeszélő.)

A következő szövegrészben nem az elbeszélő közvetlen reflexióit olvashatjuk, hanem az általa megidézett újságírók gondolatait, amelyeket úgyszólván „kihangosít” a mindentudó narrátor. Ám semmilyen jel nem utal arra, hogy az elbeszélő akár csak minimális távolságot is tartana a zsrnaliszták egységes szólamával szemben, így az alábbiak alighanem a saját véleményeként is értelmezhetőek:

„Az akadémiai ülések az unalom szétmállott szivacsai voltak a szemükben, a gyülesező akadémikusok pedig melankolikus absztraktörök, hasonló a félemelet pretenziózus órájához, eszeveszett komplikáltságuk közepén mozogva, megzörrenve, sőt csilingelve is néha. S úgy tudták, hogy a működésük csak annyiban tartozik az időre, amennyiben az ülésezésük ennek a fizikai keretébe esik, míg maguk az ülések, a tárgysorozatok az idők modernsége nélkül, s híján a század jellegének, azokhoz a régi, elrongyosodott, legyek szennyétől beszeplősített könyvekhez hasonló, melyeknek tudományos tartalma manapság csak egy roppant tréfa, s amelyet ha mégis komolyan applikálni akarna, olybá tűnik az ember, mintha egy vén-asszony szoknyája alá nyúlna.”¹⁵

Az újságírók, illetve az elbeszélő görbe tükrében a tudományt reprezentáló „nagy emberek” kistűlű pszeudohősökként nyilvánulnak meg. A tudósok szinte mind betegek, torz, csökkent értékű lények a műben, akik a felvilágosodás gondolkodóinak elvárásaival szemben nem a jövő, a haladás szolgálatában állnak, hanem a múltat próbálják konok igyekezettel konzerválni. Nem csoda, ha meddő törekvésük következtében jóvátehetetlenül kiesnek az idő sodrából. – Aki pedig véletlenül nem ezt a mintát követi az Akadémia nagyjai közül, az csak képmutató áltudós lehet, mint a szoknyapecér Cserlenkey kanonok.

A regényszöveg emellett arra is rávilágít, hogy a hivatalos tudomány szférája aligha függetlenedhet a külvilágtól. Egyfelől ebben a körben is jelen van a létért, a hatalomért folytatott harc; itt is az „erősebb” akarata érvényesül, és ugyanolyan fontos szerep jut a személyes kapcsolatoknak, az olykor alantas alkuknak, akárcsak a „kisbetűs” életben általában. Az érdekmentesség követelménye a tudósok világában sem több egyszerű fantazmagóriánál. Ami arra utal, hogy az intézményes tudomány terrénuma is alá van vetve az élet törvényeinek. Másfelől a regény éppen azt tanúsítja, hogy a tudósok többségének nem juthat osztályrészül a szó eredeti értelmében vett, tartalmas élet, csak annak rontott, elszegényített változata. Ez utóbbi mindent magában foglal, ami a valódi életben negatív, de annak pozitív vonásait nélkülözni kénytelen.

A dialektika persze most sem hiányozhat a Szomory-féle ábrázolásból: az elbeszélő folyamatosan szembeállítja a név szerint ismert tudósokkal (és hozzátartozóikkal, barátaikkal) a rakparton dolgozó munkásokat, akik nem egyénenként, hanem egységként, mindig mint csoport, mint tömeg jelennek meg a műben. Ez a kollektívum magasabbrendű, mint a tudósok társasága, amely nem alkot igazi egységet; szétesik egymás ellen intrikáló vagy önérdékből egymással átmeneti szövetséget kötő individuumokra.

A munkások viszont képesek az összefogásra; képesek arra, hogy kemény – és hangsúlyozottan kooperáción alapuló – munka árán maradandó értéket hozzanak létre. Heroikus küzdelemként bemutatott tevékenységük az életteli test, az izmok diadalát jelenti a meddő, magába zárkózó szellem felett.

Feltételezem: ez a sematikus és folyton ismétlődő beállítás nem funkció nélküli a regényben. A tudós-munkás oppozíció kiélezése és nyilvánvaló aszimmetriája azt jelzi, hogy az

¹⁵ *I. m.*, 59.

antiintellektualizmus helyenként antiarisztokratizmussal, illetve antiindividualizmussal is párosul a mű lapjain. Az elbeszélő sugalmazásaira fogékony befogadó előtt ilyenkor nemcsak a meddő intellektus, hanem általában az individualitás is valamifajta kóros elváltozásként lepleződik le.

Idáig alapvetően az elbeszélő kommentárjaira, leírásaira összpontosítottam, ám nem állhatok meg ezen a ponton: hangsúlyoznom kell, hogy a narrátoron (illetve az általa nem nevesített újságírókon) kívül meggyőződéses antiintellektualistaként nyilvánul meg a regény több fontos szereplője is. Mindenekelőtt az Akadémia elnökének, Ádám Ferencnek a lánya, akinek a kontemplációt eszményítő apa születésekor a Hámleta nevet adta, de aki nevére rácsafolva inkább Faustaként – „női Faustként” – viselkedik a műben, amikor élesen elutasítja a fiatal akadémiкус, Hordas házassági ajánlatát és vele együtt az élettől elszakadó elméleti tudás terrénumát. Érdeemes hosszabban idézni a lány vakmerő szavait:

„Bocsásssa meg nekem, de én bizalmatlan vagyok azokkal szemben, akik írnak... úgy vélem ugyanis, hogy a tollra csak azért van szükségük, mert különben senki sem venné észre őket.” [...] „Őn tudós, én csak leány vagyok. Önnek boldogság a tudomány, önnek az élet a könyv. Nekem nem az.” [...] „Maradhattam volna nyugodt lélekkel, szent tudatlanságban, mint a gyerekek, vagy az állatok, amelyek az egyedül okos teremtetési a természetnek. Hol, hol vannak az illúziók, melyek az életemet bevilágították!” [...] „Nos hát igen, gyűlölöm, utálok a tudományt! A ragály nekem, a fürtelem nekem, betegség a gondolkodás és gazság a könyv. Egyetlenegy van okos... az, amelyben Cöignard Jerome abbé mondja el a maga nézeteit... Beszél a tudományról is, kérdezi: van tudomány? És felel rá a lelkemből, mondja: nincs. Mindössze egy nagy haladás van a fantazmagóriákban. Ismerjük a természetet? Ördögöt. Mindössze az érzékeink ábrándoznak. [...] Hallgassa meg Jerome abbét: az emberen kívül nincs sem matematika, sem geometria. Végső eredményében ez is csak olyan ismeret, mely nem emel ki önmagunkból, bár elég nagyszerű függetlenséget affektál.” [...] [A tudósok] „Csalják magukat, csálnak minket számtalan és komplikált tévedésekkel. Látják a mindenséget egy mikroszkóp és teleszkóp rendszeren keresztül, ahelyett, hogy a meztelen szemükkel látnák.” [...] „Jerome abbéknak igaza van, mondván, nem érti: miként adhatják ilyenre magukat az emberek, ha nem volna megírva a vallásban, hogy az ostobaság gyökerével jönnek a világra. Aztán nő ez a gyökér. [...] Ön a múlt nekem, ön az Akadémia... Ön tudós és nekem nem tudós kell, hanem ember. Mondanám önnek, legyen ember és több lesz tudósnál – hiába mondanám. Ön már nem gyógyulhat meg és nekem nem kell gyógyulnom. Egyébként igyekeztem okos lenni, láttam, hogy akar engem s igyekeztem meggyőzni magamat, hogy az öné lehetek. Aztán láttam, hogy ez lehetetlen.”¹⁶

Az idézett szövegrészletekből is látható, hogy Hámleta eredendően nem az ösztönök képviselője, hanem nagyon is magas színvonalon gondolkodó ember, aki racionális lényként és – a korban divatos intellektuális írónak számító – Anatole France olvasójaként jut el az élettől elszakadó, steril racionalitás elutasításához. Ironikus, hogy egy olyan szereplő lázad fel az intellektualitás kultusza ellen, akinek a vezetékneve Ádám, a keresztnéve pedig Hámleta. Olyan „Ádám” ő, aki belátja, hogy nem kellett volna ennie a tudás fájának gyümölcséből. És olyan „Hamlet”, akit éppen a szemlélődésre való túlzott hajlam predesztinál arra, hogy torzulásként, betegségként, horribile dictu: morális értelemben vett rosszként („gaszágként”) tekint-

¹⁶ *I. m.*, 550–551.

sen az elméleti gondolkodás szűkös világára, illetve hogy ez utóbbival szembeállítsa a hiábavaló teóriáktól megtisztított, egészséges élet terepét.

Bár az irgalmat nem ismerő Hámleta tudós mivoltában is igyekszik alaposan megalázni kérőjét („Ön tudós és nekem nem tudós kell, hanem ember”), számomra evidens, hogy itt elsősorban nem Hordas vagy általában a tudománnyal foglalkozó, kevésbé potens férfiak negatív minősítésén van a hangsúly. Bizonyára sok olvasóban mély nyomot hagy az a provokatív gondolat, hogy a tudósok, az akadémikusok közül még a legkülönbek sem állnak a kevésbé művelt emberek felett, sőt: a természet létrendje szerint kevesebbet érnek az utóbbiaknál, ezért nem érdemelnek tiszteletet senki részéről. Ám ennél jóval lényegesebbnek tűnik egy másik, szintén idézett szöveghely, ami alapján kiderül, hogy kedvenc olvasmánya nyomán a lány nem csupán a tudás aktuális hordozóit, hanem magát a tudományt is degradálja. És nem pusztán a sokat által hasznaltannak tartott bölcsészettudományt, a humaniorákat, hanem a 19. században magas presztízzsel rendelkező „hasznos” természettudományt is.

Közhely, hogy a természettudomány eredményei objektívek, kézzelfoghatóak – Hámleta azonban más álláspontot képvisel, mint a többség: csak látszatnak tartja ezeket a vívmányokat. A közvetlen életismeret prioritását hirdeti a „közvetett” tudományos megismeréssel szemben. Nem tartja üdvösnek, hogy a tudós technikai eszközöket helyez önmege és a világ közé, vagyis nem a saját szemével néz, hanem műszerek segítségével vizsgálódik. Úgy véli: aki abban a hitben él, hogy a tudomány révén közel hozza magához a „mindenséget”, valójában csak veszít, mert éppen a tőle karnyújtásnyira lévő igazi valóságtól távolodik el, még hozzá végletesen. – Vegyük észre: Hámleta ezen a ponton már nem egyszerűen a tudományos világkép, hanem általában a közvetlenség létrendjétől elszakadó, gyökértelen modern kultúra szigorú kritikusként lép fel.

Ám nemcsak Hámletának, hanem az általa földbe döngölt Hordasnak is vannak megfontolandó érvei. Meglepőnek tűnhet, hogy a sokszor fullasztóan monologikusnak, sőt monomániásnak ható regényben – ezen a ponton – végre érdemi eszmei vita alakul ki két szereplő között. Még akkor is igaz ez, ha Hordas ellenvetései számára nem nyílik túlságosan széles tér, mert a sokat beszélő kisasszony alig hagyja szóhoz jutni kérőjét. A fiatal tudós legerősebb, leghatásosabb érve a következő: „Csakugyan, kisasszony, önnek végzete a könyv. A tudatlanságát is belőle tanulja.”¹⁷ Ahogy az előbb már részben utaltam rá, valóban fennáll a különös paradoxon: Hámletát egy nem mindennapi intellektuális élmény – a tudományt játékosan relativizáló Anatole France-regény, *A Lúdláb királynő*, illetve a műben szereplő szkeptikus Côiagnard abbé bölcs mondásainak tanulmányozása – vezeti el az intellektus megtagadásához. A felvilágosodás hagyományát mint a saját narratíváját belülről kritizáló francia szerző Hámleta szemében új apostolnak, Hordas számára nyilván lelkiismeretlen kalandornak tűnik fel. A France, Côiagnard és Hámleta nevével fémjelzett antiintellektualizmus ebben az összefüggésben úgy jelenik meg, mint egy „alternatív” – a tudós által inautentikusnak, felszínesnek tartott – intellektualista eszmeiség, amely elidegenedik eredetétől, majd a szélsőséges mértékű önkorlátozás útjára lép.

A dialógus során kiderül az is, hogy Hordas az egészség és a betegség fogalmát merőben másképpen értelmezi, mint Hámleta. Ő nem a tudósokat, illetve önmagát, hanem éppen a kisasszonyt látja betegnek, de ezt a betegséget időszakosnak tartja és az életvezetés sajátosságaira, burkoltan fiziológiai ok(ok)ra vezeti vissza: „Mert az ön betegsége nem is annyira a

¹⁷ I. m., 551.

rendszeretlen olvasásból ered... hanem abból, hogy még nem asszony.”¹⁸ Hordas itt azt feltételezi, hogy az intelligensen beszélő Hámleta műveltsége a látszat ellenére nem eléggé széleskörű, ezért sodródott az antiintellektualizmus felé. Bár ennél nagyobb problémának tartja, hogy a lány még nem ismeri eléggé az életet, „még nem asszony”, holott már annak kellene lennie. Ha feleség lesz az ő oldalán, akkor meggyógyul.

Hordas jellegzetesen pozitívista ihletettséggű, a miliő meghatározó szerepét hangsúlyozó leánykérése egyébként a következőképpen hangzik: „Minden a környezettől függ... egy ilyen egészséges környezetet kínálok önnek.”¹⁹ Természetesen magát és saját mikrokozmoszát tartja egészségesnek. „Tele könyvvel”²⁰ – jegyzi meg szellemesen a lány. Am Hordas reakciója („Ön nem fogja látni őket, nem legalább addig, míg nincs túl a veszélyen”²¹) azt mutatja, hogy hajlandó némi kompromisszumra Hámleta kedvéért; átmenetileg háttérbe szorítja tudós mi-voltát és előtérbe helyezi idáig elfojtott férfiasságát.

Meglepő, de ezen a ponton mintha a „hiteles” és intakt intellektualizmus védőügyvédjeként fellépő tudós is – a regény egyik vulgárpozitívista-naturalista fogantatású kulcsszavával élve – elsősorban „hímként” nyilvánulna meg és az élet banalitásai mellett tenné le a voksát; mintha egy pillanatra azonosulna a narrátor életkultuszával.

A főbb szereplők közül a Hordast kikoszarozó Hámleta mellett a lányt később feleségül vevő újságírónak, a sokak által gátlástalan köpönyegforgatónak képelt, ám a radikális gonosz princípiumát kissé következtelenül képviselő „fekete kígyónak”²², Pékmesternek is vannak antiintellektualista megjegyzései. Az egyik legjellemzőbbet idézem:

„Egyet akarok: élni veled, szabad lélekkel, szabad agyvelővel, amelyet nem bánt az ambíció, mely gúnyolja a dicsőséget s a könyveket utálja. Szabadon, menten a gondolkodás betegségtől... egészségben csak élni véled... [...] Élni véled az igaz, a becsületes életet s dolgozva nappal, érts meg, dolgozva az egyszerű kenyérért... és élvezve éjjel...”²³

A világnézetét aktuális érdekeinek megfelelően sűrűn váltogató, előbb léha, polgárpukkasztó publicistaként, majd Ádám Ferenc akadémiai elnök munkatársaként a tudomány szolgálatában is tevékenykedő Pékmester most szembeállítja az úgynevezett „becsületes életet” a tudós létmódjával, s az előbbit eszményíti az utóbbi rovására. A tudást mint értéket megfosztja érvényességétől, s helyette a munkát és az azt kiegészítő élvezetet állítja piedesztálra. Vagyis Pékmester „ideológiájának” középponti mozzanata a Hámletával kötött házasság első napjaiban az utilitarizmus és a hedonizmus egysége lesz. Ekkor úgy tűnhet, hogy a korábban rendkívül ambiciózusnak, sőt: törtetőnek megismert fiatalember még az írástudóként megszerzeni és megtartani kívánt hírnévről is lemond a boldogító banalitások kedvéért. Ám nem sokkal később, amikor anyósa – korábbi szeretője, akivel továbbra is szoros érzelmi kapcsolatban áll – kiadatja egy irodalmi tárgyú esszékötetét, ismét megváltoztatja véleményét. Ráébred arra, hogy a könyv, illetve a kultúra nem feltétlenül életellenes, sőt: kifejezetten hasznos lehet az intenzíven megélt élet szempontjából, ha nem öncélú tudást közvetít, s ha széles körben hatni tud.

¹⁸ *I. m.*, 551.

¹⁹ *Uo.*

²⁰ *Uo.*

²¹ *Uo.*

²² *I. m.*, 299.

²³ *I. m.*, 584.

Pékmester (újabb) eszmei fordulata – meghökkentő módon – egyben azt is jelentheti, hogy befejezéshez közeledve némileg átformálódik az addigi, kissé egyhangú antiintellektualista tendencia a műben.

Figyelemreméltó, hogy még a narrátor által viszonylag empatikusan, időnként tiszteletteljesen bemutatott Ádám Ferenc akadémiai elnök sem bizonyul az intellektualizmus következetes képviselőjének. Ez a kissé Don Quijote-i, egyáltalán nem karikatúraszerű, inkább tragikomikusnak nevezhető figura utolsó könyvében merészen átértékeli azt a nézetrendszert, amely addigi életművének fundamentuma volt, és a tudás helyett az életet állítja gondolkodásának tengelyébe. Igaz, ő pusztán az elmélet, az elvont tételezés szintjén jut el korábbi meggyőződésének felülvizsgálatához; a cselekvés világában egyáltalán nem képes realizálni új felismeréseit. A magas színvonalú, s feltehetően már nem romboló, inkább építő tendenciájú antiintellektualizmusnak – mint az észelvű és pesszimista gyökerű „újsztoicizmust”²⁴ leváltó világnézeti filozófiának – az öreg tudós csupán Mózes lehet, aki már nem léphet az Ígélet Földjére.²⁵ Személyes sorsa ráadásul kifejezetten tragikusan alakul: a sorjázó magánéleti csapások súlya alatt éppen ő, az édenkertben megvilágosodó, archetipikus Ádám örököse, az értelem reprezentánsa veszíti el az emberi méltóság alapját, a racionális gondolkodásra való képességet. Szellemi összeomlása, „elbutulása” természetesen szimbolikus érvényű – vagyis aligha túlzás azt állítani, hogy az *Élet*ben megjelent szövegváltozat egy átmeneti ideológiai „megtorpanás” után a kritikai, lebontó jellegű antiintellektualizmus kiteljesedésével zárul.

Ugyanakkor a mű további, Szomoró által nem publikált fejezeteiben a korábbi merev antiintellektualista eszmei tendencia kevésbé érvényesül, és ennek megfelelően a tudás és az élet képviselői közötti ellentét is jelentősen mérséklődik (a fordulat egyértelmű jele, hogy két ősi rivális: Vogelthaler úr és Pauline kisasszony, a könyvkereskedés, illetve a kalapszalon tulajdonosai látványosan megbékélnek egymással, sőt: egyesülnek a mindent elszóró szere-

²⁴ Egy jellemző – gondolati és esztétikai szempontból egyaránt megragadó erejű – szövegrészlet jól megvilágítja, mit is jelent ez az „újsztoicizmus” az egzisztencia összefüggésében: „Egy roppant bukás, egy roppant decepció felett bölcselkedett az az *«Elmaradhatatlan Filozófiája»* [Ádám Ferenc legismertebb műve]: egy nagy lélek messzeszárnyalása vala, annak az igazi tudósnak a munkája, aki még akkor is a tudomány, a maga tézisei kérlelhetetlenségével érvel, ezek ridegségéből meríti a vigaszt, amikor a saját nagy szenvedéseiről, a saját nagy nyomorairól van szó. De ami azt a munkát kiválóképpen értékesé tette, az az előkelő pesszimista hang vala, amelyen véges-végig tartva volt, az örök, elkerülhetetlen fátummal szemben való nemes, büszke megadás, mely minden sorában, minden gondolatában meg vala, s mint egy nagy lélek halk, de fenséges gyászmuksikája sírt le a lapjairól.” *Élet*, 1894, 423.

²⁵ Az idős Ádám Ferenc életkultuszát hangsúlyozottan a halál fenoménje felől értelmezi az elbeszélő; idézem: „Ekkor [az Akadémia ünnepi ülése után] Ádám Ferenc egyedül maradt a teremben. [...] Alantról mindössze a Duna morajlása hallatszott, folyt, folyt a víz, örökön folyt, sietve, mint az élet. Az élet! Igen, látva napról napra maga előtt, hallgatva a moraját csendes éjszakán keresztül, a fenséges folyam büszke, szakadatlan folyása, megtörve gátat, megtörve hajót vagy tutajt, míg úgy tetszik, mintha uralkodnának felette, maga az élet vala néki. És rajongott az életért, imádta a fenséges erejét, elragadtatva, tele gyönyörrel a lelkében borult le előtte, hogy úgy érezte, miképp a búcsúra borul le. A vég kísértett, az üres teremből, az üres székekről, az üres karzatról, az üres falakról meredt reá, hívta, követelte.” *I. m.*, 523.

leben²⁶).²⁷ Erről azonban nem tudok többet írni, mert a regénynek csak az *Életben* megjelent első nyolc fejezetét olvastam végig; a kéziratban maradt szöveget közvetlenül nem ismerem.

Dolgozatom itt akár véget is érhetne, de a félreértések elkerülése érdekében szükségét érzem annak, hogy egy pár soros kitekintéssel egészítsem ki az eddig leírtakat. A mű természetesen nem azonos azzal az ideologikus mondanivalóval, amelyet az előző oldalakon megkíséreltem felvázolni. Csak egészen röviden utalnék arra, hogy a regénynek poétikai értékei is vannak – igaz, ezek nem az egyszerre sematikus és bizarr cselekményhez, nem is az egysíkú narrációhoz, hanem elsősorban a nyelvi megformáltsághoz köthetőek. *A tudósokat* mint műalkotást mindenekelőtt a nyelve élteti: a stílus választékossága, zeneisége, a pazar szókincs, a sajátos mondatszerkesztés, a metaforák, metonímiák, szimbólumok, allegóriák burjánzása, a hatásos ismétlések, előre-és visszautalások, a gazdag fantáziára és makacs következetességre egyként valló „eposzi” jelzők, a bravúrosan alkalmazott gondolatrítmus. És nem utolsósorban – a Réz Pál által egyoldalúan kiemelt érdes gúny mellett – a groteszk humor, az intellektuális töltetű, cizellált irónia, amelyek szintén nyelvi interpretációt igényelnek. De ezt az elemzést végezze el a jövőben az, aki otthonosabban mozog a korszerű irodalom-és nyelvtudomány területén, mint e sorok írója.

²⁶ Igaz, ennek a pikáns fordulatnak már vannak előzményei a folyóiratban megjelent szövegben is: *i. m.*, 475–476.

²⁷ Zsoldos Sándor szíves szóbeli közlése.

TARJÁN TAMÁS

Négyszögletes Hold

KARINTHY SZOMORYJA

1

A szépirodalom körébe sorolódó, de mégsem primer szépirodalmi műfajú 20. századi magyar kötetkompozíciók között alighanem az *Így írtok ti* a legismertebb, legnépszerűbb. Karinthy Frigyes 1912-ben megjelent könyve az irodalmon túlra merészkedő ironikus értelmezői-kritikai mentalitást hagyott örökül az utókorra, folklorizálódó jelleggel szállóigévé lett sorokat ajándékozott az irodalmi színezésű közbeszédnek, egyes szókapcsolatai máig vissza-vissza-köszönő publicisztikai és kommunikációs szintagmák. Címe mintakövetésre buzdított számos későbbi karikatúra-szerzőt, variációk sokaságát hívva életre könyveik élén. (A közelmúltban és a jelenben, többek között: Bárány Tamás: *...és így írunk mi!*, 1965; Varga Géza: *Én így adom vissza*, 1978; Timár György: *Nem én írtam!*, 1979, *Ezt sem én írtam*, 1983; Reményi József Tamás–Tarján Tamás: *Írtok ti így?*, 1980; Király Levente: *Így írtok én*, 2004 stb.)

Már maga Karinthy is a kitaposott út folytatásának vágott neki, amikor *Így láttátok ti* című összeállítását közrebocsátotta 1917-ben. Az *Így írtok ti* a paródiaműfaj európai rangú produktuma, első kiadása az induló folyóirat, a *Nyugat* körüli kritikai csatározások egyik legfontosabb, progresszív állásfoglalása – a szépirodalom hadállásai mögül –, az első nemzedék szélesebb körű meg- és elismertetésének bázisa, mely egyben helyet kér a generáció csúcsteljesítményei között. (Más, itt nem taglalandó kérdés, hogy főleg a *Fidibusz* című élclap hátsóoldali történet korábbi szemelvényes közreadásakor, 1908-tól a sorozat nem egészen ennek indult, sőt az „Egy kezdő író vázlatkönyvéből” kikerült daraboknak eleinte, a kötet számára készült átdolgozás, szerkesztés, kiegészítés előtt lehetett retrográd, *Nyugat*-ellenes felhangja is.)

Hiába a kivételes jelentőség és a napjainkig tartó nimbusz, viszonylag közismert tény, hogy az *Így írtok ti*nek nincs – és valószínűleg soha nem is lesz – végérvényes struktúrájú és szövegű kiadása, s a cím is legalább három-négy, de inkább több eltérő összetételű korpuszt jelöl. Az 1912-es, a címet elemi joggal birtokló kötet után kilenc évvel ugyancsak ezen a címen látott napvilágot a bővített kiadás, s mivel az író haláláig, 1938-ig – tehát huszonhat éven át, majdhogynem szünet nélkül – gyarapította az anyagot, általában a teljes halmazt is az *Így írtok ti*’ elnevezés illeti. Ez a hatalmas tömb Karinthy más könyvcímek (*Írta...*, 1926; *Még mindig így írtok ti*, 1933; *Amiről a vászon mesél*, 1938 stb.) alá sorolt vagy könyvben meg sem jelent paródiáinak, szatirikus rajzainak egy részét, valamint olykor humoreszkjeinek és egyéb kisebb kaliberű humoros írásainak paródiaként is olvasható megnyilvánulásait ugyancsak felszippantja. Varga Katalin 1963-as, erősen szűkített válogatása a paródia-alapokra támaszkodott, a Szász Imre szerkesztésében 1973-ra elkészült, kissé következtlenül koncepciózus gyűjtemény terjeszkedni igyekezett más szatirikus irányokba, az Ungvári Tamás gondozta, ugyancsak vitatható filológiájú kettős kötet (először 1979-ben, másodszer 1986-

ban) szintúgy növelte a betakarítás mozgásterét, s mindegyik egyformán az *Így írtok ti* címet viselte.

Szalay Károly a legújabb, összkiadásnak szánt, sajnos még jócskán a befejezése előtt (de már a harmincadik kötetnél járva) megtört Karinthy-edíciója igyekezett visszaállítani az író által kialakított kötetrendeket. Viszont mérhetetlen zavart kelt azzal, hogy a *Paródiák I* (2001) borítóján az *Így írtok ti* és az *Így láttátok ti* cím olvasható, a *Paródiák II-n* (2004) három címjelzés is: *Még mindig így írtok ti*, *Amiről a vászon mesél*, *Így írtok ti*, majd a *Paródiák III* (2004) fedelén csak ennyi: *Így írtok ti*. Szakember, érdeklődő legyen a talpán, aki ebben a szövegdszungsungelben (akár a három gyűjtemény kurta jegyzeteinek segítségét igénybe véve) biztonsággal eligazodik, nem bukkan indokolatlan (netán többszöri) publikálásokra, vagy nem hiányol ideillőnek vélt írást.

Természetesen az irodalom története bőven ismer olyan, egy cím jelölte, többféleképp megjelenő, szereteindázó szövegfolyamokat, amelyeket szinte lehetetlen egy véglegesített szerkezetű, tartalmú kiadás számára szabályozni. Csekélyebb terjedelmi kereteket feszegetve és más műfaji terepen, de a Karinthyéhoz részben közel eső szatirikus műfajban Örkény István nevezetes kispikái innovációja, az *Egyperces novellák* lehet újabb hazai példa arra, hogy az első, 1968-as ilyen című kötet óta hány és hány válogatás, gyűjtemény került az olvasókhoz ugyanezzel a címmel. Előbb az író, utóbb a jogutód rendre változó szakmai elképzeléseit tükröző alapossggal tömörítve vagy bővítve (és a *Levelek egypercben* című összeállítástól is támogatva).

Mindezt csupán azért bocsátottuk előre, mert főleg a fenti okok, a matéria nehezen áttekinthető kvantitása, műfaji kérdései (nem kizárt: némely szöveg lappangása) folytán nem könnyű megállapítani, Karinthy Frigyes miként súlypontosza paródiaírói irányait: mely író-társáról hányszor írt paródiát. Lapozzuk fel az Ungvári-féle második, 1986-os kiadás *A parodizált szerzők betűrendes névsora* című lajstromát. Ebből megnyugtatóan kideríthető, kiről nem szerzett paródiát a paródia mestere (csak a magyar vonatkozásokat sorolva).

Nem találkozunk Juhász Gyula nevével (miközben az első nagy nemzedék további halhatatlan költőinek mindegyikével igen, Ady Endrétől Füst Milánig). Nem lett paródia tárgy a jóbarát Nagy Lajos egyetlen írása sem, valószínűleg nem azért, mert ő maga is kacérkodott paródiaszerű műfajokkal, s nem bukkan fel a másik Nagy, Nagy Endre sem, aki a kabaréhumorban volt szövetséges riválisa Karinthynek. Nem szerepel a kitűnően parodizálható, szélsőségesen egyéni stílusú Tersánszky Józsi Jenő, és nincs önálló, közvetlen Osvát Ernő-torzrajz, amelyhez tudvalevően nem is lett volna könnyű szövegelméletet lelni a roppant keveset író félelmetes szerkesztő munkásságában.

Sok hiányzást regisztrálhatnánk még, immár kisebb meghökkenéssel (Móra Ferenc, P. Gulácsy Irén, Radnóti Miklós és mások). Persze bármennyire antologizáló, az új irodalmi fejleményeket nyomon követő jellegű az *Így írtok ti egésze* (első kiadása a *Magyar antológia* című lírafejezettel kezdődött) s bármennyire hosszú idő az egy-két új alkotónemzedéket felléptető negyedszázad 1912 és 1938 között, Karinthy nem róható meg a hiányzókért.

Nehezebb számba venni, kiktől írt leggyakrabban a parodista. Ady Endre neve mellett az említett lajstromban három oldalszámot látunk, de ez öt Ady-karikatúrát fed, valamint egy – teljes joggal – Ady-utánzatként azonosítható anonim versfikciót (azaz Karinthy által egy bizonyos De Foe-nak tulajdonított *Robinson Krausz-változatot*). A szoros olvasás igazolhatná: ezzel még nem ért véget az Adyra tett parodisztikus célzások, Ady tollhegyre tűzött adysága

nélkül kevésbé élvezetes oldalvágások sora. Hiszen például a Tóth Árpád-paródia, az *Ady Endrének Ady-paródia* is.

Az utalások pusztán oldalszám-adatait óvatosan és ellenőrzéssel kezelve megállapítható, hogy Karinthy a legtöbb paródiát a paródiáírásban is rátermetten otthonos, sikeres íróársáról, Molnár Ferencről írta (huszonnégy utalás). Mivel a Molnár-jelenség végigkísérte a teljes *Így írtok ti* formálódásának évtizedeit, s irodalomszociológiai és nemzetközi vetülete ugyanúgy nagy felületű, hírértékű volt, mint pletykaszerű életrajzi kísérőjelenségeinek mezője, Molnár utcahossz első helye nem meglepő; a két „humorista” pályájának érdekes párhuzamairól és hatalmas különbségeiről is egyként vall.

Szép Ernő (tíz utalás), Móricz Zsigmond és Lengyel Menyhért (nyolc-nyolc utalás), Bródy Sándor (hét utalás), Herczeg Ferenc és Kosztolányi Dezső (hat-hat utalás) tagja még az élmennynek. Előkelő helyezésüket nem nehéz indokolni, értelmezni. Karinthy önmagát náluk is kevésbé kímélte (kilenc közvetlen utalású és számos közvetett önparodizálás). A klasszikusok jelenléte alkalmi, de nem mellékes a kortársi arcképcsarnokban. Madách Imre és *Az ember tragédiája* mindig kapóra jött az első (Timár György kifejezése) *karinthkaturistának*, magának Karinthynek (kilenc utalás); a világirodalomból a várakozásnak megfelelően Shakespeare-é a pálma (hat utalás).

Mіндеzen adatokat azonban új megvilágításba helyezi, hogy Karinthy Frigyes Molnár Ferenc után vagy mellett a legtöbb irodalmi paródiát Molnár legnagyobb drámaíró ellenlábásáról, Szomory Dezsőről alkotta (az utalások száma tizenegy, de például utalás nélkül marad, hogy az *Ami a legfontosabb* – a *Még mindig így írtok ti* lapjain – a *Címbolt/Belföldi piac* részében mulatságos-jellegzetes Szomory-címfiókciókkal rukkol ki. Drámában, többek között: „Liheghő Dorong Ákos”, „Martinovics, pompás kopó”; regény számára: „Dár, a roppant kemefestő” címajánlatokkal).

2

Karinthy és Szomory magánemberi, íróársi kapcsolatáról kevés biztosat mondhatunk a sokszor csevegő, anekdotázó, kétséges megbízhatóságú emlékező forrásokra támaszkodva. Általában is eléggé tisztázatlan, Szomory Dezső íróársaitól, főként a nyugatosoktól való elszigetelődése mennyire tekinthető lényegi tényezőnek, s miért indukált mégis bizalmas közeledéseket, kéréseket az ő részéről, nemegyszer fordulva e társakhoz, illetve miért nem akadályozta a céhtársak közül sokak őszinte Szomory-tiszteletének kinyilvánítását. Ady sokra becsülte, verset ajánlott neki (*Beteg századokért lakolva*), Babits értékrendjében is bizonyára az előkelőbb pozíciók egyikét foglalta el, Krúdyval jól szót értett időnként. Baráti fellángolásai, hűtlen kihunyásai, a kis famulus fél- és ál-írók iránti átmeneti rokonszenve sem irodalomtörténeti, sem lélektani téren nincs kellően feltérképezve. Köztudottan legendáriumot vont maga köré, egyfolytában ápolta, duzzasztotta önnön kultuszát, menedzselte presztízsét. Főúri-bohém scenírozású életvitele, nem szűnő önimádata, palástolt vagy hivalkodó lelki vívódása, agályos-maximalista alkotásmódja és rokotalan stílusa, olykori elképesztő naivitása és folytonos egoista akarnoksága, de még zsidó származásához való elhatárolódó-felvállaló viszonya is alkalmas volt arra, hogy szűkebb-tágabb környezete, közönsége kiszíneze egyéniségét, s ez a kép átmenjen az értelmiségi, világvárosi közvéleménybe, az irodalmi tudat kortársi és későbbi korába. Aligha feladatunk tehát jelen írásmű két hőse esetében személyes viszonyuk részletes felderítése, bár a legtöbb műfaj s különösen a paródiaműfaj esetében a mélyben

meghúzódó individuális rokon- és ellenszenvek kihatnak az alkotás rejtettebb áramára, pszichológiájára. Karinthyt is rajta lehet kapni egyszer-egyszer, hogy némely paródiájának ironikus lendülete részben a személyes társadalmi-irodalmi ellenérzés, kritikai düh (máskor pedig épp a rokonszenv) eredménye.

Kellér Andor Szomoryst megidéz, először 1958-ban közzétett regényes esszé-életrajza, az *Író a toronyban* nem fest túl kedvező képet Karinthy és Szomoroy kapcsolatáról. Kettejük, valamint Karinthyé Böhm Aranka karakterét ismerve elképzelhető például a Kellér által említett eset: a donjuani szerepben is (eredményesen) tetszelgő, már idősödő Szomoroy inkább tolakodó, mint gavallér udvarlással javasolt pásztoróra-időpontot Arankának, mit sem törődve az asztaltársaságban jelen levő Karinthyval. Nem dolgunk firtatni, a randevúra sor került-e. Az emlékező Kellér szerint Karinthy slusszpoénos időzítéssel felfedte az alig titkolt próbálkozást, egy látszólag beletörődő poénnal megleckéztette a kávéházi Casanovát, aki ezért talán elállt szándékától, a – meglehet – csupán rutinszerű széptevés nem plátói realizálásától.

Az hitelt érdemlően bizonyítható – Réz Pál 1971-es *Szomoroy Dezső*-kismonográfiája is beszámol róla –, hogy a két író (mindketten operáció után, Karinthy a súlyos koponyaműtétből hosszasan lábadozva, Szomoroy kisebb beavatkozást követően) 1938 nyarán egyidőben pihent Siófokon. „Panaszkodnak egymásnak és ugratják egymást; és még többet ugratja mindkettőjüket Aranka” – helyezi más megvilágításba a fenti epizódot is Réz könyve. Idéz Szomoroy egy leveléből: „Képzelteti, én és Karinthy – két operált – miket beszélünk összevissza. Lelkileg ő éppúgy össze van törve, mint én. A legjobb volna meghalni nekem”. Az ötvenegy éves Karinthy halt meg hamarosan, váratlanul, 1938 augusztusának végén, Siófokon. A hatvankilenc éves Szomoroy még több mint hat évet megért 1944 novemberében Budapesten bekövetkezett, akár mártíriumnak is mondható szív- vagy éhhaláláig. A levélben említett (igen sokszor rutinszerűen, teátrálisan elsőhajtott) halálvágya összefügghetett a keserű ténnyel: a faji törvények következtében az írói mellőztetés, a mind szorongatóbb egzisztenciális próbatételek, megalázó nélkülözések küszöbére érkezett, helyzete a továbbiakban a végsőkéig romlott.

Mindez csak színfolt, ha elsötétülő is. Karinthy Szomoroya az írásokból bontakozik ki, a – nyilván hullámozó – személyes viszony, a régi írói ismeretség mellékes összetevő, de a személyes emberismeret többletét viszi a kritikai és parodisztikus írások nagyobb részébe.

Szomoroy már az *Így írtok ti* első kiadásában felbukkant, a Tartalom *Magyar próza* ciklusában *Szomoroy Dezső, a raffinált* cím alatt, a 71. oldalon egyszerűen a paródiamű címevel: *A rossz vonaglás*. Karikatúrát a kötet két illusztrátora közül Dezső Alajos készített róla, akkori életkoránál (negyvenhárom esztendő) kissé hajlottabbnak, majd hogynem enyhén ütődött idős arisztokratának látatva őt (amivel nem is járt nagyon messze a valóság egyik lehetséges bizarr értelmezésétől. A másik illusztrátor, Major Henrik is lerajzolta Szomoroyt a következő évben közzétett *Major Henrik panoptikum*a számára. Ez esetben a grafit fiatalosabb, erőteljesebb alakot, szétszaladóan mozgékony vonású szögletes arcot rögzített. Szomoroy ezt írta a kép alá – a legtöbb „áldozat” véleményezte a róla készült művet –: „Elragadó és mámoros”, amiből szó szerint nyilvánvalóan egyik jelző sem igaz a skiccre, tehát ironikusan értendő).

A *Fidibusz*ban 1910 nyarán már nagyjából így (*Tomory Rezső után írta Carinti* alcímmel) megjelentetett paródiát majd Karinthy többi Szomoroy-gúnyképével együtt vesszük szemügyre. (A tizenhét évi kényszerű emigráció után Párizsból hazatért Szomoroynak is a *Fidibusz* volt

a publikálási mentsvéra, pénzforrása 1907–1908-ban. A lappal történt meghasonlása előtt itt közölt két zsenge erotikus regénykét. Ahogy később, leginkább Tersánszky nyomán nevezhették: nemesponyvát.)

Érdekes, hogy az *Így írtok ti* kötet 1912. február eleji megjelenése után kevéssel Karinthy Frigyes helyenként parodikus felhangú színbírálatban üdvözölte író társának *Györgyike drága gyermek* című vígszínházi premierjét a *Nyugat* február 16-i számában. Az előadás jellege, színvonala teljességgel homályban marad a színmű mérlegelése mögött (ahogy ez a korabeli drámaszöveg-centrikus, literátus-impresszionista színbírálat gyakori fogyatéksége volt). A parodisztikus jellegű zárlat egyben önparódia is, illetve a kritika omnipotenciájának egyszerű megcsipkedése és szentesítése. „Ha Szomory Dezső nem így gondolta ezt a darabot, mint ahogy én itt most szerény, de egyedül helyes nézeteim alapján elmagyaráztam, nem az én bajom: így kellett volna gondolnia – írja Karinthy. – Különben pedig az író higgyen a kritikusnak, mert az mindig jobban tudja, hogy ő mit akart”.

Mit is magyarázott el a *Györgyikéről* Karinthy? Egyrészt friss szavakkal újrírta az akkora már kiforrott Szomory-képet, Szomory drámáinak képét. (Kosztolányi Dezső, aki ugyanezekben a februári napokban kétszer is írt a vígszínházi bemutatóról, nagyjából ugyanerre az álláspontra jutott, másokkal egyetemben, a dráma újszerű momentumairól is megemlékezve.) A kritikus Karinthy nagyjából az advocatus diaboli talárját ölti magára. Úgy védi és méltatja a drámát, hogy – mint az imént már tapasztaltuk is – kalapál egy kis éket az írói szándék és megvalósítás közé, és szelíd vádlójaként lép fel annak a nézőnek, ítésszék, közönségnek, aki-amely esetleg nem élvezi, nem eléggé szereti, nem azonosuló-hozzáemelkedő lélekkel követi a szöveget. Az önmagától megvédett Szomory a recepció egyik uralkodó egyéniségmája mindmáig. E közelítés paradoxonja: maga a Szomory-„séma” oly sokféleképp körülírtnak tűnik relatív egyneműségében is, hogy sokszor nem könnyű az ellenkezőjéről vagy vitathatóságáról elgondolkodni.

Szeccszíós szó-zsúfolódású védőbeszéd és igehirdetés a Karinthy-kritika felfutása: „Rőf-fel akar folyadékot mérni és unciával szövetet, aki Szomory Dezső darabjában tragikumot, vonalvezetést, elvont, drámai gondolatot és irányt, erkölcsi tartalmat vagy életábrázoló példát keres – olvassuk. – Akinek mindezekon kívül még a színpadszerűség és hatás kérdése is elég mindegy ahhoz, hogy élvezni tudjon egyetlen egységes érzést, ami néhány laza és szomorú eseményt egybefoglal: az gondoljon Szomory novelláira és rajongó, sóvár lírájára, amivel a nő, a drága nő isteni csodáját imádja és áhítozza – erre a tikkadt lírára, mely az ő furcsa, vajúdó mondataiban lelkendez és fuldoklik – szent isten, mit mondjak?! – hiszen emlékezhetnek rá, a szó szoros értelmében hogy fulladnak el szavai, hogy bogozódnak össze kuszán, formákon és grammatikai kényszereken hogy tépnek s száguldanak keresztül, mikor szegény, szegény szavakkal és szegény, szegény papíron igyekszik és kínlódik kitombolni az erotika viharát, amihez ezer zenekar és tízezer nehéz festék is kevés”. A „szent isten, mit mondjak?!” elfúlásával, kifejezés-vesztésével a Szomory-stílust imitáló fogalmazás nem a kritikaírás oknyomozó mesterségének tetőzése, viszont az írástevékenység és nyelvi viaskodás reflektálása a szóisméltelés véleményömlésben érdeme a Szomory-kvalitásokról tanúságot tevő Karinthynek.

„Az író maga sem hitte el, amit hirdetni akart” – bírálja a szerző társadalomkritikai szándékának csorbulását a Szomory-féle, a műveket átható nő-mámor eltúlzásától szabaduló kritikus. A „szép nő abból él, amiért él” tétel megfogalmazása előzi a „Szomorynak így kellett

volna gondolnia” fordulatot. Kosztolányi, aki két bírálati közül legalább az egyikben hajlandó volt kerek három sort áldozni a rendezésnek és a színészeknek, a dramaturgiai problémákat és epikai nehézkedéseket ügyesen kerülgetve szintén a nyelvi erő dicséreténél köt ki, s a két kritikából együttesen az summázódik nála: „Egyszer és mindenkorra ismerjük el ennek a kivételes írónak a nyelvformáló jogát”. Ezzel a Szomoryt rendszeresen érő, nem kizárólagosan nyelvi tartalmú, felhangú magyartalanság-vádakat veri vissza a „nyelvészek és szobogarárszok” ellenében, az eltakaró fogalmazásban impliciten felfedve a problémákat is: Szomory „birkózik a nyelvvel, és nem mindig a nyelv vágja őt oda”.

Az 1922-es, a *Színházi Életben* publikált Karinthy-cikk, a *Szomory Dezső!* meg is magyarázott címbeli felkiáltójelével rögvést kivonja az írásból a tárgyilagosság esélyét, s ismét apologetikusan áll ki Szomory szemléleti és stílári szuverenitása mellett, részletesebben nem analizálva e szuverenitás mibenlétét és hozadékát. A Szomory-szövegek zeneiségének, a szövegalkotási „szünetlen tűz” stíljének, a nem a „modor” vagy „modorosság” jegyében körülírható alkotói mártírimum egyéni formanyelvének hangsúlyozása már akkor sem újdonság a Szomory-befogadásban. Alig derül ki, hogy valójában a *II. Lajos király* a Magyar Színházban tartott bemutatója lenne az apropó. Úgy tetszik, a cikkíró (1922-ben, épp Szomoryról szólva ez tett értékű) a saját kifejezésmód, az alkotói szabadság korlátozhatatlan joga mellett száll síkra. A Szomory-hangnak így adja definícióját: „...ez a hang az ő hangja – ez a türelmetlen, lihegő, ragyogó színeket dobáló, pompás orkesztere a szavaknak, mely mindig mintha afölött való elragadtatását és örömet igyekeznék kitombolni, amiről szól és beszél – mely nem elégszik meg avval, hogy kifejezte az érzést és gondolatot – de közölni akarja velük a kifejezés *gyönyörét* is, ezt az önmagáért való mámorát a művészeknek, aki megbódult két csodától: önmagától és a világtól. Így olvad össze Szomorynál két véglet: líra és drámaiság”. A higgadt fogalmi kifejtéssel nem vádolható, hevét a többszöri nekifeszüléssel érzékeltető mondat a *Nyugatnak* tulajdonított és sokfelől kipellengérezett l’art pour l’art eszmeiséggel szemben egy másként problematikus én- és irodalomképet mitizál: a piedesztálon álló önmagába (és a hozzá rendelődő szubjektív világba) feledkezett művész kissé eláltalánosított, talányosan ikonikus képét. E felfogásban a személyiség jogainak tisztelete érdemel mindenképp figyelmet az adott korviszonyok közepette.

Karinthy Frigyes kritikai tevékenysége sok tucat bírálatot, laudációt, könyv-előszót sorakoztat fel, azonban legtöbb megszólalása alkalmi jellegű, nemegyszer a véletlen diktálta. Kritikus oeuvre-jében nincs jelen – kisebb léptékben sem – olyasfajta enciklopédikusság, amelyre szépíróként oly energikusan s oly hiábavalóan törekedett. Az esetlegesség, alkalomhoz kötöttség, penzumszerűség paródiái részében is rajtakapható, ám a paródia-életmű ennek ellenére a tervezettség, kontroláltság benyomását kelti. Karinthy ragaszkodik bizonyos parodikus konvenciókhoz, normákhoz, közléstípusokhoz, arányosan hozza létre a személyiség-, mű- és jelenség-paródiákat, karikatúrisztikus világlátásának, irodalomképének tartalmi és formai fókuszait nem téveszti szem elől, humor-erőforrásai közül többel (a *Madách*- és a *Tragédia*-örökséggel, az Ady-kultusszal, a modern tudományos és művészeti események naprakész és bírálói is kész követésével, a tömegízlés és a magaskultúra ellentmondásaival, a szemléleti beidegződés korlátainak kigúnyolásával, a folyton újuló nyelvi-stilári lehetőségekkel) remekül gazdálkodik.

Szomory-paródiáit is egy személyiség- és mű-közelítési szisztéma egymástól el nem választódó darabjaiként érdemes felfognunk.

3

Karinthy Frigyes Szomory-paródiai analitikus paródiák. A Szomory-karikatúrák nagy száma lehetővé teszi, hogy a paródiáíró a szokásosnál is elemzőbben közelítve szedje ízekre és rakja össze ismét a humor eszközeivel a kivesézett művet, műveket, életművet, a szerzői tartást és stílust. Ebből fakadnak a helyenkénti poénismétlő, formajegy-nyomatékosító megoldások: az idők folyamán a paródiákból el nem hagyott jegyek. Az a „makacs ismétlődés”, amelyet *Dió* című, évekkal *A rossz vonaglás* után keletkezett paródiájában Karinthy rögvest az indításnál áthárít Szomoryra, az ő számlájára írva az eljárást: „Ez délután volt, egy délután, a délutánoknak azzal a makacs ismétlődésével, ami már nem is emberi, istenem, egy délután! mit lehet várni tőle, nem igaz? ahogy mondaná valaki. És mégis, hogy úgy mondjam, az a délután a maga délutánosságának tündéri öntudatlanságában, ahogy jött, édes lelkem – s már nem is voltam, csak a könyveimben és a boldogtalanságomban, ahogy ott ültem, szemben Lórikával, a padon” – s még jócskán gyűrűzik a mondat, míg elérkezik a bekezdés csattanójához: „És általában!”

A *Györgyike*-kritika „szent isten, mit mondjak?!” beszúrása szinte kisakkozható ebből a paródia-felvezetésből, bizonyosságként a Karinthy írta Szomory-cikkek és -torzképek részleges egybemintázódásainak. A kérdve felkiáltás nem annyira a bíráló, mint a megbírált stílus-eszköze. A repetitív, tipografikusan-akusztikusan burjánzó látszólagos semmitmondás, a mellérendelő „délutánozás” a Szomorynál nem ritka, a kinyilvánítás magvát nélkülöző tautologikus fogalmazásmódnak tart görbe tükröt. A „mit mondjak?” kétsége, a látszólag a megformálható szöveg végső határához, a kimondhatatlanság küszöbére érkezett alkotói dilemma mint a jelentéstelenség markírozása, maszkírozása: sűrűn alkalmazott Szomory-fogás, ironizálással elütött, küllemében nagy vívódásokat sejtető írói erőfeszítés, amelynek formája tartalom is. Ennek a művésziesen előadott, korántsem esztétikai érték és jelentés nélküli, hatásos ürességnek, prezentált nihilnek az ellentettje a „mindenség”: a semminek a minden. (A kettő közt pedig ott a „némi”, a „némely”. Nem is példálózunk, Karinthy annyiszor orozta el az engedékenységet, tanácstalanságot – vagy mindkettőt megjárta? – alkalmas szavait, a Szomory-féle „némiséget”.)

E szövegezési technikát veszi célba az *Így írtok ti* 1921-es bővített kiadásában a Szomory Dezső tollára adott dráma, a *Mit mondjak, Második József és minden*. A nyelvkritikai attitűdről a Szomory-gőgöt megfricskázó ferdített szerzői név is árulkodik: „Írta: *Mittudomy Isteny Dezső*”. Az instrukció, műfajozás „kopfja”: „*Történelmi dráma, vagy mit tudom én, szent Isten, négy felvonásban...! Felvonásban és holmi tömör színészekkel, gőzölögve és ragyogóan, isteni József, kissé kábultan és hermelin*”. A „mit tudom én...”, az „Istenem!” a szövegben még újrázódik. Az euforikusan tartalmatlan áriázások a nevét Karinthytól nyert beszéd- és fogalmazásmód, a halandzsá felé siklanak. Természetesen nem a dekódolhatatlan nyelviség, az értelmetlen hangalakú, kifecamodott betűsorú szavak szintjén, hanem a nyelvi logika, a minimálisan szükséges mondattani szabályosság mind fékezhetetlenebb felrúgásával. Karinthy alaposan kiaknázza a parodisztikus modellt. Ugyanebben a gyűjteményben a másik Szomory-karikatúra, a *Nyámnyska* (mely címében a többszörös kicsinyítéssel és a kvázi-oroszossággal is kacagtat) e pár sort illeszti az első paródia-felvonás elé: „*Színmű a magyar-néger háború dicsőségteljes napjaiból, istenem, hát mit bánom! Mondjuk 1982-ből. // És írta, mondjuk, Szomory Furioso! / És már kezdődik is, istenem...*” (A dolgotatunk felett olvasható *Négyszögletes*

Hold szó szerkezet is az „örjöngő” – furiózus, „világirodalmias” – *Nyámnyuska* villanása, a sápadtság kifejezésére.)

Nem elsődleges szándékunk, hogy Szomory műveiben visszakeressük a paródia kedvéért átvett-kiforgatott szavakat, utánzott szóhasználatot és kipécézett stílust. A paródiának fontos tényezője az alpmű és a paródiamű kisebb-nagyobb egybevágósága, mely nem a hasonlóságokat, hanem a különbségeket mutatja ki, más olvasatot indít el az eredeti szöveg értelmezése nyomán. Példaként mégis jelezzük, hogy Szomory – akinek alkotásai leggyakrabban a gyönyör és a kétely kapujába érkeve élnek a „kimondhatatlanság” stílus eszközeivel: a dadogó-ismétlő alulretorizálással vagy a halmozó-végeérhetetlen felülstilizálással – Habsburg-drámái leghíresebbikében, az 1918-as *II. József*-ben a címszereplő küzd a megválaszolhatatlan „Óh, az én életem!”, „De hát ki vagyok én?”, „Mi volt ez?! De hát nem értem...” kérdéssel, állapottal, Isten-suttogásokkal. Az egyik legemlékezetesebb jelenetben (III. 2.: a Mozart-jelenet) is így sóhajt fel a császár, ezúttal a magányt, irányvesztettséget, kimondás-képtelenséget interperszonálisan, két élet kontextusában elmormolva: „Lehet... Lehet... maga ezt biztosan jobban tudja, mint én... végre is mit tud az ember, mi lehet az ember...” (ti. „egy ilyen művész mellett”, mint Mozart).

A szóátvételek, utalások elsődlegesen, azonnal kibeszélik magukat az olvasó számára: Második József – *II. József*; hermelin – *Hermelin* (Szomory 1916-os darabja a kis színésznő Tóth Herminről, élete állítólagos legnagyobb szerelmének, „B. G. kisasszonynak”, azaz a kis színésznő Bázár Gittának ajánlva. A hermelin-motívum másutt is érvényesül írásaiban) stb. A vájtfülűek a *Dió Lórikájától* is könnyedén szökkenhetnek gondolatban *II. József* császár szeretőjéig, a Lórikának szólított Eleonóráig, a „kis Lichtenstein Lóri”-ig. Karinthy, mint minden mesterfokú parodista, megadta a befogadónak mind a rögtönös, mind a késleltetett, kissé rébuszfejtő szó- és szöveg-felismerés örömét, mely a paródia értésének, méltánylásának és olvasói továbbalkotásának egyik záloga.

Karinthy Frigyes Szomory írásbeli, nyelvi „attribútumai” sorából szívesen ga(ráz)dalkodott a hátravetéses alakzatokkal, felszökő duplikálásokkal, a hömpölygő mondat vagy aritmias lélegzetű tagmondat végi lankasztó nyomatékokkal, melyek inkább lazítják, mint feszítik az ívet. A *Madáchot fölfedezik* című torzrajz megfelelő passzusában az interjúra bírt Szomory így szónokol *Az ember tragédiájáról*, a mélyen meghatódó Madách könnyes örömeire (fentebbi példáink is folytatódhatnak): „Lelkem egész mámoros igézetével ujjongva is köszöntöm, vagy mit tudom én – mondta a nagy formaművész –, a rajongás ferde vonalzatában és minden. [...] Én mondom önnek, csodás kürt, ami vagyok... [...] Azt gondolom, nem gondolom, lángolom és izzom, a megvetés keserű nyálát harapdálva a kalmárlélek felé – azt gondolom, hogy köszönöm, köszönöm – ekkora sikere úgyse lehet vele soha, senkinél, minthogy engem, remegő kráterét a zengő szépségnek, felgyújtott! nagyszerű pillanat! tumultuózus összeomlás és minden – dobja tűzbe! dobja tűzbe! e csodás találkozás döbbenő emlékeként...”

A „*karácsonyi cikk*” Szomory-betéte egy még leheletnyit is alig történetes hangulatnovellát fabrikál a Három Királyokról és a kis szabócskáról, a cizellált, itt-ott gyermekded példázat-semmiséget az utolsó szóval – „bizony” – húzva le a karácsonyi sztereotip publicisztikák sívár hírlapi valóságába. Itt is jelen van Karinthy következetes gyakorlata: a franciás-européer műveltségét és múltja tényszerű vagy kitalált emlékeit szívesen megéneklő Szomory idegenszó-használatának csiklandozása. A szabócska és családja „tevék hátán, sőt enyhe és bánatos öszvéren bandukoltak, az ám. Arábián és más tagadhatatlan földrajzi tényeken át Je-

ruzsálem irányában, amit ők bizonyos jellegzetes árnyalatával a diftongusoknak (diph-tongues! istenem, hát igen és francia és minden) Jerusolájmiknak ejtettek akkoriban”. Se szeri, se száma Karinthy-nál a Szomory-paródiák idegen nyelvi applikációinak, francia, német, angol, olasz, latin fordulat-odavetéseknek, tulajdonnév-tobzódásoknak. (Corot, quo usque stb. – *A rossz vonaglás*; „egy dió, ejne Dió, ejne Dió, ejne Dió... // (Szerző táncolni kezd, mint a Rivels testvérek.) // ...eine Dió, eine Dió und ich bin der Schriftsteller, der davon schreibt – Schritsteller, óh!” – *Dió*; „Békésen! Kinek kellene béke, mondhatnám, a mai időkben, à notre temps, mikor a provence-i lapályok szőlőbogyóiban is vér duzzad – c’est le sang, yes, the blood of our enemy, oh, my dear, mio cara” – *A Vasgyáros utolsó jelenete. Így írta volna Szomory* stb.) Az idegen szavak, mondatok humoros hatásánál még ütőképesebbek a Szomoryra jellemző „formaszépség” kacifántos szójátásai (e szót *A rossz vonaglás* nem is hagyja parlagon – hapax legomenon-példáink ezúttal csupán innen kerülnek ki): negélyezve, tusakvások, zülledt, viongó, ráhervad. A zeneiség, a nőimádat, a mártíromság és egyéb Szomory-témák, megoldások gonoszokdóan gunyoros ábrázolása, bírálata paródiáról paródiára gyerekjáték Karinthy-nak. Amikor fékezetlenül belelendül a karinthkaturisztikus fogalmazás, mindezek ellenállhatatlan nevetést kiváltva könnyed, szellemes futamokban összegződnek. A legsikerültebb Szomory-paródia, a *Nyámnyuska* egy részlete („a Bakony-síkság közepén”):

POMPADOUR Milyen volt a termékenység? És már várja a választ!

FUSTÉLYOS Bagzott éppen valamelyest, méltóságos márkányosnő, ki mekkorával tudott, akkorával.

POMPADOUR *elernyedt*. A reggeli kész van már?

FŐBAGZOS Most hágja a tej a kávé, egy kis habot is dürrögtettünk hozzá, hogy zamatosabb legyen.

A Szomory-paródiák érzékeny pontja a finoman, de következetesen végigvitt célzássorozat Szomory Dezső zsidó identitására, illetve identitáshiányára. Szomory magyar írónak tudta magát, hosszan elnyúló számkivetettsége során a magyar föld iránti hazaszeretet, hazavágyódás mardosta, magát az európai ismertségű legnagyobb magyar írók, művészek panteonjában látta mindig is. Zsidó származásához sem etnikai, sem vallási, sem kulturális, sem érzelmi szálak nem kötődtek. Ismeretes, hogy elég kemény tréfával egyszer azt mondta: nem fogadja el idős édesanyja vacsora-meghívását, mert ő nem fog egy Weisznél étkezni (ez volt eredeti családi neve: Weisz Mór. Rosszallta, hogy a legalább kétszáz esztendeje Magyarországon megtelepedett család más, a nyilvánosság előtt szereplő tagjai, így őt bálványozó, szintén író öccse, Szomory Emil, valamint egy színész rokon is ezt a nevet vette fel). Máskor viszont maga sietett közölni egy nevét – Weisz – félve bevalló ifjú hódolójával (a leányka kapcsolatukat féltette izraelita származásának tudatásától), hogy nyugalom, ő is Weisz; s ezt az esetet színezgetve sokszor mesélte, rengeteg egyéb zsidó tárgyú személyes és adaptált adomájával együtt. Zsidóságának problematikája, végiggondolása, vállalása, megtagadása, írásaiba történő intarziázása bonyolult feladatot, nem könnyű terhet jelentett számára. A kérdéssel: a zsidóellenességet, megbélyegzést, antiszemita tüntetést, szakmai kirekesztést, végül a sárga csillagos megaláztatást elszenvető Szomory zsidóságának megnyilvánulásaival e helyütt alig foglalkozhatunk, nem maradhat azonban említetlenül, hogy Karinthy paródiában nem került meg e problematikus, kényes felületet. Ha Szomoryt szinte Magyarországra való hazatérésétől kezdve támadták – eleinte inkább élményköreit, nyelvi anyagát, stílusát,

szokástörő életmódját részint burkoltan kifogásolva, 1919 után, majd az 1930-as esztendők második felében, végül a II. világháború éveiben egyre agresszívebb antihumánus, egzisztencia-megsemmisítő, halálos veszélyt jelentő eszközökkel és módokon –, Karinthy a zsidó tárgyi utalások apróságaival tette teljessé a műalkotás-paródiák mögötti egyéniség- és tudatparódiát. *A rossz vonaglásban* mellékesen kapcsolja össze a formaszépséget „valamely ó-kaldei mű” emlékképével, a karácsonyi cikk, az *Őrült karácsonyi szabócska* narrátorát így beszélteti: „...a villamos csengés harsány és fanyar színfoltjai közt szolgálatkész, enyhén faji jellegű orral szimatoló tevét képzelte maga elé, keserves tagadását a tényeknek...” A „faji jellegű orr” a század első négy és fél évtizedében gyakori sunyi célzása volt fulminánsan antiszemita újságíróknak, karakter-eszköze számos rajzolóknak. Karinthy nem pusztán visszaló az újságírói aljanépnak, hanem Szomory elhárított-vállalt zsidóságának, ingadozásának is üzen: nem egy író társ számolt be róla, mennyit gúnyolódott orrformáján Szomory, sőt egyik-másik fényképén szimatoló orrú tevéhez hasonlatosnak látta magát. Felesleges lenne e vonatkozás túlin-terpretálása. Karinthy nem volt érzékenykedő, óvatoskodó parodista: ahogy sosem került meg például egyes alanyainak idült irodalomalattiságát, úgy nem került meg Szomory esetében – s ennek hangsúlyai változtak is az ezerkilencszázötven évektől az ezerkilencszázharminc-ötven évekig íródott paródiákban – Szomory zsidóságát sem, zsidó gyökerekkel is rendelkező nagy magyar szépíróként jelenítve meg őt a paródiák (és a két cikk) révén.

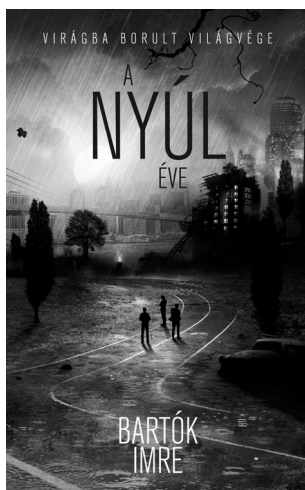
Szomory zsidóságával, magyar/zsidó író mivoltával összefüggésben érdekes friss reflexió Kertész Imre *A végső kocsmá* (2014) című könyvének többszöri elragadtatott visszakanyarodása a Szomory-olvasásélményhez. A párhuzamkeresés is mintha megcsendülne e feljegyzésekben, ugyan nem fejtve ki a lehetséges ráhangolódások egyikeként a Szomory korai éveinek hosszas (franciaországi) emigrációja és Kertész kései éveinek külföldi (németországi) élethelyszín-választása közötti lehetséges kapcsolódásokat. „Tegnap este Szomory haláláról olvastam – írja valamikor a 2000-es évek közepén Kertész Imre. – Rajongó hangulat fogott el; Tabéry Hédi megrázó beszámolóját hangosan felolvastam (rekedt hangon, rossz lélegzetvétellel), M. elaludt közben. Milyen nevetséges lehetek lelkesedésemmel, mint egy javíthatatlan gyermek a hóbortos játékaival. Ha tehetném, hatalmas tanulmányt írnék Szomoryról, erről a fantasztikus pszichopatóról és nagy művészről, egyáltalában arról, hogy a művésznak mennyire nincs helye többé a világban”. *A végső kocsmá* egy másik szöveghelye a problematika (nem zsidó identitású, zsidó származású, európai betagozódású magyar írónak lenni) dilemmáját akár Szomory életútjára is visszavetíthető tanulságokkal foglalja össze. „Ha azt mondom: zsidó író vagyok (mert körülményeimre mégiscsak ez a tény nyomta rá és nyomja rá leginkább a bélyegét) – tudatja Kertész –, akkor ezzel nem azt mondtam, hogy én magam zsidó vagyok – mert ezt, kultúrámnál, meggyőződésemnél fogva, sajnos, nem mondhatom. De mondhatom, hogy egy anakronisztikus zsidó létforma, a »galut«, az asszimiláns zsidó létformájának írója vagyok; e létforma hordozója és ábrázolója, e létforma felszámolásának krónikása, e létforma szükségszerű megszüntetésének hírnöke”.

Hatalmas Szomory-tanulmányokban sajnálatosan nem bővelkedünk, a Szomory-anekdótárium viszont bőséges. Életművének teljes(ebb) kiadása csak mostanában folyik. Ebben a filológiai térben Karinthy Frigyes Szomory-cikkei és -paródiái: kritikai forrásmunkák is.

SZABÓ ISTVÁN

A patkány és a nyúl

BARTÓK IMRE: A NYÚL ÉVE

Libri Könyvkiadó
Budapest, 2014
502 oldal, 3990 Ft

”

Egy évvel *A patkány éve* megjelenése és megosztó kritikái fogadtatása után a Libri jóvoltából most kézbe vehetjük a folytatást, Bartók Imre trilógiájának középső darabját, *A nyúl évét*. Ez a sorozat – talán írhatom, hogy vitán felül – bátor vállalkozás a kortárs magyar prózában, ez már az első kötet megjelenésekor nyilvánvalóvá vált. A második rész amellett, hogy ráerősít erre, minden olyan ismertetőjeggyel rendelkezik, ami miatt a kritika „gumicsontjává” válhat.

A nyúl évének eseményei sejtethetően három évvel *A patkány évében* történtek után játszódnak (a kínai horoszkóp két jegye között ugyanis ekkora az időbeli távolság), a három gondolkodó által előidézett apokalipszis utáni New York elnéptelenedett, romos utcáin és épületeiben. A kibernetikus beültetéseiktől megfosztott filozófusok (ritkán íródik le a szavak efféle permutációja) céltalanul bolyonganak a kísértetvárosban, az élet végigélésén kívül semmiféle motivációjuk nincs. Ez a regény alaphelyzete és az innen kiinduló, a szöveg első hányadát alkotó események egymással felcserélhető, a mesék epizodikusságát megidéző történetekből épülnek fel. *A Nyúl* szóban forgó része feszes, de a *Patkány* cselekményszövéshöz viszonyítva ötletszerűbb, a később kibontakozó történethez lazábban ízesülő jelenetek sorozata, melynek funkciója a hangulat megteremtése mellett a világ új állapotának bemutatása.

A patkány éve kaleidoszkópszerűen vonultatta fel a popkultúra regisztereiben számon tartott legkülönbözőbb zsánerek jellegzetességeit a biopunktól kezdve a horror különböző szubzsánerein keresztül egészen a krimiig. A folytatás – bár más zsánerekből építkezik – megmarad ennél a gyakorlatnál. A krimi helyét ugyan átveszi a posztapokaliptikus sci-fi eszköztára és a cyberpunk zsáner jellegzetességei is átadják a helyüket a genohorrornak, a műfajok alkalmazásával kapcsolatos mintázat alapvetően hasonló marad.

Mindezek ellenére a *Nyúl* éppannyira nem zsánerregény, amennyire a *Patkány* nem volt az. Több funkciója is van an-

nak, hogy mindkét regény tudatosan használja a különböző műfajok jellegzetességeit. Ezek közül a legkézenfekvőbb az éppen kívánt atmoszféra megteremtésének igénye. A beatnemzedék úti regényeire emlékeztető eszközök – amelyeket gyakran alkalmaznak a posztapokaliptikus világban játszódó szövegek – például a karakterek otthontalanságát, gyökértelenségét hivatottak érzékeltetni, ám míg a beat regényekben tapadt ehhez egyfajta artikulálatlan szabadságérzés, itt ez a pozitív konnotáció – egy-egy felvillanástól eltekintve – szinte teljes egészében hiányzik.

A zsánerregényekre szinte kivétel nélkül jellemző, hogy nem vetnek számot önnön szabályaikkal, keretrendszerükkel, kliséikkel, azaz voltaképpen hiányzik belőlük az önreflexió gesztusa. Bartók Imre két regénye nem csak azért nem zsánerregény, mert nincs egyetlen olyan műfaj sem, amihez problémamentesen le lehetne kötni – habár ez a műfaji cross-overekről is elmondható – hanem amiatt sem, mert rendkívül reflektáltan használja a zsánerelemeket és módszeresen feszíti fel azok határait. Emellett a nyugati filozófia mértékadó szövegeinek parafrázisálása, a gyakori vendégszövegek használata – mely *A nyúl évében* már jóval ritkábban fordul elő az első kötet burjánzó utalásrendszerével összevetve – az olvashatóság olyan horizontját nyitja meg, olyan kulturális kódokat működtet, amelyek teljesen idegenek a zsánerszövegek eljárásmodjától. Ezek az elhelyezett jelek a műfaji regények keretein belül nem érthetőek. Így aztán Bartók szövegei nem a zsánerhez tesznek hozzá valamit (abban az érelemben, hogy növelnék a műfaji regények egyébként is népes táborát), hanem a zsánerelemek használatával azt a perspektívát bővítik ki, amin belül ezek a szövegek láttatni akarnak. Természetesen nem idegen az irodalomtól a szövegszerkesztés itt felvázolt módja, elég csak Thomas Pynchon vagy Michel Houellebecq bizonyos szövegeire gondolnunk. Ezek a szövegek egy olyan olvasási pozíciót várnak el ideális olvasójuktól, amely nem csupán a „magas” irodalom névvel ellátott kulturális alakzat vonatkozásrendszerét tartja szem előtt, de a populáris irodalom termékeivel is képes számot vetni (mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy az irodalom effajta felosztása durva és erőszakos, így sok esetben vak marad bizonyos jelenségekre).

Az első kötetben megtalált, rendkívül eredeti és egyedi nyelv a második kötetben is stabilan megmarad. A helyenként erősen átlirizált prózanyelv azonban takarékosabban van jelen a szövegben, a *Patkány* sűrű, már-már kábítóan tömény képgazdagságához képest. A nyelvi leleményességek alkalmazásának ritkítása előnyére vált a *Nyúlnak*, ami így követhetőbb és tempósabb szöveg lett.

A második kötet nem csupán a nyelvi megoldások takarékosága miatt gyorsabb, mint az első és nem is csak amiatt, hogy jó száz oldallal rövidebb lett, hanem a történetvezetés linearitása miatt is. *A nyúl évében* két cselekményszál van, mely a kötet egyharmada környékén össze is fonódik, így kevésbé indaszerű, mint *A patkány éve*.

A szövegbeli világ megváltozott helyzete meg is kívánja a történetvezetés egyszerűsödését, hiszen fel kell vázolni az apokalipszis utáni New York új szabályait, a benne élők mindennapjaival együtt. Ez új feladat az első kötet ismerős világa után, mely csak az olvasást és a tájékozódást megzavaró elemek beemelásával lehetne megvalósítani a *Patkány* szerkesztési elvét követve.

A posztapokaliptikus világban felbukkanó új társadalmi rend teokratikus jelleget ölt, miközben új élőlények hadai jelennek meg az első rész zárlatában törtétek gyümölcszeként. A genetika, a mutáció és az evolúció fogalmai mentén épül fel a második kötet úgy a szövegmű-

ködés, mint a szövegvilág tekintetében. Hagymázás rémálmok szülte új életformák seregét vonultatja fel, a zabolátlanul működő fantázia eredményeként. A testképek és testtapasztalatok megjelenítésének burjánzó formagazdagsága teszi dinamikussá a szöveget, az egyébként természetéből adódóan gyorsan kimerülő, repetitívnyé váló posztapokaliptikus zsánerelemek jelenléte mellett.

A megsemmisült világ bemutatása a már említett módszerek segítségével McCarthy *Az út* című írásával rokonítja Bartók regényét. A párhuzamot tovább mélyíti az első olyan jelenet, melyben a gondolkodókkal találkozunk. Ebben az epizódban Karl jó néhány doboz kólát talál (már az első kötetből tudjuk, hogy ez a kedvenc itala), melyeket egymás után magába is dönt. McCarthy rendkívül sötét tónusú történetében apa és fia is egy doboz kólát találnak, miközben bevásárlókocsijukkal a megsemmisült Amerikát járják. Mindkét jelenet egy természetéből fakadóan nyugtalanító paradoxonnal szembesíti az olvasót. Könnyebb elképzelni a világ végét, mint a kapitalizmus végét. A kiégett, megsemmisült világ bevásárlókocsikkal, bevásárlóközpontokkal, kondicionáló termekkel van tele, melyek továbbra is eredeti funkciójukhoz hasonlóan (ha nem is azonosan) működnek, miközben az árucere módosult módszerei bontakoznak ki.

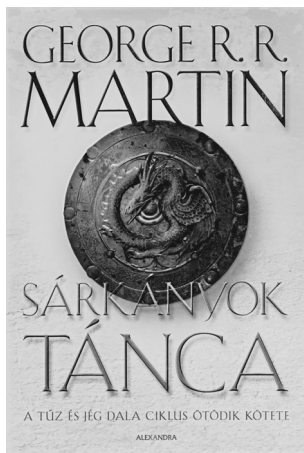
A nyúl éve tehát organikus folytatása az első résznek. Nem csak azért, mert annak cselekményét szövi tovább, de azért is, mert a benne megjelenő szövegtémák és szövegműködések a második kötetben evolválódtak, így tematikusan is továbbgondolása, nem pedig újra felmondása *A patkány évének*.

SZABÓ ISTVÁN

A világ sárkányhátról

GEORGE R. R. MARTIN: SÁRKÁNYOK TÁNCA

Alexandra Kiadó
Budapest, 2012
1152 oldal, 3999 Ft

A *Jég és Tűz Dala* sorozat ötödik kötetének megjelenését óriási izgalommal vegyes várakozás előzte meg és nem érdemtelenül. George R. R. Martin epikus fantasy regénysorozata – az első kötet 1996-os megjelenése óta – az egyik legkiemelkedőbb vállalkozássá vált a zsáner történetében. Martin újszerű megközelítései frissességet vittek a megcsontosodott, elöregedett, jobbára a megszokott eszközöket felvonultató, ugyanazokat a történeteket újramondó fantasyirodalomba, melynek kliséi Tolkien óta gyakorlatilag kőbe vésett törvényekként működnek. A *Trónok harca* nyitókötet mind az olvasók, mind a kritika részéről egyöntetűen pozitív fogadtatásra talált, hiszen az unalomig ismert, ugyanakkor a fantasy kedvelők számára kedves motívumokat egészen szokatlan módon használta fel, így lehelve beléjük új életet. Tette mindezt olyan irodalmi igényességgel, amely kétségkívül rendkívül ritka az egyik legtöbb epigont felvonultató populáris irodalmi ágazatban.

Mivel a sorozatot vizsgáló tanulmányok és egyéb írások jó része éppen azt fejtegeti, hogy milyen irodalmi eszközökkel, prózai sajátosságokkal ellátott roppant szövegtest a *Jég és Tűz Dala*, ezért jelen írás ettől eltekint – már csak azért is, mert e kritika egyedül az ötödik kötetet hívatott áttekinteni.

Kezdjük a kötetek végén elhelyezett Köszönetnyilvánításokkal. A szerző a harmadik regény – a *Kardok vihara* – utolsó oldalán azt írja: „Ha a téglákat rosszul készítjük el, leomlik a fal. Én most egy rettenetesen nagy falat építünk, ezért rengeteg téglára van szükségem.” Az idézett rész szerint Martin falként gondol a művére. Talán egy vár, egy erődítmény, esetleg egy templom vagy csupán egy ház falaként – ez, bár érdekes gondolat kísérlet lenne a felvetődő lehetőségeket végignézve mindannyiszor kibontani a metaforát, most nem számít. Martin masszív, jókora falat épít és ez olyan vállalkozás, amelyre méltán lehet büszke, aki hozzákezd. A *Varjak lakomája* és a *Sárkányok tánca* köszönetnyilvánításában viszont már ez olvasható: „Szívós egy szajha volt.” Vagyis a ne-

gyedik és ötödik kötetről már korántsem nyilatkozik pozitívan a szövegek e fontos helyein.

Valami tehát történt a harmadik rész után, amely megváltoztatta a szerző viszonyulását a sorozathoz. Eddig a pontig olyan műként hivatkozott rá, melyet fel kell építenie, be kell fejeznie, bár tisztában van a nehézségekkel. Az utolsó két részre már mint legyőzendő akadályra tekint, nehézségre, melyen túl kell esni. Ez nem feltétlenül tesz jót egy ilyen heroikus és műfajtörténeti jelentőségű vállalkozásnak.

Mi okozhatta ezt a változást? A negyedik és ötödik kötet megjelenése körül voltak az eddigi legnagyobb problémák. A megjelenés ideje folyamatosan csúszott, mígnem Martin és a kiadója bejelentették, hogy a készülő rész túl hosszú lesz ahhoz, hogy egy kötetben megjelenjen, ezért a logikailag egy cím alá tartozó szöveget ketté kellett választani. A *Varjak lakomája* cím alatt jelent meg az a rész, mely a királyvári történéseket mutatja be, míg a *Sárkányok táncába* került át minden más, azaz a szerző nem az időrendi eseményeknek megfelelően szerkesztette a köteteket, hanem a cselekmény helyszíne alapján. A negyedik rész megjelenésére öt évvel a *Varjak lakomája* után került sor, 2005-ben. A rákövetkező kötetet két évvel későbbre, 2007-re ígérte a szerző és a kiadó. 2011-ben jelent végül meg. Hat évvel az előző rész után. Ebben az időben nem volt olyan hét – talán olyan nap sem –, hogy az olvasók ne követelték volna a szöveget, ráadásul a regénysorozathból készülő filmsorozat munkálatai is ez idő tájt kezdődtek. Ezeknek a körülményeknek minden bizonnyal szerepük volt abban, hogy Martin más megvilágításban kezdte látni munkáját.

Az említett bonyodalmak nem csak adalékok a szöveg keletkezési körülményeihez, hanem olyan momentumok, melyekkel sok olvasó a szöveg minőségi romlását magyarázza. Pedig minőségi romlásról ebben az esetben nem beszélhetünk. Minőségi változás van, ezt el kell ismerni. Ám, hogy ez a változás negatív előjelű lenne, ez legalábbis vitatható.

Leggyakrabban olyan kritikák érik a *Sárkányok táncát*, melyek szerint terjedelméhez képest rendkívül kis mértékben halad előre a történet, illetve hogy az első kötet végére szétfutó szájak még mindig nem kezdenek újra egymás felé közelíteni. Az effajta megjegyzések éppen a kötet irodalmi minőségét hagyják figyelmen kívül. Az első két kötet feszes szerkezetéhez viszonyítva az utolsó kettőé valóban jóval szertelenebb, ám ez nem jelent szerkesztetlenséget. A megteremtett, atmoszférikus világ sokkal kevésbé szorult keretek közé az utóbbi két kötetben, de legkevésbé a *Sárkányok táncában*. Hosszú, a történet fősodrához nem kapcsolódó betétek tarkítják, melyekben felszínre bukkan Martin óriási mesélői kedve. Az első kötetekben jól behatárolt és követhető történet látszólag sokkal kevésbé szabályozott, szerteágazó történetfolyammá terebélyesedett, mely a legjobb táptalajt biztosítja a szereplők pszichológiájának megrajzolásához és ezzel együtt az élő karakterek és környezetük megteremtéséhez. E sokszínű világ és a benne élő szereplők hiteles megalkotásának az „ára” éppen a kevésbé feszes történetközpontú narratíva volt. A Martin által az első kötet óta alkalmazott narratív technika – miszerint a fejezetekben mindig más karakter nézőpontjából ismerhetjük meg az eseményeket – szintén sokkal inkább kedvez a karakter- és világközpontú prózának, mint egy cselekményorientáltnak. A történet fősodrához nem kapcsolódó mellékszereplők mind gyakoribb szerepeltetése és a fentebb említett sajátosságok együttesen a világépítés tünete. A világé, melyben – mintegy „mellékesen” – az elbeszélte események végbemennek. Martin vállalkozása túlnőtt a történet elmesélésén, és ezzel együtt az eredetileg tervezett három kötetten (a jelenlegi állás szerint hét kötetre számíthatunk) és a világ megteremtésének tervezetvé fejlődött.

JÉG

Mindemellett a kötet történetiszövése sem vesztett az erejéből az előző részekhez viszonyítva, jóllehet – mivel az ötödik rész a *Varjak lakomájával* egy időben játszódik, csak épp más helyszíneken történő eseményeket beszél el – valóban keveset halad időben előre az előző kötethez képest. A Falnál játszódó cselekményszál jó példa arra, hogy Martin módszerei nem puhultak az eddigiekhez képest, hiszen újabb heroikusan küzdő, nehéz döntéseket meghozni kénytelen főszereplő leli halálát (vagy legalábbis úgy tűnik, hogy halálát leli), ahogyan az az előző kötetekben már védjegyévé vált. Észak a különös szövetségek helyszíne lesz ebben a kötetben az Éjjeli Őrség, a Vadak és Stannis Baratheon paktumának következményeként. Az eddig egymás ellen küzdő erők egymásra utaltsága, kényszerű szövetségük, egymásba ágyazódásuk páratlanul színes és bonyolult szituációt eredményez, melynek szálait magabiztosan tartja kézben a szerző és a zsánertől szokatlan mélységgel és hitelességgel ábrázolja a kialakult helyzetet.

A fentebb már említett pszichológiai érzékenységre Cersei alakja a legkiválóbb példa. A királynő figurája a *Sárkányok tánca* egyik legkiemelkedőbb teljesítménye. A fogságban eltöltött idő lassan formálja át, lépésről-lépésre, míg nem a felsőbbrendű magabiztosságának nyoma sem marad benne. A nyilvános megaláztatás pedig végül teljesen összetöri, eddigi személyisége darabokra hullik. Ez az epizód a szöveg egyik legfelkavaróbb része, pedig felkavaró jelenetekből nincs hiány az ötödik kötetben. Habár ez a sorozat soha nem volt híján értékvesztésnek vagy megrendítő eseményeknek, a *Sárkányok tánca* e vonatkozásban talán az összes eddigi kötetet túltesz. Épp ez a tulajdonsága teszi a sorozat eddigi legkomorabb darabjává. Tulajdonképp minden szereplő sorsa egyöntetűen negatívan alakul a kötetben és ez a drámai fogás talán egy fordulópontot jelöl a történetben, ami a végjátékot készíti elő. (Ám az is elképzelhető, hogy Martin valóban minden alkalommal megöl/megaláz egy szereplőt, amikor megkérdezik tőle, hogy mikor érkezik a következő kötet.)

Érdemes megemlíteni azokat a Falon túli epizódokat is, melyeknek a középpontjában Brandon Stark áll. Több szempontból is fontos szöveghelyek ezek, hiszen egyfelől nyelvi, prózapoétikai szempontból kiemelkedően lirizált, mégsem túldíszített, takarékos fejezetekről van szó, másrészt a klasszikus fantasyhez közelítő, elemeiben, eszközeiben egyenesen nosztalgikusnak mondható történetszála ez a regénynek. A világ régmúltjának felépítése csaknem teljes egészében a Bran-fejezetekben megy végbe. Az eddig nem látszó kapcsolódási pontok a mítosz, a vallás és motívumrendszerek között most artikuláltabbá válnak, ezáltal egy rendkívül leleményesen felépített őstörténet, őskultúra képe körvonalazódik, ami azonban még mindig megmarad kellően hiányosnak, hogy ezáltal a mélység és távolság élményét keltse az olvasóban.

TÚZ

A világ másik felén egy bukott királyi dinasztia örököse, Daenerys Targeryen – a Sárkányok Anyja –, megpróbálja fenntartani a törekeny békét meghódított városában. A nyilvánvaló, külső ellenség legyőzése után most a sokkal nehezebben lokalizálható belső ellenséggel kell szembenéznie. A *Királyok csatája* és a *Kardok vihara* az öt király háborújának története, a véres harcok könyvei voltak. A *Sárkányok táncában* ezen a téren is hangsúlyeltolódás tapasztalható: a történetben mindig fontos szerepet játszó hatalmi harcok – az első kötet eredeti

címe (*Game of Thrones*) is ezekre utal –, még hangsúlyosabb elemekké válnak. Nem csak mennyiségileg, de minőségileg is változik az intrika szerepe, hiszen – főleg a Daenerys körüli események tekintetében – gyakran nem felfejthető, hogy az ellenséges frakciókat pontosan kik is alkotják. Nem az árulás tényét vagy az áruló személyét végletekig elrejtő írói taktikáról van ebben az esetben szó, amire már az első kötetben is láthattunk példát, sokkal inkább egy terrorisztikus működésről, melyben olyan irreguláris szabadcsapatok játsszák a főszerepet, melyeknek támogatói, pártolói azonosíthatatlanok és amelyeket nézőponttól függően nevezhetünk felkelőknek vagy szabadságharcosoknak is. Ahogy a moralitást játékba hozó kategóriák általában, Martinnál ezek a szerepek sem ítélték meg egyértelműen és problémamentesen.

Az árnyékháború, a maszkok mögé rejtőzés más szálakon is erősen jelenlévő motívum, csakúgy, mint a fenyegető, ám ismeretlensége folytán legyőzhetetlen, lappangó ellenség. Mindazonáltal az álnevek viselése is különböző funkciókat lát el. Míg Theon esetében teljes identitásvesztésről van szó, addig Tyrionnál – aki több álnevet is használ a szövegben – a rejtőzés és az elvesztett hatalom következtében kialakult identitásválság áll okként a jelenség mögött. Ezzel azonban nincs vége sem az okoknak, sem az álnevek mögé bújó szereplőknek: Arya szintén el kell, hogy felejtse, honnan jött, ezért új nevet kap; Griff és Ifjú Griff a történet újabb szereplői, akik olyan tettek véghezvitelében érdekeltek, melyek hatására felfedhetik kiletüket, vállalhatják eredeti személyüket.

A halálos betegségek, mint amilyen a szürkehám, illetve a harcok következtében kialakuló járványok szintén a lappangó, arctalan ellenség egyik fajtájaként jelennek meg a történetben. A lokalizálhatatlan fenyegetés, a hagyományos módon nem megvívható harc és a kiszolgáltatottság átütő erővel és állandóan jelenlévő motívumok.

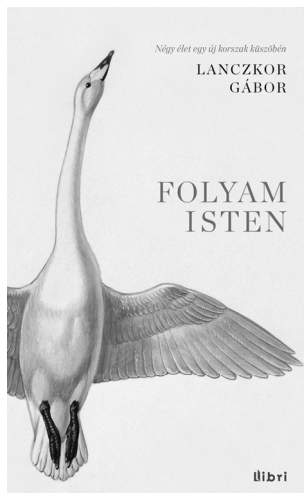
Összefoglalva tehát a történet gördül tovább, ám olyan hangsúlyeltolódásokkal és új eszközökkel, melyek megváltoztatják a szöveg hangulatát és ritmusát is. A küzdelmek már nem trónokért, hanem sokkal inkább a pusztá túlélésért folynak, sokszor azonosíthatatlan ellenségekkel szemben. Több mellékszál az eddigiekhöz képest nagyobb hangsúlyt kap, ami segíti a világépítés munkáját. Martin prózastílusáé viszont változatlan maradt. A mondatok ugyanolyan jól szólnak, mint az eddigi kötetekben, habár a fordításban bizonyos eddig már megszokott kifejezések megváltoztak, köszönhetően annak, hogy az író is folyamatosan alakítja, értelmezi saját világát. Csak egy példát hozva: az eddigi Kaszter-hegynék fordított *Casterly Rock* ebben a kötetben már Casterly-hegy, köszönhetően egy fél mondatos megjegyzésnek a könyv utolsó negyedében, melyből kiderül, hogy a Casterly ősi családnév.

Nem halad olyan sodró lendülettel a cselekmény, mint az első két (és talán még harmadik) kötetben, ám ettől nem lett rosszabb a szöveg. Továbbra is felkínálja a legváltozatosabb olvasásmódokat a regény az újraolvasások alkalmával. *A Jég és Tűz Dala* egész szerkezete mintha a hagyományos olvasásmódok szétzilálását támogatná. A lineáris olvasáshoz hasonlóan releváns egy-egy nézőpontkarakter kiválasztása és az ő neve által jelzett fejezetek elolvasása, így az adott karakter története alkot egy kompakt, egész szöveget – egészen más olvasásélményt és értelmezési lehetőségeket eredményezve. Érdeemes tehát kísérletezgetni ezzel a monumentális szöveggel, amíg a *Dal* nem folytatódik. Lesz rá időnk.

FÖRKÖLI GÁBOR

Az átjárhatóság könyve

LANCZKOR GÁBOR: FOLYAMISTEN

Libri Könyvkiadó
Budapest, 2014
324 oldal, 3490 Ft

”

Lanczkor Gábor könyve „regényes ördöglakatként” hirdeti magát a fülszövegben. Ez a regény négy, látszólag különálló történetet beszél el, amelyből három napjainkban, egy pedig egy meghatározhatatlan, mesebeli időben játszódik. Időnként a prózát verses betétek tarkítják, amelyek utalásszerűen elevenítik fel és merevítik ki a regény egy-egy mozzanatát. Ilyen laza, helyenként csupán metonimikus, metaforikus és imaginárius kapcsolatok kötik össze egymással – híven az „ördöglakat” ígéretéhez – a regény cselekményét alkotó eseményeket is. A négy történet szála egy-egy folyóhoz kötődik. Az első Gellei Jánosról, a fiatal papról szól, akinek – idős előjárójának betegsége miatt – az egész plébánia igazgatása a nyakába szakad; a pap, miközben megszállottja lesz egy szellemi fogyatékos fiúnak, és a fekete misék hangulatát felidéző idéző álmok gyötrik, zarándoklatot szervez híveinek Rómba, ahol megfürdik a Teverében, és még egy transzsnemű prostituálttal is dolga akad, majd hazatérve megőrül. A második történet helyszíne London, ahol az alternatív zenével foglalkozó Esthert egy parkban hazafelé megerőszkolja egy ismeretlen; miután úgy dönt, hogy megtartja az erőszakból fogant gyereket, elutazik Indiába, ahol egy rejtélyes találkozás után kórházba kerül, majd meghal. (Az Esther zenekarának tulajdonított zenei albumot Lanczkor Anarchitecture nevű együttese egyébként el is készítette, az anarchitecture.bandcamp.com oldalon meghallgatható.) A harmadik történet szintén a Temze-parthoz kapcsolódik, Ságvári László a főszereplője, aki Londonba emigrált magyarként keresi a boldogulást. Furcsa álmok tartják megszállva, amelyekben állatokkal beszélget, és fejébe veszi, hogy vallást alapít. A negyedik történet az indiai Jamuna folyó partján játszódik, főhőse Mira, a fiatal özvegy, akit az ismert kegyetlen hagyomány szerint halott férjével együtt máglyán égetnének meg, ám az utolsó pillanatban megmenekül, és titokzatos utazásra indul egy fiatal muszlim költő társaságában. A többi, a mi körünkben játszódó történeteket a Mira kalandjai egyfajta szim-

bolikus, metaforikus párhuzamként kísérik, miközben a másik három történetzál között laza összefüggéseket is felfedezhetünk: Ságvári például egy alkalommal találkozik Estherrel, és álmában pontosan úgy erőszakolja meg a lányt, ahogy az ténylegesen megtörténik; valamint azt is feltételezhetjük, hogy a Csongrád megyei fiú, aki egy ponton a keresztény hit válságáról értekezik, akár Gellei János atya Tisza menti parókiájáról is származhat.

Az ördöglakat tehát kibogozásra vár, azonban a történetek olyan szépen egymásba oldódnak, hogy a rejtvényfejtés nehézségei ellenére Lanczkor Gábor regénye egyben az átjárhatóság könyve is: gondosan elhelyezett párhuzamok, összecsengő motívumok révén demonstrálja költészet és próza, álom és valóság, mítosz és jelen, sőt a könyv apropóján komponált, az interneten ténylegesen létező zenei album és a fikció átjárhatóságát. A szerző a könyvet átszövő utalásháló felfejtésében és értelmezésében sokat bíz az olvasóra, mindazonáltal abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy az elbeszélő egy korántsem érdektelen epilógusban magyarázza el szándékát. Természetesen az ebben javasolt értelmezéssel, írói programmal mindenki azt kezd, amit akar. Egyelőre azonban vegyük komolyan a szöveg által kínált fogódzókat. Ez a pár költői tömörséggel megírt, sűrű és ihletett oldal ugyan nehezen kimeríthető a szükségképpen redukcionista értelmezés számára, de talán két támpontra érdemes figyelni. Először is arra az igényre, hogy a világban mint egyre kuszább és átláthatatlanabb térben tájékozódási pontokat jelöljön ki a szöveg, akár bizonyos kitüntetett helyek szakralizálása árán, mint amilyen a regényben London, a Temze vagy a Tevere; ezek a mitikus terek, ahol talán a regény címében bejelentett folyamisten is lakozik, képeznék a hétköznapi racionalitást meghaladva a történetek csomópontjait, amennyiben valamifajta nehezen tetten érhető bűverő a hősöket ezekre a helyszínekre vonzza. Ságvári László például London úgynevezett elveszett folyóit, vagyis azokat a mellékfolyókat és patakokat kutatja megszállottan, amelyeket a terjeszkedő város maga alá temetett, és amelyek a metropolisz alatt már láthatatlan csatornákként folytatják útjukat: így a kitüntetett hely istenei és védőszellemei kapcsán a regény a természet és a civilizáció ellentétét is megfogalmazza, a természeti és a transzcendens utáni vágy előtérbe helyezésével. Persze ez a vágy a narrátor számára nem problémamentes, sőt csakis két narratíva – ha úgy tetszik, a mitikus és a realista világnézet – konfliktusában értelmezhető. A másik fontos támpont az álomnak tulajdonított szerep, amely az elbeszélő szerint az irodalom számára legalább annyira valós, avagy fiktív, mint az úgynevezett valóság mint konstrukció, amely csupán egy az író számára lehetséges számos látásmód közül; az elbeszélő számára az álom és az ébrenlét átjárhatósága az irodalmi realizmus kritikájára teremt lehetőséget, az ennek kapcsán megfogalmazott szavai legalábbis nehezen érthetők másként, mint elbeszéléstechnikai, prózapoétikai állásfoglalásként egy jól meghatározható hagyománnyal szemben: „Az álomkollázs megmintázása során – írja Lanczkor – az merült föl bennem, ugyan miért ne tekinthetném a mindenkori társadalmat pusztá fikciónak, sőt, koholmánynak, amit gyáva írók ötlöttek ki, valahogy úgy, mint a kultúra fogalmát a görögöket feltétel nélkül csodáló latinok.” Amikor tehát a hősök látszólag elhagyják a realitás talaját, és egy másik valóság síkján folytatják útjukat, netán egymás életét is keresztezik egy álom erejéig, akkor egy olyan irodalmi kódváltásnak vagyunk a tanúi, amelynek célja a hősöket egy olyan tapasztalatformában megmeríteni, amellyel a jólfészült civilizáció keretei között nem találkozhatnak.

Az epilógus felől olvasva a regényben bizonyos programszerűség érhető tetten: a *Folyamisten* a realizmus eszközkészletét folyamatosan kiaknázva ráirányítja az olvasó figyelmét a

realista kód és okozatiság lehetőségeire és korlátaira, miközben az álomnarratívák és a költői-motivikus összecsengések a realiztikus logikának újra és újra kontrasztot állítanak. Nem elhanyagolható tematikai gócpont a regényben az az aktuális társadalmi jelenség, amelyet Lanczkor hitelesen és szépirodalmi eszközökkel elsőként ír le: a nyugat-európai országokban, azon belül is Londonban élő, frissen letelepült honfitársaink élete, útkeresése és boldogulása. A globális tér megnyílása a gazdasági emigráción túl a más kultúrával való találkozás lehetőségét is magával hozza a könyvben, és Krasznahorkai mellett napjaink magyar irodalmának egy másik fontos Kelet-élménye talán éppen Lanczkor regényének Indiát megidéző lapjain keresendő. Ezenkívül értékes és pontos társzművészeti, elsősorban zenei utalásokat olvashatunk az alternatív művészet világával kapcsolatban. Hiteles és nagyon is aktuálisnak tűnő oldalak találunk a könyvben arról is, hogy milyen lehet katolikus papnak lenni egy olyan világban, ahol a laikus hívő is problematikus viszonyban van saját hitével. A regény minden pontján földrajzi, kulturális részletek sietnek az olvasó segítségére, hogy sikerüljön lehorgonyoznia az egyébként mágikus és metaforikus érintkezések mentén szerveződő történetet napjaink valóságában. Ez a felfokozott realizmus persze ott csúcsondik ki, ahol Lanczkor könyve az amúgy is a végletekig feszített megfigyelőképességre apelláló műfajból, a bűnügyi regényből a legtöbbet merít: az egyik fejezetben ugyanis az Esther megerőszkolálásáról folyó nyomozásba pillanthatunk be, és a modern kriminológia széles technikai apparátusának felvillantásával azt is érzékelhetjük, hogy a rejtvényfejtés realista kódja mennyire nem tud mit kezdeni a valódi rejtélyekkel. Ebből a szempontból a műfaji séma megidézése kiváló fogás Lanczkor részéről, és a szövegnek a hitelesítő részletekben való tobzódása sem véletlen. Éppen ezért ha az egyik szereplő a fontos bizonyítékot tartalmazó DVD-t beteszi a számítógépbe, akkor az olvasó az aprólékos történetmesélésnek köszönhetően garantáltan értesül arról is, hogy az illető a „lejátszóprogramot” sem mulasztja el megnyitni, sőt szerencsénkre megtudhatjuk: a „lemez” bizony fel is „zummög”. Az epikus részletezőkedv tehát egyenes folyománya az epilógusból rekonstruálható írói programnak, azonban az így születő passzusokat nem feltétlenül említenénk a regény legélvezetesebb részei között. Lanczkor ilyenkor egy túlságosan is bejártott, kiismert és otthonosan belakott prózanyelvet működtet, mint amikor fogalmazásórán megtanulja az egyszeri diák, hogy a jelzők és a mellékmondatok folyamatos adagolásával nemcsak elkerülheti a szóismétlést, hanem még az információközlést is viszonylag elegánsan oldhatja meg: „A posta előtti piros lámpánál várakozva a *papi civilt viselő* Gellei arra eszmélt, hogy...” „*Nem a végén, de a majdnem háromórás koncert vége előtt talán egy félórával* érezhetően föllélegzett a közönség puhább része.” „Amikor három évvel korábban a szegedi Várkert pultjánál megszólította, maga sem sejtette, honnan jutott eszébe pont ez a név, mindenesetre Kacifánt felügyelőként mutatkozott be. A *piros, ujjatlan pólót viselő lány* nem jött zavarba, ő azt mondta, Kalimpának hívják.” (Kiemelések tőlem.) Persze azokon a szöveghelyeken, amelyek az olvasót egy, a mindennapi valósággal kevésbé azonosítható térbe kalauzolják – mint az álomleírások vagy a mesészerű történetszálak –, a szerző jóval oldottabban, könnyedebben ír, ám néhány körülményes megfogalmazást ilyenkor is találunk Lanczkor könyvében.

A realista és az álomszerű elbeszélői formanyelv találkozásakor a nyelvi megformáltság problémája mellett az sem elhanyagolható kérdés, hogy mi indokolja a hősök pokoljárását, vagyis kilépését, átjárását egy irracionális közegbe. Ez János atya esetében érthető leginkább, hiszen a hitét megkérdőjelező élmények érik, a plébániáját vezető kanonok öntudatlanul fek-

szik a kórházban, miközben a lelkileg is magára hagyatott pap furcsa kalandba keveredik Rómában egy férfinővel, otthon pedig megfejthetetlen lelki és testi vonzalom támad benne egy fogyatékos fiú iránt; persze ugyanakkor az is igaz, hogy János atya történetéhez lehet a legkönnyebb földhözragadt magyarázatot keríteni, hiszen a pap környezete azt veszi észre egyik pillanatról a másikra, hogy az atya szabályosan megőrül – vagyis akár azt is gondolhatnánk, hogy az őt érő sokkok váltják ki benne a víziókat mint pszichiátriai tüneteket. Ezt a lélektanilag is megalapozott fordulatot tetten érhetjük a megerőszkolt és támadója gyermekét a szíve alatt hordó Esther kalandjaiban is, ám a lány az indiai utazás hirtelen jött ötlete révén egyik pillanatról a másikra egy olyan valóságban találja magát, ahol a hasonló pszichológizáló magyarázatok a Himalája egyre inkább elvonttá és archetipikusabbá váló terében érvényüket veszítik. Bár János atyához hasonlóan pszichikai állapota miatt a lány is kórházba kerül, végül nem ebbe hal bele, hanem egy végzetserű tüzeset okozta füstmérgezésbe. A víziók és az álmok meghatározó szerepe leginkább Ságvári László esetében tűnik *ad hoc*-jellegűnek. A fiú látszólag a külföldön szerencsét próbáló magyar vendégmunkások megszokott életét éli, bár annyiban azért kilóg a sorstársai közül, hogy munka mellett ő múzeumokba is jár, és a történelmi London felfedezésére is szán időt; az sem elhanyagolható az ő esetében, hogy egy rejtélyes szerelmi kaland emléke vonzza őt Londonba, de ez talán még mindig kevés ahhoz, hogy látomásai hatására hirtelen vallásalapításra adja a fejét.

Így a realista kód és a fantasztikum kódja közötti kontraszt nem csupán stilisztikai probléma a regényben, hiszen az is kérdéses, hogy mennyire eredményez gazdag prózát a banális és az onirikus rétegek váltogatása, mennyire képes ez a két szféra egymást támogatni, magyarázni, jelentésekkel telíteni a *Folyamisten* lapjain. Gondoljunk csak bele, hogy – elnézést az igazságtalan és talán meglepő összehasonlításért – Beckett milyen remekül tudja azt a *Molloy*-ban, hogyan kell az olvasóval a hétköznapi, esetleges és kisszerű cselekedetek leírása révén – ahogy például a főhős fölül a biciklire, és merev lábával hajtja magát – az élet abszurditásának rémületét éreztetni, mégpedig úgy, hogy közben nemcsak a sárba rántja le a befogadót, hanem mítoszt is teremt – víziók, látások, fantasztikus elemek nélkül. Ehhez képest Lanczkornál nem érezzük ezt a mindent átható intenzitást: a *Folyamisten*-ben oldalakon keresztül olvashatunk hitelesnek tűnő, de különösebben mély értelműnek semmiképpen sem nevezhető párbeszédet vagy hosszadalmas leírásokat arról, hogy a szereplők miből élnek, mit esznek, milyen ivászatokon vesznek részt, hogy a zenéléssel foglalkozó Lanczok számára minden bizonnyal fontos hangszerek és technikai kiegészítők részletes bemutatásáról ne is beszéljünk. A realista próza kódjához képest szakítást jelentő szakaszok és narratív elemek azonban mintha csak toldalékként nőnének ki a regény szövetéből. Más szóval Lanczok elbeszéléstechnikaként azt a megoldást választja, hogy a költőileg telített és kevésbé sűrű részeket váltogatja, és a szövegnek ez a ritmikus hullámmozgása a két szélsőség között nem is lenne probléma, ha az elbeszélés realista-referenciális rétege epikailag legalább olyan gazdag lenne, mint amennyire költői értékekben gazdag a mágikus-mitikus réteg, és ha így a két szféra a bennük elbeszélte történet hasonló súlya révén valóban átjárhatónak bizonyulna. Az epikus anyagnak ez az érdekessége, izgalmassága, amely az álmok világának lidérces élményeire adekvát módon képes felelni, szerintem egyedül Gellei János atya történetében van meg, ahol a papnak a rejtélyes értelmi fogyatékos fiúval, Péterrel való kapcsolata a maga megmagyarázhatatlanságával kellően elbizonytalanítja a valószerű és a valószerűtlenség közötti határt, és ahol az álombéli Eucharisztia-paródia vagy a hét főbűnt megtestesítő alak

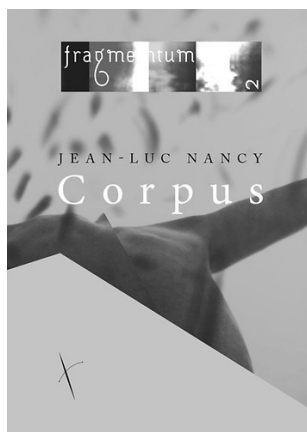
színre lépése valódi telitalálat: Keföbu Ihatolu, a képzeletbeli japán nagykövet, akinek neve a hittanórán mnemotechnikai eszközként szolgál a kevélység, a fösvényesség, a bujaság és társai könnyebb megjegyzéséhez, János atya álmaiban – a *Donnie Darko* c. filmet idéző baknyúl társaságában – a sátán inkarnációja lesz. A Gelleiről szóló terjedelmes első fejezet valamelyest ki is lóg a regényből, hiszen vele ellentétben a többi hasonló terjedelmű rész már Londonban játszódik, és két olyan szereplőről szól, akik egy ponton még találkoznak is egymással. Viszont a londoni történetzálak, valamint Esther indiai utazása, amelyekben egyébként a jól értesült olvasó önéletrajzi elemeket is azonosíthat, már inkább az író pontos helyismertéről, mintsem mesélői fantáziájáról tanúskodnak, és ezért jól kiütözik bennük, hogy szerzőjük mennyire rá van szorulva a fantasztikumra mint a figyelemfelkeltés és a feszültségteremtés eszközére. János atya történetével ellentétben azonban éppen az álom és az ébrenlét átjárhatósága lesz viszonylag nehezen védhető elbeszélői technika.

A minduntalan kísértő hiányérzet azonban szerencsére nem képes elrontani a rejtélyek fölött érzett örömet, aminek köszönhetően a *Folyamisten* hangulatos könyv lett. Számos megoldatlan pontot érzek benne, amelyek nem feltétlenül az értelmező hiányosságait tükrözik, ugyanakkor rengeteg olyan fogást is kínál még magán a regény, amelyeket ez a kritika bizonyára elmulasztott. A magam részéről szívesen olvasnék olyan értelmezést, amely a művészi szerepjátszás fogalma felől értelmezi a zeneszerzés területére kiránduló Lanczkor könyvét. Ki tudja, talán kiderül, hogy a regény egy sokkal komplexebb rendszerben – a zene, a líra és a fikció háromszögében – sokkal gazdagabb és teljesebb értelmet nyer. A szerző együtteseit, a Médeia Fiait vagy az Anarchitecture-t hallgatva talán indokoltabbnak tűnhetnek a regény spirituális, pszichedelikus vonatkozásai, amelyek előtt a dramaturgiai és narratológiai szűkkeblőség sokszor értetlenül áll. Ettől még persze nem lesz tökéletes szöveg Lanczkor Gábor regénye, de van annyi potenciál a szövegben, hogy egy próbát mindenképpen megérjen egy ilyen típusú megközelítés is.

BARTÓK IMRE

Ezernyi ektópia

JEAN-LUC NANCY: CORPUS

Fordította: Seregi Tamás
Kijárat Kiadó
Budapest, 2013
130 oldal, 2700 Ft

„A *corpus* nem beszéd, és ez nem egy elbeszélés. Egy *corpusnak* kellene tehát itt lennie.”(39.) – írja egy ponton a szerző. Márpedig Nancy körkörös elbeszéléstechnikája, nem-szillogisztikus érvelése okán ellentmondások rengetegén kell keresztülatolnia annak, aki el akar érni a megígért *corpushoz*. Ahhoz a *corpushoz*, amely egyes szám *első és harmadik* személyben beszél, egyszerre kiszolgáltatva és elrejtve titkait.

Jean-Luc Nancy magyarul megjelent könyvei az életmű centrumától valamelyest távolabb eső, rövidebb esszék, aminek előnye is van, hiszen mindkét könyvecske gazdag keresztmetszetét is megmutatja Nancy gondolkodásának, ugyanakkor lépten-nyomon szembesülnünk kell azzal, hogy homályban kényszerülünk tapogatózni azt illetően, Nancy pontosan milyen saját filozófiai előfeltevések, fogalmi rendszerek mentén fejt ki gondolatait. Ebből következik, hogy a *Corpus* igen nehéz olvasmány: stílusából adódóan élvezetes is, de ha megkísérelünk minden bekezdés „mélyére látni”, komoly erőfeszítéseket vár tőlünk. Nem sokat old ezen a nehézségen, ha rámutatunk arra, hogy a rendkívül sűrű, asszociatív, burjánzó szövegkezelés jelen esetben magából a tárgyból fakad.

Bacsó Béla emeli ki a legújabb francia gondolkodási tendenciák tárgyalása során, hogy azok a filozófia egyfajta „feledése” ellenében dolgoznak, és olyan problémákat igyekeznek a felszínre hozni, illetve rekontextualizálni, amelyek az idők során vagy háttérbe szorultak, vagy a felismerhetetlenségig eltorzultak. (ld. *Élet és Irodalom*, LVII évfolyam, 44. szám, 2013. október 31.) (Az elgondolás természetesen rokonítható Heideggernek „a metafizika destrukciójára” vonatkozó, bizonyos megközelítések szerint az egész dekonstrukciót ihlető programjával.) De vajon állíthatjuk-e, hogy ilyen elfeledett téma a test? Miért nem beszélünk, illetve miért nem lehet beszélni a testről? Bár Nancy elsősorban nem fektet akkora súlyt a téma nyelvi reflexiójára, fejtegetései során mégis jelen van egyfajta fogalmi szkepszis: „Talán a *test* a *par excellence* használhatatlan szó. Talán minden nyelvben csak egy *túlzás*.” (18.). Ami

azonban ennél is fontosabb, hogy a testről való beszéd deficiensei magában a testben, annak létmódjában és működésében vannak lehorgonyozva.

A nyugati kultúra egyik legsúlyosabb szellemtörténeti közhelye, hogy anyag és szellem, test és lélek dichotómiájában mindig is az utóbbi volt a meghatározó, és ennyiben az egész Nyugat sajátos „testfeledésben” él(t). Súlyos ez a megállapítás egyrészt azért, mert igazságtartalma okán messzemenő következménnyel bírt és bír, de azért is, mert, mint minden leegyszerűsítő modell, elfedi azt a ténytet, hogy a test, bármilyen pozícióban is volt a lélek vagy a létezés egészének viszonylatában, valójában sosem volt teljességgel elfe(le)dve. És, mint máris utaltunk rá, „elfeledettsége” saját magába íródik, önnön eseménye és szükségszerűsége, valahogy úgy, ahogyan a heideggeri „létfeledés” sem „mulasztás”, hanem magának a létnek a belső működése.

Nancy könyve felütésével egy ellentmondásos hagyományra emlékeztet bennünket, amikor is a testről való beszédet az eucharisziából származó mondattal vezeti be: *Hoc est enim corpus meum*. A szerző tehát annak érdekében, hogy rögtön a test-lélek dichotómián túl (illetve innen) pozicionálja magát, egy markáns kultúrtörténeti kontextusba ágyazza mondandóját. Arra emlékeztet, hogy a kereszténység korántsem elfeledte, hanem – főként a görög filozófiával szemben – éppen hogy felfedezte a testet; ez olvasható le az eucharisziából, és a testi feltámadás tanából is. Igaz, a test hierarchizálása és leértékelése is inkább csak a platonikus hagyományra jellemző, hiszen Arisztotelész *A lélekről* című értekezésében valójában mindvégig a testről beszél. Azzal, hogy Arisztotelésznél „a lélek a test formája”, lehetőség nyílik arra, hogy magát a lelket is testként gondoljuk el. Innen egy bakugrással el is érkezünk Freudhoz és a Nancy számára meghatározó – egyébként posztumusz jegyzetben fennmaradt – mondatához: „A lélek kiterjedt – nem tud róla semmit.” (19.) A hisztéria jelensége pontosan azért válik fontossá, mert a hisztérikus – aki mellesleg nő, és a „sok ektópiának helyet adó” mell hordozója (61.) – egyfajta „túlzott koncentrációt” valósít meg, önmagába tömörül, elveszti kívülségét, hiszen minden(ki) számára, aki rajta kívül van, a látványossága ellenére valójában abszolút jelentésnélkülivé lesz. A hisztérikus megszünteti maga körül, mintegy magába omlasztja a teret, és ezért van, hogy a hisztérikus teste és más testek között nincs és nem is lehet kapcsolat többé. A hisztérikus (test) csak pusztán látványként, színházként lehet adott.

Az eucharisztikus alaptétel, *ez itt az én testem*, amellyel „kényszeresen felmutatunk egy ittet” (7.), rögtön a heideggeri fogalmi rendszer alapkövét, az ittlétet is eszünkbe idézi. Van azonban Nancy szerteágazó gondolatmenetének egy másik, kifejezetten filozófiatörténeti aspektusa, amelyet érdemes folyamatosan szem előtt tartanunk a mű olvasásakor. Descartes-ról van szó, akit szokás az említett test-lélek dualizmus az egész újkor számára mértékadó megteremtésével, illetve újbóli bebetonozásával vádolni. Az egyik probléma Descartes metafizikájában, hogy nem találja a test és a lélek közötti kapcsolatot – a tobozmiriggyel kapcsolatos homályos segédhipotézis már a kortársaknak sem volt meggyőző. Ezt azonban még lehet technikai jellegű nehézségnek tekinteni. A még súlyosabb probléma az, hogy Descartes-nál a későbbi, a német idealizmus és a fenomenológia felől megfogalmazott kritikák szerint a szubjektivitás egyfajta „világvesztést” szenved el, amikor radikális határvonalat húz önmaga mint gondolkodó dolog (*res cogitans*), és a testi-tárgyi létezés mint kiterjedt dolog (*res extensa*), illetve dolgok közé. Nancy alapos revízióra szólít fel bennünket: valójában Descartes „a lelke mélyén nagyon jól tudja”, hogy *a res cogitans egy test*. „Descartes hibája [csupán] az volt, hogy az *extrát* üresnek és tagolatlanak gondolta, miközben az éppen a különbségek képződésének helye, a »korporáció« helye, a nehézkedés eseménye, következésképpen a világi közös.” (70.) Ezzel együtt Descartes-nál „a gondolkodás érez, s mint érző érinti a kiterjedt dolgot” (98.) – legalábbis így értelmezi

Nancy a *Második elmélkedés* híres viasz hasonlatát, és ehhez kapcsolható a *hoc est enim* „kényszeressége” is, vagyis a testnek *megtestesülésként*, hússá lett logoszként történő értelmezése.

Nancy egy sor, a témával kapcsolatos előítéletünk felülvizsgálatára invitál, egyúttal újszerű kísérletet tesz általában a „kiterjedés” újragondolására. A test mint „res extensa” kiterjedését nem csupán anyagi adottságként szemléli, hanem – a leginkább ezen a ponton kapcsolódik erőteljesen a heideggeri szóhasználathoz –, az ex-isztálás, a folyamatos kivetülés mozzanatát látja benne. Ez a gondolatmenet, noha fogalmilag a német gondolkodóhoz, tartalmilag inkább a Sartre és Merleau-Ponty által fémjelzett hagyományhoz kapcsolódik, melynek tematikus középpontjában a látás problematikája áll. Sartre mélyen karteziánus filozófiájában a látás folyamatos objektíváció, a testek látása pedig a testek tárgyiasítása. A probléma az, hogy ebben a felfogásban a test felületként van elgondolva, bőrként, vászonként, és éppen ezért nincs valódi átjárás a testek között. A testek Sartre-nál látják és ezzel nyomban meg is semmisítik egymást mint testeket. Merleau-Ponty testfelménetológiájában továbblép az emberi kapcsolatok egzisztencialista drámáját előtérbe helyező sartré-i elgondolásnál. Nála a test önkonstrukciója, „intimitása” feltételez egy kívüliséget, vagyis azt, hogy a test mintegy kívülről is szemlélhesse magát – amikor az ember önmagát érinti, akkor szó szerint az érinthetlent, vagyis magát az érintést érinti meg.

Ehhez a felfogáshoz kapcsolódik Nancy, és ezen keresztül nyílik lehetőség arra, hogy jobban megértsük a test kultúrtörténeti leértékelését. Ez a hierarchizálás ugyanis olyan mozgás, amelyet *maga a test* valósít meg önmaga észlelésében, önnön transzcendációjában és specializációjában, „arealításában”, a „kívülre helyezés struktúrájában” (103.) A test *maga kényszeríti ki*, hogy amikor róla szólunk, mindig *valami másról* beszéljünk. A test nehézkedik, gravitál, elszökik, beteggé lesz – „a test egyben önmaga elnyelése, elpusztítása is, egészen a bűzös gennyig vagy a paralízisig terjedően.” (75.) Miközben persze a *corpus*, a kiterjedés – ezeryni ektópia! – folyamatosan úton van magához, és, ami Nancy filozófiájának egésze szempontjából különösen fontos: a másikkal. Nancy filozófiájának kulcsfogalma, a „szinguláris többes” [singulier pluriel] éppen egy olyan sokaságot kíván megnevezni, amely nem egyedi létezők numerikus összességéből, hanem „szingularitások” egymáshoz való viszonyaiból szerveződik.

Nancy ebből fejti ki egy sajátos művészetfilozófia alapjait is. Először is, Nancy „művészet” alatt nem a hegeli fogalmat, a „Művészetnek” valami zárt és végleges eszméjét érti, de nem is az egyes művészeti ágak összességét, hanem egy olyan „eseményt”, ami az egyes művészetek (és persze: testek) *között* jön létre, pontosabban, ami ott *íródik*. „Hajlamosak lehetnénk azt mondani, hogy ha a filozófiában soha nem volt test (csak *a szellemé*), az irodalomban (cserében) viszont csak testek vannak (amit az egész művészetről is állíthatnánk.” (51.) Ennek fényében különösen izgalmas, amikor Nancy elutasítja Kafkát: „Utálom *A fegyencgyarmaton* karkai történetét, az elejétől a végéig hamis, leegyszerűsítő és fellengzős.” (12.) Miért? Azért, mert valójában „nincs semmi átmenet”, mert maga a világ a testek teresüléséből jön létre, nincs „köztesesség”, pontosabban, csak a köztesesség van *mint* ezen teresülés, ahol már nincs hely a karkai gépezet számára. Az írásnak nem kell „eljutnia” hozzám, belém vésődnie, mert minden írás – „az értelemre irányuló gesztus” – már eredendően érint. Nancy egyenesen úgy fogalmaz: „tudom ugyan, hogy mi a különbség az írás és a csöpögős stílus között, *mégsem ismerem egyetlen olyan írást sem, amely ne érintene meg.*” (12.) A testek minden mozdulata írás, a test írása, a genitívus subjectívus és objectívus értelmében egyaránt – a testek egyszerre beszélnek első és harmadik személyben. Ha van egyáltalán emberi közösség, az ebből a kakofóniából szerveződik, és ha van egyáltalán művészet, az csakis a testek világában jöhet létre.

SZERBHORVÁTH GYÖRGY

A kor gyermekei avagy az (ön)gyilkos identitások

SZÉKELY CSABA: BÁNYAVIDÉK

Magvető Kiadó
Budapest, 2013
208 oldal, 2556 Ft

”

Több tekintetben figyelemre méltó kör alakult ki a tavalyi év végén, amikor a kritikusok az év irodalmi terméséről szavaztak a *Népszabadságban*. Az első öt műből háromnak a helyszíne, témája is Erdély: a második helyezett Tompa Andrea *Fejtől s lábtól* című regényének, a harmadik György Péter *Ál-latkert Kolozsváron – Képzelt Erdély* című kötetének, valamint a negyedik-ötödik helyen végzett *Bányavidék* című drámatrilógiának Székely Csabától (a helyet Kun Árpád *Boldog Észak* című regényével osztotta). Továbbá azt látjuk, az első helyezett Borbély Szilárd *Nincstelenségje* ugyanúgy egy lepusztult faluban játszódik, mint Székely drámatrilógiája, ahol az agresszió, a szegénység, a kilátástalanság, a hatalmi harc, a mély szociális konfliktus az úr. És az alkohol – de Tompa Andrea regényében is találunk egy ragyogó fejezetet e témára.

Az egybeesésekből még semmi különös nem következik, lehet mindez a véletlen eredménye. Ahogyan azon sem kell sokat okoskodni, hogy az egyre (el)ismertebb Székely drámakötete e szavazáson megelőzte a Magyarországon kultikus színházi szerzőnek számító Pintér Béla *Drámák* című kötetét, ha csak egy ponttal is. Ami őket összeköti, az szintén a magyar rögvalóság – de a felszabadító, katarzist nyújtó humor is. A kérdés pedig ugyan örök, hogy a drámák könyvben való megjelenítésének vajon van-e értelme, de értelme nem sok van, hiszen természetes, hogy a rendező és a színészek hozzátesznek a szöveghez. Ám Székely és Pintér drámái szöveggént is működnek, többek és kevesebbek is, mint eljátszva. Az biztos, hogy bizonyos poénok csak eljátszva működnek, és ez Székely Csabánál talán inkább érvényes.

Mégis, leginkább a párhuzamvonás György Péter kötetével adódik, bár az tanulmánykötet, nem szépirodalom. Pontosabban nem párhuzamot lehet vonni a tanulmányok és a *Bányavidék* közt, mert Székely mintha épp Györgyöt egészítené ki. Utóbbi Budapestről nézve igyekezett feltérképezni,

miért vált az itteniek szemében Erdély az őshazává, egy elképzelt világgá, ami referenciául szolgál az értékek tekintetében, de a kötet több kritikus szerint is inkább szól arról, hogyan képzei el Erdélyt maga György Péter. Ezzel szemben (vagy mellett?) Székely leleplezi a „pestiek” Erdély-képét, miközben szinte az abszurditásig a dráma eszközeivel mutatja be az erdélyi falu – nem feltétlenül – mindennapi életét. A *Bányavirág* és a *Bányavakság* ugyanabban a faluban játszódik, az utolsó, a harmadik *Bányavíz* egy másikban, bár mintha ugyanott járnánk: iszákosság, öngyilkosság, kilátástalanság mindenütt, ahol élni nem, csak elvagyódni lehet. Természetesen tudjuk jól, hogy nem minden erdélyi falu ilyen, sőt, nem kevés éppen arra játszik rá, ahogyan a magyarországiak elképzelik azt, és aki turizmussal foglalkozik, az akár kiválóan gyarapodhat is, se szeri, se száma a skanzenoknak. Egyes települések valóságos zárandokhelyé váltak, ahová nem csak üdülni járnak a magyarok, hanem úgymond lelkiileg és szellemileg feltöltődni is, azáltal, hogy igazi erdélyi magyarokkal, székelyekkel találkozhatnak Csaba királyfi földjén, és hitükben megerősödve térnek vissza a kapitalizmus idegőrlő mindennapjaiba, a gyaur Európai Unióba (mintha a Székelyföld ma már nem lenne az EU része).

Nomen est omen, Székely Csaba ezt a mítoszt aprítja szét fejszérével, ami az erdélyi hegyekben amúgy is nélkülözhetetlen szerszám (vagy sem, gondoljuk még mi ma itt). Végreteleg fesztí a sztorikat, és itt aztán semmi jó nincs, és remény sem. A főhősök mind egy szálalig alkoholisták, elvagyódnak, akár Csehov három nővére Moszkvába, a városba (jellemző, hogy Székelynél is a nőkben erősebb a menekülésvágy), de nincstelenek is, akár Borbély *nincstelenekjei*: innen kitörni nem lehet, vagy csak nagy áldozat révén. Marad az öngyilkosság, egymás verése, szexuális zaklatása. Székely alakjai tipikusnak mondhatók: alkoholista orvos, perverz pap, korrupt polgármester, elvagyódó, szerelmes leányka, megbolondult öregasszony. A minta természetesen ismerős, a történetek játszódhatnak egy tönkrement ír faluban (Székely egyik ihletadója Martin McDonagh), vajdasági vagy csongrádi faluban, de akad hasonló alapszituációjú regény, illetve színmű a horvát Ante Tomić tollából is; a *Csoda Poskokovo Dragában* főhőse a részeges pap, akibe egy fiatal lány lesz szerelmes. Hasonló magyarországi magyar darabért se kell messzire mennünk – lásd éppen Pintér Béla *Parasztope-ráját*. Utóbbi szintén részben arra épít, mint Székelynél az első darab kezdő motívuma: hogy el kell játszani a népviseletben hagyományait ápoló, szegény, de igaz, autentikus életet élő erdélyit, akinek élete emberhez méltó. El kell játszani a szerepet, mert jön a budapesti tévé. A másik oldalról a sztereotípiák jelennek meg: a nagyvárosi ember úgy hiszi, a falusi csak iszik, népdalokat énekel, de népviseletben verekszik is, az ide költöző viszont úgysem tud beilleszkedni, a falu nem fogadja be, ahogyan a város sem fogadja be a falusit, aki épphogy elvagyódik az istenített otthonból.

Mint ahogy az a hollywoodi szuperprodukciónál is történik, amikor a sikeren felbuzdulva legyártanak még pár folytatást, Székelynél is az első darab a legeredetibb. Meglehet, azért, mert később minden oly ismerős, megszokott már. A *Bányavirág* a haldokló apa körül forog, aki ugyan meg sem jelenik a színen, de gyerekei arra várnak, meghaljon, hogy az örökséghez jutva otthagyhassák az egykori bányászfalut – ám az apa végül az egyházra akarja hagyni kis vagyont, mert annyit vétkezett életében, halálba kergette feleségét és anno a bányászokat is kizsigerelte. Az alkoholista orvossal épp az a baj, hogy nem kezeli félre az apát, illetve fogalma sincs, meddig él még az öreg. A fiú, Iván nem másba, mint féltestvérébe, Ilonkába szerelmes, aminek azért az is az oka, hogy a lepusztult faluban nemigen van választék, a fiatalok el-

tűntek. Illetve lenne, a szomszédasszony, Irén, aki Ivánt szeretné, ezért folyton kompótot hoz át a beteg apának.

Ilonka amúgy városi albérletét adta fel, hogy apjukat ápolhassa, ő az orvossal incselkedne, de ő meg nő, három gyerekkel. Mindenki boldogtalan, így a szomszédasszony férje, Illés is – akit nem tartanak normálisnak, mert absztinens –, ő végül szintén öngyilkos lesz, feláldozza magát, hogy Irma és Iván esetleg egy pár lehessen. A falusiak életéről annyit tudunk, hogy a papnak szeretője van és még a temetésen is részeg, ahol a falusi kórus össze-vissza énekel, a vallási énekeket a muskátlizenével keverik össze. Pénz semmi, és a munkanélküliség csak idiotákat gyárt, hisz az ivászatba menekülnek: *„Az egyetlen hagyomány, amit őrizünk itten, az, hogy békaszárrá isszuk magunkat, egymás torkának ugrunk, s aztán kimegyünk az erdőre fát lopni. Ez a mi kurva nagy hagyományunk.”* A természet szépségeiből semmit sem látnak; ha kimennek az erdőbe a lopáson kívül, hát csak azért, hogy felkössék magukat. A természetes halál itt igen ritka – pedig az is annak számít, ha valakit fejszével ütnek agyon. Iván végül a tévének nyilatkozik, úgy, hogy az még Wass Albertnek is bizonyára tetszene, hát még mai híveinek: *„Jó itt élni, mert vannak ezek a gyönyörű hegyek, s a fenyvesek, s az a kicsi szar csermely is olyan szépen csobog, mint egy patak.”*

A *Bányavidéken* az érződik, hogy a szerző mintha csuklóból, egy ültében írta volna: egyszerű, tipikus (de kidolgozott) alakok, falusi alapszituációk, zsigerből jövő humor jellemzi. A *Bányavakság* története már bonyolultabb: a polgármester a közlegő választás előtt román rendőrt hív, hogy leleplezze a másik jelöltet, de végül az ő korrupciós ügyére derül fény. Itt is arat a halál – Ince, a polgármester búsongó alkoholista, felesége és fia autóbalesetben halt meg, most meg újabb korrupciós ügyleten törí a fejét, mert teljesen tönkrement, örökségét is kénytelen volt eladni húgának, Iringónak. Akinek a férje öngyilkos lett, s Iringó terve szintén az, hogy a városba költözik, ha eladja a házat. Ince egyedüli reménysége a lánya, Izabella, aki a városban egyetemista, taníttatására kell a pénz. Váratlanul betoppan, kiderül, már rég nem jár egyetemre, a fű miatt most meg menekülnie kell a bíróság elől, Olaszba menne dolgozni. A másik polgármesterjelölt, Izsák, aki az erdők visszaszármasztatásakor gazdagodott meg, nagy magyar, aki még az úrlapokat is rovásírással tölti ki, és akinek még a Turul Zászlóalj Harcosai is túl liberálisak. Heves történelmi és egyéb vitába keveredik Florinnal, a román rendőrrel, aki törí a magyart. A helyzetet Izabella „oldja meg”: lefekszik Izsákkal, aki pénzt ad neki az olaszországi útra, de megígéri, hogy apját békén fogja hagyni korrumpáltsága ellenére is. Székely happy end.

A harmadik darab, a *Bányavíz* is egy lepukkant faluban játszódik, itt legfeljebb az olyan provokatív elemek jelentik az újdonságot, mint hogy a pap pedofil, illetve saját fogadott fiát, a templom gondnokát, Mártont dugja még a szószéken is. Azt persze el tudom képzelni, hogy ha ezt egy székely kisvárosban adják elő, vagy akár a provokatív színházat megvető „új” Nemzeti Színházban, sokakat felháborít – ahogyan az előző két darab alapszituációi és alakjai is, hisz részben saját közegére ismerve mindenki felhorkanhat, hogy „no de a mi falunkban azért még sincs minden így, lehet itt azért élni is” –, de az önisméltéssel tarkítva a *Bányavíz* már elég fárasztó olvasmány, hisz újra azt tudjuk meg, hogy az emberek fele öngyilkos lett, másik fele beköltözött a városba, páran ugyan maradtak, a legszerencsétlenebbek, akiknek még kötélre sem telik. Itt is megy a részegeskedés, a polgármester ugyan nem szegény, de nemrég jött ki a börtönből. A sztori fő motívuma, hogy a tanító háza leégett, benne a feleségével. Így lányával ideiglenesen a paplakba költöznek, de a pap meglopja őket. A házvezetőnő

viszont az Amerikába emigrált lányát várja haza, de szegény már meghibbant, lánya rég halott. Imola, a tanító tizenhat éves lánya szinte az egyedüli lány a faluban, mindenki rá hajtana, Márton szeretne vele elszökni, de ez sem jön össze. Ő amúgy titokban verseket ír, a pap leleplezi, de hogy ennek a drámában mi a szerepe, nem túl világos. Végül kapunk egy kis verekedést, és hogy az esetlegesen fáradó közönség feléledjék, jön a reformátusok legecizése, miképpen az előző darabban is volt románozás, bozgorozás a darab végén. Aki viszont elsőként e darabot nézi meg vagy olvassa el, arra biztosan az újdonság erejével hat majd a mű és alighanem csalódnai sem fog.

De ne panaszkodjunk, a bányatrilógia szerzője igen fiatal még mindig, hangja friss, akár az erdélyi havasok levegője, poétikája is egyedi. És felébresztheti azokat, akik a falvakban a nyomort, a súlyos, nem etnikai alapú konfliktusokat nem akarják látni. Csak hagyományos vágyálmaikat a nemzeti identitásukat oly büszkén ápoló, hagyományos életmódot élő „parasztokról”. Székely humorral, de kegyetlenül ábrázolja, hogy egy kis közösségben a túlélés egyedüli eszköze a másik átverése, meglopása, a folyamatos harc, a hatalom pedig mindenütt korrump, hát még ott, ahol másra lehetőség sincs. Az egyház pedig nem megtartó erő a kisebbségek körében (sem), és ha nyilvánvaló túlzás is, hogy a papok mind egy szálig szeretőt tartanak, homoszexuálisok vagy pedofilok lennének, sebészi pontossággal vágja fel azt a sebet, hogy míg az egész világot megrázták a keresztény egyház emberei által elkövetett szexuális zaklatások, addig a magyar világban, legyen az katolikus vagy protestáns, mindegy, gyakorlatilag egyetlen egy esetre sem derült fény, ahogyan pénzügyi visszaállásokra sem (a politikaiakat most hagyjuk is). Persze azért ne hangsúlyozzuk ezt túl, a problémának ez csak az egyik gyökere, és természetesen rengeteg ellenpélda is akad – vannak még tisztességes emberek (valahol).

Amit ki kell hangsúlyozni, hogy mindez elementáris, bő humorral, szellemesen íródott. Ebből az is következik, hogy aki bármit szó szerint vesz, az nem érti, mi az irodalom, a színház. A társadalomkritika ráadásul azért hiteles, mert Székely esztétikailag, dramaturgiailag is hiteles. De próbáljuk meg *nem érteni* egy pillanatig, azaz látteleként olvasni a darabokat, szociográfiai jellegű színművekként, mert Székely Csaba nem csak szórakoztatni akar, egykét gügye poén ellenére (ennek kigyomlálása amúgy is a szerkesztő vagy a rendező dolga lenne) mindhárom darabnak megvan a mélysége, valamiről szólni akar.

A trilógia kapcsán Armin Maalouf világhírű, magyarul (persze) nem olvasható, 1998-as esszékötetete jutott eszembe, a *Gyilkos identitások* (a francia eredeti címe: *Les Identités meurtrières*, én szerbül olvastam), amely többek közt arról szól, hogy a többség elvárja, hogy az embernek egy identitása legyen, vagy legalábbis identitása jól lehatárolható részekből álljon össze – ez Maalouf esetében azt jelenti, hogy félig francia, félig libanoni kell legyen, illetve esetleg döntenie kell arról, ha megkérdik tőle, ez vagy az-e. Ám ez az elvárás hamis és igazságtalan, mert minden bonyolultabb identitást marginalizálni akar. Székely kiválóan ábrázolja azt, hogy ez az elvárás mennyire nem működik, semmi értelme nincs egy-egy adott kis, kompakt közösségben. Hiszen egy lepusztult faluban – bár nem csak ott – minden másképp működik, mint ahogyan azt kívülről a nagy többség elképzeli. Persze Székely kezére játszik az, ahogyan Erdélyt ma elképzelik és forszírozzák, de jól ragadja meg a kínálózó alkalmat (nem véletlenül a szakmai díjak, de a közönség általi elismertség sem), hogy azt ábrázolja, van ugyan némi románozás vagy egymás köztli vallási alapú gonoszkodás, de alapjáraton mindenkit valami más érdekel: saját maga, azaz saját nyomorú sorsa. Ugyan az erdélyi falu

lakója el tudja játszani a tévéseknek, meg tud felelni a külső elvárásoknak, hogy ő erdélyi, magyar, falusi, hagyományait ápoló, aki nem változtat ősei életmódján, de ez a mimikri stratégia minimum azóta ismert, hogy a gyarmatosítók fővárosaikba szállították a meghódított országok egzotikusnak számító őslakosait, indiánokat, eszkimókat stb. Nemrég az egyik világhírű tévé riportját leplezték le, hogy egy olyan ázsiai törzset mutatott be emberevőkként, s akik a világról semmit sem tudtak, akik eljátszották a jövedelmező szerepet, de ahogy távozott a stáb, illetve a turisták, visszaöltöztek nyugatias gönceikbe és előszedték a tévét is.

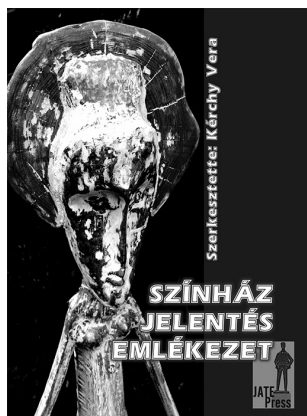
A falusi erdélyi magyarhoz most ugyanígy házhoz jönnek, hogy eljátszhassa az elvárt szerepet, de valójában senki sem úgy gondolkodik ott nemzetről, vallásról, nyelvről, életmódról, kultúráról (amit a szerző jól szemléltet a szleng használatával és a régi székely humorral való keverésével), ahogyan azt „Budapesten” elgondolják. Akad ugyan helyben olyan, aki megfelel az elvárásoknak, mint az ultranacionalista ősmagyarrá váló Izsák (a név talán nem véletlen, a Bibliában Izsák az engedelmesség példaképe is), de a trilógia hősei nem az ősök gyermekei (szinte minden szereplő szemben áll felmenőjével, lázad ellene, megveti, halálát kívánja, kihasználja). Maalouf Mark Blochot idézi helyeslőleg: *„Az emberek sokkal inkább saját koruk gyermekei, semmint apáiké.”* – és ez ma hatványozottan igaz, a trilógia pedig ezt kiválóan mutatja meg. Hiába a kívülről érkező erősködés, hogy az elődök tisztelete mindenek felett áll, az ősi föld megőrzése erkölcsi parancs, akárcsak a hagyományok ápolása, ha fölbomlanak az egykori viszonyok – ez esetben bezár a bányá, azaz megszűnik a munkahely –, az ember a kor gyermekeként megpróbál boldogulni. Ha másutt, akkor másutt, és ez nem erkölcsi kérdés. E darabokban senki nem is filozofál arról, hogy aki elhagyja a falut, az hibát, sőt bűnt követne el, közösségét cserben hagyná, elárulná (bezzeg a valóságban azért ez a hozzáállás még sok helyütt megtalálható, főleg azok részéről, akik az adott társadalmi-politikai-gazdasági-kulturális közeget uralják, vagy akik meg tudnak élni valamiből, például éppen a skanzen-turizmusból). Vagyis eszi a fene a földet, a mezőt, az erdőt, a nyelvet, a vallást, az életmódot, a hagyományokat, ha pénz csak abból van, ha az ember a városi szupermarketben árufeltöltő, mint Izabella, aki végül Olaszország mellett dönt.

Vagyis a drámák azok elé tartanak tükröt, akik még mindig azt hiszik, hogy nem a kor gyermekei vagyunk, hanem az ősöké, és ez valamire – sőt, sok mindenre – kötelez is bennünket... Hogy tarthatatlanok azok a klisék, melyek nagy része Magyarországról érkezik, hogy miképpen is kell gondolkodni. Vagyis inkább nem gondolkodni, mert eldöntődött, miről hogyan kell vélekedni, mi módon kell élni. Ám éppen ez az identitás meggyilkolása. Még jó, hogy az effajta trilógiák segítenek bennünket abban, hogy mi más identitást építsünk magunknak.

DERES KORNÉLIA

Színház: tágas tudomány

SZÍNHÁZ – JELENTÉS – EMLÉKEZET

JATE Press
Szeged, 2013
220 oldal, 3465 Ft

”

A *Színház – Jelentés – Emlékezet* című kötet egy 2012-es szegedi konferencia emlékét eleveníti fel, az ott elhangzott tudományos előadásokat, illetve egy, a konferenciaprogramhoz tartozó beszélgetést is rögzít. A gyűjtemény ekképpen tágas szövegtérre nyit ablakot, amelyben kedvére bolyonghat a színháztudományt preferáló olvasói tekintet. Ennek a tágaságnak a címadó fogalmi háromszög ágyazott meg, utat nyitva a színházi emlékezet-hagyományok kutatásától egészen a drámaszövegek és színházi gyakorlatok összefüggéseinek elemzéséig. Így a teatralitás és performativitás különböző rétegei, s magának a színháznak a történeti, kulturális, intézményes, esztétikai, fogalmi rétegzettségé egymással párhuzamosan és – szerencsés esetben – egymás tükrében válhatnak a vizsgálat tárgyává. Ennek következménye az is, hogy a kötet írásai tematikailag széttartók: kényelmesen megfér egymás mellett a reneszánsz angol és 17. századi francia színházi gyakorlat; Zsótér és Novarina; az ifjúsági színház és a tudattragédia; a kognitív, pszichoanalitikus, vagy épp fenomenológiai alapvetésű elméletek. A könyvben helyet kapó húsz tanulmány négy formálisabb csomópontba (Elmélet; Mise en scène; Dráma; Történet) rendeződve kutatja többek között a dramatikusszöveg, az előadás, a színházi konvenciók, a teatralitás jelentés-rétegeit, a kora moderntől egészen a kortárs magyar és európai kontextusig.

Az első, összességében leginspiratívabb blokkban vegyesen kapnak helyet a színházi intézményrendszerre, a jelenlétre és reprezentációra, illetve percepcióra fókuszáló szövegek, melyek ugyanakkor mind a színház és valóság viszonyának bizonyos aspektusait elemzik. Imre Zoltán kötetkezdő tanulmánya többféle hiányt tematizál és vizsgál a kortárs magyar színházi közegben: így a hazai színházi viták a történeti-kulturális emlékezet, valamint a konklúzió és programkidolgozás, a rendszerváltozás óta regnáló kormányok a tudatos kultúrpolitika, a színházszakma pedig az átfogó, strukturális kérdéseket érintő diskurzusok hiányának lenyomata-

iként jelennek meg. A programadó írás felhívja a figyelmet a Kádár-rendszer társadalmi-színházi mechanizmusainak következmény nélküli – kapcsolatok és kiváltságok fenntartásában is megnyilvánuló – továbbélésére, valamint ennek hatásaira, továbbgyűrűzésére. Imre olyan, a színházzakma jelenbeli önértelmezése és önértékelése szempontjából megkerülhetetlen, a múltra emlékező párbeszéd létrejöttét sürgeti, amely talán kiutat mutathatna a magyar színház '49 óta tartó, (párt)politikai játszótérre való degradálódásából. S míg Imre írását a hiány feltérképezése szervezi, Sándor Zita tanulmánya a jelenlétre, a test jelenvalóságára összpontosít: Valère Novarina szövegeit és az ezekből készülő előadásokat az Erika Fischer-Lichte nevével fémjelzett performatív esztétika, valamint Hans-Thies Lehmann poszt-dramatikus modellje felől értelmezi. Az írás fókuszában a drámaszöveg, a nyelv megváltozott funkciója áll, melynek következtében a színészi test elsődlegesen a hangzó szöveg médiumaként – semmint egy dramatikus univerzum építőkövéjeként – jelenik meg a színpadon. Érdemes lenne ugyanakkor a logosz ezen lehmanni értelemben vett dekonstrukcióját hirdető nyelvfelfogással kapcsolatban megvizsgálni azt is, hogy mindez egy olyan kortárs észlelési módként válik olvashatóvá, amelyik nem szervezi többé egységes, lezárt, s a formális logika szerint követhető rendszerré a valóságot, inkább a különböző érzékszervek (Novarina esetében leginkább a fül) benyomásaiból összeálló hálóként tekint rá.

Ebben a fejezetben szerepel Matuska Ágnes tanulmánya is, amely a „theatrum mundi” angol reneszánsz színpadhoz kötődő értelmezésének hagyományain keresztül vizsgálja színház és valóság kapcsolatát. Matuska szerint egy hármasság tradíció együttes feltételezése és elemzése nyithat utat a metafora, s ezáltal a színháznézői szerepkörök korabeli összetettségeinek megértéséhez: a színháznak mint illuzórikus téridőnek (a valóság távolléte), mint a kozmikus világrend manifesztációjának (a valóság jelenléte), illetve mint a valóság performatív konstrukciójának (a játék helye) gondolata. Valóság és fikció kapcsolata egészen más irányból válik fontossá Seress Ákos írásában, amely a kognitív színháztudomány lehetséges irányait mutatja be, a hangsúlyt a nézői perceptuális keretezésre, azaz arra helyezve, hogy „mi történik a nézővel a színházi esemény tapasztalása során, illetve milyen (kognitív) feltételek szükségesek a teatralitás értelmezéséhez, vagyis: mit *jelent* színházat látni?” (27). Ezen az izgalmas kutatási horizonton belül kerülnek elő olyan problémák, mint az előadás során a nézői tekintetben generálódó mentális terek; illetve a színész és szerep észlelését szervező sémák, például az ötvözött tér (a blend) elmélete. A dramatikus előadásokban a blend olyan (előfeltételezett) mentális térként értelmeződik, ahol a szerepet és a színészt is sokkal inkább valami helyett állóként észleljük, semmint a maga valóságában – ebből a perspektívából értelmezi Seress is a teatralis reprezentáció és a színházi ötvözet kapcsolatát.

A második (Mise en scène) és harmadik (Dráma) blokk több tanulmányát a tér, a térbeliség kérdései szervezik, legyen szó drámai, avagy színházi térről. Liktör Eszter írása például a 17. századi Alexandre Hardy drámáinak és a korabeli francia díszletezési gyakorlatnak, a fülkés színpadnak az összefüggéseit vizsgálva mutat rá a dialógusba ékelődő színpadi utasítások szerepére, s így a szövegek inherens performatív dimenziójára. Varró Gabriella egy Shepard-darab bemutatója kapcsán elemzi a klausztróf és mediatizált drámai terek színházi lehetőségeit; Szabó Attila a tér felőli színházolvasat lehetőségeiből kiindulva vizsgálja a Holokauszthoz kötődő emlékezhagyomány változásait kortárs lengyel darabokban; Jászay Tamás pedig a Krétakör helyspecifikus előadásainak kapcsán kutatja többek között a nézői szerepkör módosulásait. Ezzel szemben az elme elvontabb terébe kalauzol Kiss Attila tanul-

mánya, amely a Macbeth tudatdrámaként való értelmezése kapcsán olyan előadás-központú szemiotikai megközelítést alkalmaz, amely a kora modern drámák jelentésszintjeinek feltérképezésekor alapvetően a korabeli színházi gyakorlat (hipotetikusán rekonstruált) kontextusára épít. Kiss ennek keretében részletesen elemez hat olyan '89 utáni magyar rendezést, melyek valamiképpen rezonáltak a kora modern emblemikus színház térszerkezetére és reprezentációs logikájára. Ez utóbbi eredetileg arra épült, hogy „a közönség birtokában volt azoknak a szimbolikus, ikonográfiai kódoknak, amelyek alapján a kis számú színpadi elemhez több jelentésszinten rendelhettek hozzá asszociációs hálózatokat” (70). A dolgozat produktív értelmezési horizontot nyit a magyar Macbeth-előadások kutatásában, s így egymás fényében válik olvashatóvá például a Marton-féle zöld világ groteszk tere, a Zsámbéki-féle emblemikus képrendszerek, vagy a Kálloy Molnár-féle függőleges térszerkezet.

A kötet tanulmányai között kapnak helyet a teatralitás különféle lehetőségeit vizsgáló írások is: Kérchy Vera a társadalmi nem szerepét elemzi a melankólia horizontjából Cronenberg *M. Butterfly* című filmje kapcsán; Lukovszki Judit *A székek* című Ionesco-darabban a fény teatrális hatásairól ír; Ótott Márta pedig McNally egyik drámájában, s annak egy magyar színházi adaptációjában kutatja a sebfeltárás aspektusait. A negyedik (Történet) blokk tanulságos írása Egyed Emese tanulmánya a dramatikus játékot tanítási gyakorlatába is bevonó 19. századi Czinke Ferencről. A már ekkor szabadvers felé tendáló Czinke *Szatíra* című versét és annak Kazinczy vagy Szemere oldaláról megfogalmazott heves kritikáját olyan színháztörténeti-esztétikai emlékként értelmezi Egyed, amely a mai napig újra és újra előkerülő kérdéseket tematizál, mint például „Hogyan kell a színházi eseményeket észlelni, hát azokról értekezni? Elválasztható-e a hangzás a látványtól, a művészet a művészek és közönségük műveltségétől? Elévül-e a kritika (...)?” (185). Ugyanakkor az utolsó blokkon belül több írás is rámutat egy „Szeged” címszó alatt kirajzolódó ötödik fejezet látens hiányára: a Varga Mátyásról, Juhász Gyuláról szóló írások, illetve a műfajilag-tematikailag némiképp eldönthetetlen, s fejezet alá nem sorolt Malgot Istvánhoz kötődő monológ, illetve beszélgetés is otthonosabb helyet kaphatott volna egy ilyen blokkon belül. Mindazonáltal ez a gazdag gyűjtemény számos olyan izgalmas utat, problematikát, réteget rajzol ki a hazai színháztudományon belül, melyek érdemesek a figyelemre, támogatásra.

(Szerkesztette: Kérchy Vera)

DANYI ZOLTÁN

Kódarab vagy jég, nagyjából akkora, amekkora a szív

NAGY JÓZSEF – ANNE-SOPHIE LANCELIN: MEGNEVEZHETETLEN

Ha el kellene mondanom, hogy miről szól, feltehetően már az elején belebuknék. Pedig tiszta, világos, követhető, és a helyén van minden. A színtér egy fekete doboz, mindössze néhány méter széles és néhány méter hosszú: ebben a „sötétkamrában” játszódik az előadás. A mennyezetről gyertyatartó lóg, az egyik sarokban egy durva seprű áll, ennyi csupán a díszlet.

Az első jelenetben egy fekete zakós, fej nélküli férfit látunk, aki a közönségnek háttal áll, a karját többször szétárja, és lassan kimegy. A színpad elülső szélén, félig takarásban egy nő hever, testhezálló, sötétszürke ruhában, és zsineget teker egy orsóra; ez a zsineg lassan egy bőrszíjat feszít ki a színpad két fala közé. Szép jelenet, tisztább és világosabb már nem is lehetne. Mégis, már itt, a legelején érezhető, hogy nem csak „szép”, „tisztá” és „világos”, hanem éppen ellenkezőleg – komor, súlyos és letaglózó itt minden. Például a fej nélküli ember, ez a régi jelkép, amely a különállást, a kettéválasztott állapotot jelenti az alkímiában: a sötétséget, amelyben az összetartozó elemek nem találják egymást. Ezzel kezdődik a *Megnevezhetetlen*, a férfi és a nő könyörtelenül szét vannak választva. Lehet, hogy örökre külön kell maradniuk? Úgy tűnik, igen. Az előadás ugyanis, túl azon, hogy letaglózóan szép, komoran megkapó, és mintegy rabul ejtően „csupasz”, mindezen túl tehát ez az előadás a legfőképpen: *időtlen*. Mintha a tér és az idő szabályai felfüggesztődtek volna, vagy legalábbis másként érvényesek.

A következő jelenetben a férfi egy keskeny ablakon keresztül hajol be, háttal, a sötétkamrába, mellkasa lassan a nézők felé feszül. A feje már a helyén van, most viszont a lába hiányzik, jobban mondva takarásban van. A kezében egy hosszú, vastag szöveget tart. A nő mágikus jeleket rajzol a levegőbe, azután sepregetni kezd. Újabb szögek kerülnek elő a színpad sarkából, a nő háromszög alakba söpri őket össze a színpad közepén. Lehet, hogy boszorkány ez a nő? A férfi most felegyenesedik a kis ablakban, és a szöggel jeleket ír, rovátkákat rajzol a falra: a vázontapéta felszakad, a falra rótt jelek világitanak.

Mintha mágikus helyre kerültünk volna. Dürer is eszünkbe juthat: *Melankólia* – a perc, amikor a vakok látni kezdenek. A nő mozgása kísérteties, talán mert időn kívüli. A szellemek lebegnek így, vagy a boszorkányok. És a hangok, a süvítő zörejek, amelyek a jelenetet kísérik, ugyancsak kísértetiesek. A nő ráfekszik a „sötétkamra” falai közé kifeszített bőrvögre, elnyújtózik rajta, teljesen kiegyenesedik a keskeny övön, és most úgy tűnik, mintha a színpad felett lebegne: mintha csakugyan mágia, színtiszta mágia volna, amit látunk – és a hosszú ideig kitarított jelenet azt sugallja, hogy ez a mágia valahogy örök időktől fogva tart.

A nő aztán felmászik a kamra falán, egy láthatatlan ajtót kinyit, és kimegy. A férfi az ablakon keresztül becsúszik, és következik a szólótánc. A nő közben „átvedlik” a színpad mögött. Amikor újra bejön, fekete ruhát visel, a mozgása is lágyabb. A jelenetet kísérő zörejek,

hangok szintén megváltoznak, most csörgőket, dobokat, gyerekhangokat hallunk. És az „örökre” szétválasztott elemek ebben a pillanatban mégis egymásra találnak a férfi és a nő lassú, elégikus duójában. – Az alkímiai menyegző pillanata ez, a király és a királynő násza. Nem az izgalmak, nem a szerelmi mutatványok, nem a tündöklő báj az, amiről ez a tánc szól; miközben aligha lehetne elképzelni izgatóbb, szerelmesebb, tündöklőbb táncot. Mégis, itt már nem a férfi, nem a nő, nem a tánc az, amiről szó van, mert ebben a táncban a növények énekelnek és a kövek mozognak. Paul Celan írja: „Ideje már, hogy a kő kiviruljon.” Az alkímiai nász éppen erről szól, a kövek virágzásáról.

A férfi a fal mellől egy hosszú, vékony rudat, egy acéllándzsát vesz elő, és a mennyezet közepén függő gyertyatartóra akasztja. Ez az „órainga” talán az időt jeleníti meg; nem a mindennapi tapasztalás idejét, nem is Newton absztrakt, matematikai idejét, hanem inkább az „esztakologikus”, vagy még inkább az „okkult” időt, amelyben a legszemélyesebb sors beteljesedhet: amelyben tehát az említett kő kivirulhat. – Newton az abszolút időt kereste, az absztrakt időt, amely minden körülmények között egyenletesen múlik. Kérdés, hogy van-e ilyen elvont, matematikai idő, vagy inkább csak a sorsot alakító okkult idő létezik; akárhogy van is, ez a lándzsa egyfelől hűvösen egzaktságot és *húsbavágóan* pontos, másfelől a jég hideg hegyével magára a sorsfordító időre mutat: arra az időre tehát, amelyben a születés és a halál, a kiteljesedés és a bukás bekövetkezik, és amely Beckett szerint éppen ezért nem más, mint „a kárhozat és a megváltás kétfejű szörnyetege”. A jelenet alatt hullámok lüktetését halljuk, a tenger, az óceán lélegzését. A nő az acélinga alá helyez egy tálcát, és egy kódarabnak látszó, ökölnyi tárgyat erősít az acélrúdhoz. Kódarab vagy jég, nagyjából akkora, amekkora a szív. Lehetne akár a *lapis philosophorum* is. A férfi egy lángot helyez alá, majd a nővel együtt kimennek a színpadról. Mialatt ebben a szemünk előtt összeáll alkímiai műhelyben a láng az ökölnyi jég- vagy kódarabot hevíti, olvasztja, edzi (újra csak a sorsot formáló időt megjelenítve, amely, miközben alakít, formál és változtat, ezalatt egyre csak fogy, múlik és apad), addig a falon egy ablak nyílik az elmúlt, vagy talán inkább az eljövendő sivatagra, közepén egy homokban heverő oroszlánással. – És ezen a ponton már egyre inkább úgy tűnik, hogy egy alkímiai folyamatot kísér végig az előadás. A király és a királynő kémiai menyegzője létrehozta a filozófusok követét, amelyből most ezzel az égetéssel, ezzel a hevítéssel a végső egyesítésre alkalmas fémet, az aranyat előállítják. Az oroszlán ennek az aranyaknak lehet a jelképe, és egyben utolsó védelmezője.

Az alkímista műveletek fontos, ha nem épp a legfontosabb kelléke a higany, a mercurius. Az első jelenetben a nő ezt a folyékony fémet, ezt a „híg anyagot”, a higanyt alakítja – ezért lehetett olyan kísérteties, „cseppfolyós” a mozgása. A higany többféle szerepet játszik az alkímiában: részben a kiindulás előmozdítója, részben az említett *lapis philosophorum* készítésének „katalizátora”; ez utóbbi révén tehát a folyamat végcélját, az aranyat is magában hordozza.

Az arany megjelenésével persze még nincs vége az átalakulásnak. Ami következik: a hús megkínzása, megszagatása, hogy végleg megtisztuljon a szenvedésben. Mert, ahogy az alkímisták mondják, az aranyat a tűzben edzik meg.

A nő most krémszínű ruhában jelenik meg a színpadon. Ez a színváltás is feltehetően az újabb alkímiai stációt jelzi. A férfi ezúttal egy középkori lovag páncélsisakát viseli, és lassan, kíméletlenül lassan, kitartóan, már-már aszketikus elszántsággal egy vastag szelet húst ütöget, klopfolóval. Mintha egy végsőkig elszánt, könyörtelen szertartást látnánk, a hús meg-

szaggatását, a hús megkínzását, a hús megpróbálását. Esetleg a hús megsemmisítését? Nem, erről nincsen szó, az alkímia nem megsemmisíteni, nem eltüntetni akar, hanem átszellemíteni és megemelni. Az aranyat a tűz, a húst a szenvedés edzi meg – így válik alkalmassá a végső egyesítésre, az alkímiai konjunkcióra.

A nő lassú, szívbe markoló szólótáncában a virágok ismét megszólalnak, és a kövek újra kivirágoznak. Aztán a nő hanyatt fekszik, a lábait felrakja a falra, és egy szöggel megérinti a lábfejét. Sebek fakadnak a húsán, a falon vékony, sötét kis erecskék csorognak végig.

A lovag egyre üti, gyötri, klopfolja a húst, lassan, következetesen, és úgy tűnik, megállíthatatlanul. Csak akkor hagyja abba, amikor a nő odamegy hozzá, és megfogja a kezét. A lovag leteszi a klopfolót, és a nővel együtt a színpad jobb oldalára megy. A falból egy-egy madártollat vesznek elő, és végiglebegtetik, végigtáncoltatják őket a kamra egyik falától a másikig. A tollak ide-oda kanyarognak, könnyedén hurkokat vetnek, jeleket rajzolnak a levegőbe – talán mert az aranyat már megedzették, a szenvedés könnyűvé vált, és az alkímiai folyamat közel jár a befejezéshez. A lovag visszamegy a kiklopfolt húshoz, és lassan, nagyon lassan, néhányszor megütögeti még ököllel. A nő hátranyúl egy szöggel döfködi magát, hátul, a lapockájánál – kék stigmák jelennek meg, nagyjából a szárnyak helyén.

A lovag végül leveszi a páncélsisakot, és a földre teszi. Felegyenesedik, kezébe veszi a kiklopfolt, kinyújtott, megedzett húst, ezt az „agyonvert csipkét” (Tolnai Ottót idézve, akinek a költészete ugyancsak kihagyhatatlan ihletője Nagy József művészetének), és ráhelyezi az arcára. A mű készen van, a konjunkció megvalósult. A férfi és a nő egymás mellé állnak, kezeikkel jeleket rajzolnak a levegőbe, és lassan hátrálva elhagyják a színjáték terét. Mintha csak Paul Celan versét látnánk színpadi megjelenítésben: „elmennek félénken / sötét jeleket mutatva felénk”.

